

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1973. SZEPTEMBER 1.

III. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Bodrogvári Ferenc, Brindza Károly, Fejes Szilveszter,
Grósz György, Gyollai Mihály, dr. Horváth Mátyás (elnök),
Miloš Ignjatović, Kolozsi Tibor, Ladislav Kovačić, Lázár Tibor,
Mirko Molnar, Petkovics Kálmán, Aleksandar Šarčević.
Marija Šimoković, Szekeres László, Torok Sándor,
Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopeczky Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
Opštinska zajednica kulture — Uzenet — Subotica 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

III. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM — 1973. SZEPTEMBER

- 603 JUHÁSZ GÉZA: Tartozásunk (Csépe Imre életművéről)
605 CSÉPE IMRE: Hajnali vendég (novella)
610 GULYÁS JÓZSEF: Templomok (vers)
614 DEÁK FERENC: Szinkópa; Inerció (forgatókönyvek gyermekfilmhez)
619 KOPECZKY LÁSZLÓ: Ősbemutató a Ló utca 4-ben (egyfelvonásos)

KÉZFOGÁSOK

- 637 JOSIP KLARSKI: Út a veszélyes titkokhoz
— Kopeczky Csaba fordítása (regényrészlet)
646 IVO POPIĆ: Róna; A Tisza; Mélység; A tó; Virradat
— Gönci Sára fordításai (versek)

ÖRÖKSÉG

- 647 POMOGÁTS BÉLA: Déry Tibor és Dubrovnik (tanulmány)

ÉGTÁJ

- 651 PÁLINKÁS JÓZSEF: Szabadka népoktatása IV.
665 GYÖRE KORNÉL: Adalékok Szabadka gazdaságtörténetéhez

SZEMPONT

- 670 Dr. HOCK REZSŐ: Jogi terminológiai ismereteink egy felmérés tükrében

ALKOTÓMŰHELY

- 675 LÉVAY ENDRE: Arckép az álmok mélyeiből
(emlékezés Ferenczi Ibolyára)
681 IVANKA RACKOV: Vázlatok egy portréhoz
(Pataki László művészetéről)

OLVASÓNAPLÓ

- 685 STOJANOVIĆ-KÁICH KATALIN: Szellemi örökségünk újraértékelése
(Bori Imre: Fejezetek irodalmunk természetrajzából)
- 687 LŐRINC PÉTER: A dokumentumriport »szabadkai műfaja«
(Petkovics Kálmán: Áprilistól novemberig)
- 690 CSORDÁS MIHÁLY: Egymás irodalmának megismerése
(Matej Bor: Átkelt a vándor az atomkoron; Csillagok és szívek.
Mai szlovén költők; Miloš Crnjanski: Čarnojević naplója)
- 693 HETÉNYI VILMA: Múlt századi tabló
(Jakov Ignjatović: Örök vőlegény)
- 694 VIRÁG ÁGNES: Válaszúton
(Vojislav Sekelj: Djetinjstvo; Marija Šimoković: Sam čovek)

MŰMELLÉKLETEK

DUDÁS ANTAL hat alkotása: *Esti táj távvezetékekkel Horgosnál, Tartályvagon, Szemafórok, A kerékpáros, Körhinta, Szállások.*

A rajzok KALMÁR FERENC munkái.

TARTOZÁSUNK

A költő egy évvel ezelőtt bekövetkezett halála, de még inkább az emlékének ápolására rendezett kishegyési Csépe-napok egyszerre ráébredtetek bennünket, hogy Csépe Imrének nincsen könyve forgalomban. Köztudott ugyanakkor, hogy az összes jugoszláviai magyar írók közül épp neki volt, hiszem, hogy van ma is a legszélesebb, legnépesebb olvasóközönsége. Ha tehát tartozásról beszélünk, nevezetesen a jugoszláviai magyar könyvkiadás, vagy ha úgy tetszik, a Forum Könyvkiadó tartozásáról, akkor elsősorban erre, a Csépe-hívek és -rajongók népes táborával szembeni tartozásra gondolunk.

A Forum Könyvkiadó különben három kötetét adta közre: 1959-ben a Fehér csönd című novelláskönyvet, 1961-ben a Termő porban című verseskönyvet, 1965-ben pedig egyetlen regényét, a Fordul a szél. Noha e könyvek példányszáma jóval a jugoszláviai magyar írók könyveinek átlagos példányszáma fölött volt (a regényé például 5000 volt), valamennyi kiadvány az utolsó példányig igen gyorsan vevőre, azaz olvasóra talált.

Ha most e helyzet okait és magyarázatát keresnénk, számos körülményt kellene figyelembe venni. Legyen szabad csak a legfontosabbra rámutatni. Tudvalevő, hogy a kritika a mögöttünk maradt évtizedben éppen nem kényeztette el költőnket, s nem kis része van abban, hogy munkássága már-már megtorpant, bizonyos válságjelek mutatkoztak tevékenységében, olykor meghasonlani látszott önmagával, irodalmi közállapotainkkal, s nem mutatott hajlandóságot arra, hogy a porondra lépjen újabb könyvekkel. Életformája is úgy alakult élete utolsó éveiben, hogy írói munkássága sokat veszített intenzitásából, s jórészt arra szorítkozott, hogy a napilapnak, amelyhez elszegődött, becsülettel le rója vállalt kötelezettségét. Az egyszerű igazság az, hogy sem ő nem ostromolta kézírral a kiadó szerkesztőségét (regénye óta egyetlen kéziratot sem nyújtott be), sem a szerkesztőség nem kopogtatott ajtaján kéziratért. Utolsó találkozásunk alkalmával ugyan együttesen latolgattuk válogatott verseinek kiadását, de ennél tovább nem jutottunk, hisz a további megbeszéléseknek betegsége, majd halála elvágta az útját.

Csépe Imre halála és az első kishegyési megemlékezés idején tehát nem állt módunkban könyvet adni a tisztelgők, a barátok és hű olvasók kezébe, de ugyanakkor gondoskodtunk róla, hogy ez ne ismét-

lődjön meg. Úgy döntöttünk, hogy előbb a kézirati hagyatékot fogjuk vállalóra, s mielőtt még valamely könyvének kiadását megismételnénk, igyekszünk teljesebbé tenni Csépe életművét, hogy a soron következő válogatások minél gazdagabb anyagra támaszkodhassanak. Az utóbbi évek munkásságának fő irányát jelzi az a tény is, hogy ebben a hagyatékban legnagyobb és leggazdagabb választékot a lapoknak szánt kisebb lélegzetű prózai írásokból, tárcákból találtunk. Így most az olvasók olyan Csépe-írásokból kapnak egyszerre egy egész kötetnyit, amelyeket oly nagy érdeklődéssel és élvezettel szoktak olvasgatni a vasárnapi s olykor a hétköznapi Magyar Szóban is. A könyv Mezei dolgok címen, a kishegyesi Csépe-napokra jelenik meg, s a rendezvény részvevői, vendégei vehetik kézhez elsőnek.

Említettem már, hogy a költő válogatott írásainak kiadását is tervebe vettük. 1974-ben: lett volna Csépe Imre hatvanéves. Erre a kerek évfordulóra; — ugyancsak a Csépe-napokra időzítve, a megjelenést. — munkáinak egy reprezentatív válogatását adjuk közre megfelelő méltató-értékelő bevezető tanulmány, és bibliográfiai tájékoztató kíséretében. További megbeszélések tárgya, hogy válogatott verseket vagy prózai alkotásokat, esetleg párhuzamosan kettőt, s egyik kötetben a lírai, másikban a prózai termés legjavát adjuk-e közre, de az elképzelések szerint ez a kiadvány — a regény kivételével — Csépe Imre összes legjobb írásait magába kell, hogy foglalja, s a legerősebb, leg-sajátosabb vonásait kell, hogy felmutassa. Természetes, hogy mindezekhez, a kötetekhez szükség lesz a hagyaték további gondos vizsgálatára is, hogy nyugodtak lehessünk felőle: egyetlen olyan Csépe-írás sem marad kiadatlan, amely az opus értékeit gyarapíthatja, az életművet teljesebbé teheti. Természetes, hogy később a regény újabb kiadására is sort kell keríteni.

Azon túl végül is, hogy tartozunk Csépe olvasótáborának, sajnos, immár a költő emlékének is az életmű megfelelő prezentálásával, meggyőződésem, hogy tartozunk a jugoszláviai magyar irodalomtörténetnek is. Utaltam már rá, hogy a kritika egy időben fanyalogva kezelte Csépe írásművészetét; majd szinte teljesen elhallgatta, az itteni magyar költészet pedig igencsak eltávolodott attól az attitűdtől, melyet költőnk képviselt. Általában a provincializmus bűnében marasztalták el, s a fürdővízzel a csecsemőt is kiöntötték, azaz Csépe költészete immár csaknem teljesen kívül rekedt irodalmi köztudatunkon. Most készülő kiadványunknak, különösképpen pedig a tervezett válogatásoknak azt a csöppet sem csekély feladatot kell vállalniok és teljesíteniök, hogy e gazdag életműből — megfelelő elrendezésben — elvénné, közkinccsé tegyék mindazt, ami abban tényleges érték; amivel gazdagabb, teljesebb lesz irodalmunk; illetőleg aminek hűtlen, hanyag kezelése értékeink pazarlását, a költő által kezünkre bízott kincs elvesztegetését jelentené.

Elhangzott az Életjel irodalmi előadás, 1973. május 28-án a szabolcsei zeneiskola nagytermében megtartott Csépe-emlékestjén.

HAJNALI VENDÉG

1918. november 20-án egész nap pergett a dob a faluban. Az új államrendszer rendeletek után rendeleteket hozott, egész nap löttáta-futtatta közegeit, hogy minél hamarabb csapásba lökje a háború által föltűrt, kizöttyentett közelet poggászós székerét.

A plakátok egymást érték a falakon, utcasarkokon, kerítéseken, templomok oldalán, már ahol szembeötlobbek voltak. Némelyik nyomtatva, némelyik meg szabad kézzel pingálva, egymást támaszkodó rokkant betűkkel adta tudtára a falusiaknak a tudnivalókat.

Taska Gyura kisbíró uramnak is már berekedt a gegája a sok publikálásban, pedig egyre öblögette minden útba eső kocsmában, amerre csak elment. Szép vastag bariton hangja volt. Csöndes időben a falu másik végére is elhallatszott, ha nekieresztette. Mondani sem kell, hogy micsoda kutyakórus kísérte ilyenkor.

No de hát már ami sok, az sok. Nap mint nap ki kell ugrania a dobbal. Akárki istenfia belép a községházára, mindjárt rendeletet ír, amelyet rögtön a kisbíró nyakába ákaszt a dobbal együtt, hogy azi köztudomásra kell hozni. Még egy fityók pálinkát sem foghat ki az ember az Ūrge kocsmájában a községházának által, máris szalad a hadnagy érte:

— Gyere má, mert keresnek!

Nincs az a gége, amely ezt kibírná. Pedig ökelméje ugyancsak öblös volt, megfelelő elevátorral, mert fél pint minden hab nélkül szaladt le rajta, egyetlen utánnyeléssel jelezve, hogy az ajtó rázárattott.

No mindegy — gondolja magában Gyura bátyánk —, még két utcasarkot föllármáz, a gyepsorra meg nem megy ki, vigyék hírül, akik hallják. Azzal beleperget a dobba, jó két percig fenekeli, majd a mellén a dobszifkarikába dugja a verőket, krárog egyet és előhúzza zsebéből a papírost.

A dobszóra boglyas asszonyok lépnek ki a kiskapun. Némelyiknél főzőkanál, amely a marokra fogva a csípőre kerül, s úgy néz ki, mint ha a derékből kinőtt hajtás volna. A másiknál meg egy piszkos katonanadrág van, amelyből hosszan nyúlik ki a vászoncérma. A harmadiknál sèprű, kit milyen munkából riasztott föl a dobszó. A dobos felé meztlábás gyerekek szaladnak, kiknek fejükön az apjuk vagy valamelyik hozzátartozójuk katonasapkája van simlijével oldalra fordulva. Alóla vágyakozva tekintgetnek a dobra, amelyet valamilyen számszám-

nak lát a gyermek szeme, mint a kanászdudát. Katonaruhákból készült bő szabarmány lötyög rajtuk, asszonykézből tákolva, vászoncérnával varrva.

Valahol csak az ablakot nyitják ki, s szeppenve les ki rajta egy-egy ijedt emberarc. Nem szívesen vesznek tudomásul semmit. Úgy érzik, hogy minden ellenük van. A dobszótól meg különösen irtóznak. Az utóbbi öt év alatt sok riadalmat keltett közöttük ez a kifeszített kutyabőr. Az árveréstől a hadba vonulásig mindent ezen táncoltattak el tőlük. Dobogó szívvel hallgatják. Mi az, még most sem hagynak nekik békét az urak. Fiatalabbakat nemigen látni, azok a dobszóra inkább a padlásra bújnak, no meg még nem is adta sokukat vissza a háború. Egy-két öregebb ember taslog a dobos felé, mert ők már semmitől sem félnek.

Gyura bátyánk vár még egy kicsit, amíg összeverődnek, meg míg egymáshoz beszólnak, addig középső ujja nyílása között áthúzza bajszát, majd kitekeri a papirost, s torokfenés után belekezd:

— Közhírré tétetik és mindenkinek tudomására hozatik a hadügyminiszter úrnak a mai napon kelt rendelete. Minden polgár, akinek birtokában van valamilyen háborús hadianyag, akár fegyver vagy lőszer, ruhanemű vagy állami jószág, bárminemű haditárgy, az a mai naptól kezdve e hó harmincadikáig köteles a községháza tanácsstermében beszoigáltatni. Továbbá közhírré tétetik, hogy azok a személyek, akik a hadiruhákból, pokrócokból, sátorlapokból és más egyébből maguknak ruhát csináltak, kötelesek az anyagot más színűre befestetni. A katonasapkák viselése a mai naptól kezdődően beszünttetetik. Akik ezen rendelkezletnek nem tesznek eleget, s a parancsot megszegik, a legszigorúbban megbüntettetnek. S. k. Cukor Ágoston községbíró.

Ezután Gyura bátyánk egyik dobverővel háromszor megérintette a dobot, jelezvén vele, hogy eme bölcs utcába kiáltás fülekbe jutva befejeztetett. A többi már a polgár dolga, hogy mit titkol el, mit szab át, vagy mit fest más színűre. Őkelme szépen megindult a másik utca felé, jobban mondva Susták Trézi kocsmája felé, amelyet ilyen torokmunka után illendő felkeresni.

A nép pedig megkönnyebbülten oszlott szét, gondolva, hogy a puskát ott dobták el, ahol nehéz volt nekik, a löszert meg viszi a francia, a rongyokat meg, ami van és hasznavehető, hát azt kétkítővel is megússzák.

Potyó Vendel uram is hazabujkált valahogy a háborúból. Sok tőköt, dinnyét kellett átugrania, míg a gypsorra ért. Több hetes szakállal, szutykosan, piszkosan, mint akít a kutyák megszabtak, érkezett meg faluszéli vjskójába. Alig ismert rá a felesége, amikor talpatlan bakanocsát átvette a küszöbön. A kis Vendelt meg egyenest a frász akarta kitörni, amint látta, hogy anyját valami olyasféle szörnyeteg ölelgeti, amivel őt szokták ijesztgetni, ha nem akart elaludni, mikor Gyula tejes úr ott járt, pedig cukrot is ígértek, mikor fölkel.

— Csak ha itthon vagy már, édes jó uram! — ríkált az asszony. Nem tudni, hogy melyiktől ijedt meg jobban: az embertől-e, vagy attól, hogy a gyermeknek valami baja történik. — Úgy vártunk már, én is meg a Gyula tejes úr is, mint zsidók a Messiást.

— Jaj! Jaj! — reszkettette meg makkját. — Hun jártam én, csak az isten a megmondhatója...

— Nem baj, csak ha itthon vagy — dörgölődött hozzá az asszony, mint egy nagy hamvas macska.

Vendel nem találta helyét örömeiben. Csacsogott ennek, csacsogott annak, még a bokszoskeféhez is volt egy-két szava. A kis Vendel-két hárman is bátorították hozzá, de az szepegvé egyre csak az öklét gyömöszölte szájacskájába. Az asszony is végtelen boldog volt. Egész nap egymáson csüngtek, az éjszakát kivéve...

Másnap Vendel egyenesen Gyula tejes úrékhoz ment, akiknek hű emberük volt, mielőtt berukkolt katonának. A kocsisságtól kezdve a tojásátvételig minden rá volt bízva. Gyula úr sokat szaladgált, hogy Vendel otthon maradjon, mert szüksége volt rá nagy vállalkozásához, de sehogy sem tudta olcsón megúszni a dolgot. Vendelt elvitték, ő pedig maga bajlódott a hadseregnek való szállítással, amit hát azért éppen nem bánt meg.

— Sosem jobbkor! — markolászta Vendelt Gyula úr és minden szeplője külön-külön ragyogott.

A színész nem tud úgy örülni a szerepének, mint ahogy ő örült emberének, akit újból maga előtt látott. A legfinomabb répapálinkával kínálta meg. Azonmód meg is bízott, hogy másnap, de korán, lehetőleg már egy órakor induljon el Zentára Ferkó nagyságos úrhoz, akitől áthajt két lovat kocsival együtt, mert az övéket elvitte a háború és most nincs mivel hozzákezdeni az üzlethez, pedig szépek a kilátások. Ő már beszélt a nagyságos úrral, minden rendben van, csak ember kell, aki átmenjen a fogatért.

Még arra is ajánlkozott Gyula úr, hogy — ha netán nincs óra a háznál — felkelti Vendelt, hogy idejében indulhasson. Igaz, nem tanácsos ilyen zavaros időben az éjszakai mászkálás, de majd kívárja ott náluk a virradást.

A szokásos bejelentkezés a hazaérkezés után nem sok festéssel járt Vendelnek, mindenki ismerte s tudták, hogy a tojásos embere, aki mögött ott áll gazdája égbe nyúló protekciójával. Simán ment minden, annak rendje-módja szerint.

Alig múlt el éjfél, máris útnak eredt Vendel Zenta felé. Mire Gyula tejes úr hozzájuk ért, ő már valahol a tanyak között köhögte talpra a komondorokat. A kaput a menyecskének kellett kinyitnia meg be is zárnia a tejes úr után, akinek nem volt bátorsága virradás előtt visszamenni.

A nagy érkezési lázban egészen megfélekedtek arról, hogy mit hirdettek pár nappal előbb országszerte. Vendel, ahogy a háborúból hazajött, csak bocskort, zubbonyt cserélt, és nekieredt a hűvös éjszákának.

Az öt órát verte a toronyóra, mikor a zentai városháza főbejárata elé ért. Az ajtó előtt egy rendőr sétálgatott. Föltűnt neki a katonaruhás alak, aki egy vendégoldalféle duronggal húzott el mellette.

— Állj! — kiáltott emberünkre, lekapva válláról a puskát és Vendel mellének szegezte. — Hová?

Vendel, aki tudott szerbül, bement a rendőr nevére, ijedtében még azt is, hogy mi járatban van Zentán.

— Gyere ide — szólt hozzá a rendőr. — Előre! — intette maga elé és bekísérte az őrszobára.

A fülledt kis helyiségben öten is közrekapták, forgatták, kérdezték, hogy miféle teremtés, majd tudtára adták, hogy fogoly. Vendel előszedte az iratait. A kellesténél többet beszélt, de nem sokat hederített rá. Megkérdezték tőle, tán a fülén aludt, hogy nem hallotta, mit hirdettek pár héttel ezelőtt. Végtére már könnyörgésre fogta a dolgot, hivatkozott a Ferkó nagyságos úrra, meg a kis Vendelre, kit alighogy látott, meg mindenre, amivel szívet indítani szokás. Már-már el is engedték volna, de az egyik rendőr, ki veszekedős kedvében lehetett, azt tanácsolta, hogy vetköztessék le, hogy elrettentő példaképpen szolgáljon a többieknek. Nem maradt rajta más, csak a bocskor meg a civil kiskabát, amelyen nem volt a kincstár szeme. A köpönyeget, nadrágot, inget, gatyát, sapkát mind lehúzták róla. Azzal kitessékelték az utcára, ahol hűvös nedves novemberi szél szaladgált körül. Még az volt a szerencséje, hogy egy-két templomba menő öregasszonyon kívül nemigen találkozott senkivel. Az asszonyok igencsak sipítottak a meztelen ember láttán.

Mikor Ferkó nagyságos úr házához ért, már világosodni kezdett. A szolgálat, aki a csengetésre kijött, s meglátta, úgy becsapta a vaskaput az orra előtt, hogy a ház is beleremegett. Sivazkodva szaladt végig az udvaron az úr hálószobája felé, akiknek alig tudta ijedtében ki-nyögni, hogy egy meztelen ember csengetett. Az úr is csak az ablakon át mert kilenni a korai vendégre, akit valahogy kipislogott az ablak rácsai közül.

— Maga az, Vendel? — nyitotta ki az ablakot, egyik kezében revolvert szorongatva.

— Én vagyok, nagyságos úr! — vacogta Vendel.

— Hát mi van magával?

— Eresszen be, nagyságos úr, mert mindjárt megfagyok. Majd odabenn elmondom.

Mikor beeresztették és ruhát adtak rá, elmesélte, mi történt vele.

Háromnegyed négy múlt, mikor a kocsi kigördült a nagyságos úr kapuján, aki egyet-mást elvégeztetett vele a ház körül, mivel atka-

lom nyílt az ingyenmunkára. Egy liter jó forralt bortól tüzelve vágott bele Vendel a két déresbe és megindult hazafelé.

Az egész határ merő hallgatás volt. Sűrű köd ereszkedett a táj fölé, s mélységes tompa csöndbe pólyázta a láthatárt. Még kutyavak-kantás sem hallatszott. A ködön is lassan átszítált az este, s még jobban eltemetett mindent. Vendel elővette a fűtyűllőjét, s éles hangon belekezdett egy dalba. El-elmosolyodott, ha eszébe jutott reggeli fogadtatása.

— Gyi, ne! — csapott rá az egyik lóra, amelyik hirtelen felkapva fejét oldalra ugrott. Prűszkölt, horkolt és belerántott a kocsiba.

— Hó ha te! — csüngött a hajtószáron a zabla mellett egy sötét alak. Mellette még egy ember árnyalott.

— Ki az? — állt föl Vendel az ülésről.

— Kié ez a fogat?

— Azt kérdezem, ki az? Eressze el a lovam!

— Szálljon le, ha meg akarja tudni. Különben is nem azért fogtam meg, hogy eleresszem.

— Mit akarnak? — szeppent meg Vendel, s kibukfencezett az ülés mellől. Tovább nem tudott magáról semmit.

Mikor magához tért, irgalmatlan fájást érzett a fején. Odanyúlt, hát érzi, hogy friss seb van a búbján és keze véres lett tőle. Ruha nincs rajta, csak az ing meg a gatyá. A kocsit is elhajtották. Odébb tőle egy katonaköpeny meg egy rossz nadrág van a földön. Bizonyára azok hagyták hátra, akik a kocsit elhajtották. Nagyon fázik, szédül, alig bírja a ruhát magára öltetni, hogy meg ne fagyjon. Sehol senki. Kiabálni nem mer, mert hátha még itt vannak valahol a közelben. Térdét átölelve ül, lógó fejjel, és úgy érzi, hogy mindene zsibbadt. Szeméből könny szivárog és a családjára gondol. Újból eszméletlenül dől el az országút nedves kövén.

Amikor felébredt, egy szobában találta magát, idegen arcok között, és rendőrök is voltak körülötte. Minden kavargott előtte, mintha egy nagy sodrásban volna és hömpölyögne valamilyen láthatatlan tenger körül. Négy napig feküdt eszméletlenül. Miután magához tért, megtudta, hogy lovas rendőrök találtak rá az országút szélén és a kórházba szállították. A lovak — a kocsival együtt — eltűntek, akárcsak a ruhája. Biztosan a bujkáló katonák áldozatául esett. Egy hét múlva verődött újra haza, bepólyázott fejjel, mint aki otthon is áldozott a haza oltárán.

TEPLOSOK

Amint belépsz, először a tompaság hullámai,
sarkok, szögek, élek sima,
legömbölyödött volta aztán.
Kőrostok szálai. Mosoly,
fénylőbb a fogás fényezte szerszám nyelénél,
mosoly, édesebb az olajfa illatánál.
Ragyogásból elvett kövek,
vak, fehér arcukon a fénynek hamvai.
Raktár, valami sűrűség,
ugyanakkor légüres idő.
Üres, nyugvó pontok, minden árnyéktalan.
Barnult fények, vérhomály,
az orgona távo li hangja illatként
hever benne
(agyam egy sötét zugában átsuhan),
homályból kifaragott, sétáló alakok, órák,
üres delej körül forognak.
A sebzett öröklét fátylai.
Minden útnak szálai
e hulló kézmozdulat gyűjtőpontjában.
Puha, sugárzó barnaság
(erdőbe süt így be nap),
semmi éles, hegyes,
semmi kiáltó mozdulat. Talán sir ez!
Iszapban húsrömek csöndje sötétlik.
Hány óra van itt!
Fönt a falakban kuporgó szárnyasugóság,
tulajdonképpen idő.
Szentek s hívek intim viszonya,
semmi, semmi átmenet,
talapzatáról lelépve, hazajön anyám ...
Érzed: képek vastag rétege.
Bútorok aromája, kopott élek
s körökké kiforgott szögei
e beteg ragyogású világnak.
Arc, mögötte síkolyok elhamvad tornyai.
Az orgona homorítja a percek
és bevési valami forgó belső lemezbe,
keserű vidékek,
hol nincs soha ünnep, hallani, gyilkos
kristálytelepek érnek,

redők szélgyűrt hullámai,
redőkben értelmét veszített győzelem.
Profán áttételekben
megvalósult biblia sorai.
Kihalt partra lépünk be ide.
Mária arca szeplős vasdarab
özönvízkori fényben,
üres, nyugvó pontok, minden árnyéktalan,
vak arcú kövek,
nem élnek, mint régen gyerekkoromban,
szorongásom előttük: emlék.
Torz formájukra lelt bölcsességek.
Kihalt partra lépünk be ide.
Érett, virágzó csönd halmjai,
érett, virágzó pusztulás,
a keserű, alvadt fényben
orgona szúvas fogsora világít,
a kórus alján csontok mállanak.
(Nyeregből) nézz le ránk, Uram.
Imában elfolyó asszonyok,
teketébe fáslizott sebek,
romokat építenek,
mind-mind belső tájban fénylik el.
A kő itt messze, náluk
messzebbre lát.
Itt a dolgok többek maguknál.
Kihalt partra lépünk be ide.
Ki kőbe merítkezett,
Jézus egy mélyen kiszáradt tekintet.
Dókádban gyerekkor s háborúk szagával,
lépj ki árnyékdoból,
sivatag redős csendjéből lépj ki.
A bűn zsúfolt halmaza,
tapasztalatok urnája: Uram!
Mosolyod gyökértelen,
leplei mögött a Semmi vérző kútjai,
beléhull minden kiáltás.

Az élők közé állítsa —
súgom a szolga fülébe távozáskor.

Megismétlem: a templomok
ledönthetetlen romok.
Hajolj közel, lélegzik, mondják,
a kő ver, és meleg.
Mondják, e szobrok
forgatható domború költemények;

sorai vetnek régmúlt korokba,
beszélük, erőpontok,
beszélük, a Mindenség összege.

A szobrok roppant fénykerületei
a végtelenbe nyúlnak.

Ó, nem élnek a z ó t a, kövek csupán,
kevesebbek a kőnél
(átsüt rajtuk valami érthetetlen,
tompá ragyogás),
szorongásod emléknél több-e?
Rozetták pirosa hideg már,
és Mária töredezett márványmosolya,
és nem húz ki a csávából.
Mert nem test:
ruha, viselet csupán e mosolygás.
Hát oldódjon liszté
a szent kőnek e dicstelen formája,
arca e vak ragyogásnak.

A templom utoljára vetett lángot,
mint az őszirózsa.

Húzd ki lábad e foszló imakönyvből.
Be- vagy kilépünk a templomokba,
nem kérdés ez.
De honnan lépünk ki?
Ezt kell már végre megmondani.

*

Néhány ügyesebb kapcsolódással
minden lehet itt templom, akármí.
Hát legyen mögöttem
szűz- és aranyszájú szónokaival,
és minden ismerős,
és aminek eljárt az órája.
Avas dolgok útja lefelé — vagyok,
nem, több: súly és vonzerő.

*

A templom súlypontjai elmozdulnak,
mintha csónakba lépünk, inog.
A templom, gondolom: kijárat,
idő simább pontjai,
kívül, kívül inkább tömör üresség.
Saját falain,
rozettán kívül induló katedrálisok.
A templomok a levegőben vannak,

*Iélegzettel kerülnek a vérbe.
A templomok: romok,
mint a liszt, rázó lépcsőkön
lefolyt aransárga bölcsesség hamvvedrei.
Belépve időből lépünk-e ki,
nem kérdés ez.*

*A templomok zápult aranyórák,
a mennybéli fórumok
vadul vagy lassúdan keringnek,
termékük ehetetlen,
mint a magot, kiköpöm a Buddha-romokra.*

*Templomok, székházi misék útjai
mélyen behavazottak.*

*

*Mindenütt e tajtékzó papok,
az igen nyájas sakk mesterek,
akikről múlt időben kellene beszélni.
Itt sincs helyed,
mint a megszámlált csillagok alatt.*

*

*Kilépve itthagysz-e valamit?
Az orgonál többet hagysz-e itten?
Veszítsz-e többet
térdelő kislányok fonott hajánál,
elhagyva a ringó hajókat?*

*

*Aláásni e kőnél szilárdabb csendet,
ezt a megváltást, aláásni!
Minek a helyét bitorolják
ezek a rohadt emléktárgyak?*

*Kitakarni a repedezett mosolyból
arcát a fekélynek.*

*A templom romos aranykerekét
lökni szét először.
Határozottan kapaszkodni a leplekbe.*

*

*Ikonok, szobrok, mind álló óra,
kint minden forog.*

*Ó, hová jutok hajad csodáitól,
vörös angyaluszom!*

KÉT FORGATÓKÖNYV GYERMEKFILMHEZ

SZINKÓPA

1. Egy légy dong az ablaküvegen. Hangja szívlovéses bombázóra emlékeztet.
2. A bögőly kilátástalan, de neki-nekilendülő iparkodásában áttéved egy másik ablakreteszbe, amely zsírpapírral van befedve. Itt a hangja is jelentősen megváltozik: dübörgés lesz belőle. Fönről egy gyermekkéz rajzolódik bele ebbe a hályogos felületbe, lassan, szinte vadászva közeledik, aztán egyszerre lecsap.
3. Igaz, a dongás megszűnik, de a zsírpapír is ereszt. Átlyukad előttünk, most már nem sziluettet látunk, hanem egy minden dimenziójában megmutatkozó kis gyermeköklöt.
4. Hirtelen vágással egy nagy gyermekszemet mutatni fel: egy valószínűtlenül nagy gyermekszemet. Az egész képernyőn.
5. Áttűnésben a légy.
6. Egy tavaszi csikószellő hirtelen sarkig nyitja az ablakot. A kamera kísétál rajta: kint ringatózó, virágzó gyümölcsfaágak.
7. Majdnem édeskés kép a tavaszról. Milyen jól menne itt egy kedves fuvolaszó! A kép előttünk van, de egyszerre varangyok kórusát halljuk.
8. A gyerek egy olvasókönyvre, pontosabban ábécésre borul.
9. Piciny ujjával megdöfi az egyik betűcsoportot.
10. Olyan hirtelen vágással, hogy úgy tűnjön: ujjai alól a betűk riadtak fel: hangos zsongással egy méhkaptár röpnylásából fölszállnak a méhek. Túlfokozott hangeffektus!

Fiú:

Péter és Pali pipacsot tép

- Amíg ezt a szöveget olvassa, persze tagolva, egy galambot látunk repülni. Figyelem: amíg a szöveget *halljuk*, addig repül a galamb, amikor a gyerek tagolás közben szünetet tart, megáll a kép. Csend.
11. Ismét a virágzó ágak. Tehénbögés. Most látjuk csak, hogy a gátőr kisleányról van szó: csatornaparton vagyunk, a kamera előbb egyik irányba néz végig a csatormán, aztán nagy félkörben pásztáz, hogy a másik irányba is végigpillantson a nyílegyenes csatornán. A part mellett sás, nádas övezete, a kamera közelebb hajol: a vízben ott a hínár vastag szövevénye.
 12. Egy kavics vágódik bele a vízbe. Mintha egy bomba robbant volna: hatalmas dörrenés.

Fiú:

*Pali a pacsirtát utánozza, Péter pedig a
pintyökét... Pali a pacsirtát,
Péter a pintyökét...*

Miközben ezt a szöveget halljuk, egy filmtechnikai szinkópát kapunk vissza: amíg a szöveg fűt (szintén tagoltan), addig a szélben hajladozó nádszálak ÁLLNAK MEREVEN, amikor a gyerek elhallgat, egyszerre ÉLNEK, RINGATÓZNAK.

- 12.a Az előbbi jelenetnél módfelett fontos a következő fonikus megoldás: a fiú előbb olvassa a szöveget, másodszer már meditatál rajta, és *itt* beszédén lassan átbúg az a szél, amely szóközökben, tehát élőképekben ringatja a nádat, csak hogy akkor *nem halljuk*, hanem *látjuk a szelet*.
13. Egy varangy ugrik át a képen, a kamera követi. (Itt dokumentumrészlet beépítése következik.) Egy sikló épp békát igyekszik bekebelezni. Adáz harc.
14. A gyerek szája az ámulattól kinyílik: ezt egész közelről.
15. A dokumentumfilm és a gyermek arcának egyre gyorsabb változása.
16. Kész a jelenet: a sikló befejezte villásreggelijét. A fiú most futásnak ered a csatornaparton. Ahogy fut, a kamera úgy köröz, kónuszban kerülgeti a gyereket. Alatta megy a gyerek meditálása:

Fiú:

*És elnyelte ... sikerült nekije ...
Most addig futok, míg fordítva is nem
látom ugyanezt ... hogy egy
béka kígyót nyel ... hogy egy
béka kígyót nyel ... kígyót nyel ...*

17. A képen most tinta folyik szét.
18. A kicsi ott ül az asztalnál, és talpra állítja a tintatartót.
19. Ügyetlenül forgolódik, ő is csupa tinta már. Az asztról is csurog le a fekete folyadék.
20. Ahogy a tinta csurgását követi a kamera, egyszerre egy vízesést látunk NEGATÍVBAN! Csupán egy villanásnyira.
21. A gyerek most egy gémet simogat, a kamera önmaga körül fordul meg, így mutatja be a gyermeket körülvevő tájat. Olyan gilgamesi ösrét ez.
22. Amikor a kamera visszatér előbbi helyzetébe, tehát ismét a gyermeket mutatja, puskalövés hallatszik. A gyerek még öleli a gémet, de az már nincs a kezében. Eltűnt.
23. A fiú ébredő füzesek közt sétál, gondolataiban felidéződik egy vers:

Fiú:

*Szelíd villám az égen;
szárnya alig rebben;
fényjel, vagy fáradt csillag.*

*Tán a pázsitra pihen.
Szólj csak!
Szívének szólj csak!
Látott és álmodott tér,
a mindenség nyelvén szólj,
magányos kócsag.*

Amíg a vers megy, a kamera végre nyugodtan követi a fiút.

24. A versnek vége. A gyerek ismét a könyve mellett ül. A betűk közt most egy szarvasbogarat fedezünk fel. Nyugszik. A fiú nem hagyja nyugton, megpöccenti ujjával:

Fiú:

*Milyen betű vagy te?
Mondd, milyen betű?*

25. A szarvasbogár egész közelről.

Fiú:

Sétáló nagy mogorva betű ...

26. Az ablak ismét kicsapódik, a tavaszi szellő a gyerek elől a könyvből minden betűt szétfúj, csak a szarvasbogár marad.
27. A szarvasbogár most hirtelen átváltozik lepkévé és elszáll.
28. A gyerek nézi, követi a tekintetével, egyszer csak azt látjuk, hogy a gyerek száll, repül, egyre távolodik, közben a rét, a mocsár brekegő, kerepelő hangja egész fölerősödik.

P. S.

Az egész filmben egy fordulatokkal teli, álomszerű hangulatot képzelek el. A való és valótlan tulajdonképp egyrészt a gyermek megfigyeléseit, másrészt pedig a gyerek gondolatait képviseli és teszi meg filmbeszédbeli tétellé. Ha néha úgy tűnik, hogy a képek logikátlanul kerültek egy sorba, hogy egy-egy gondolati egység befejezetlen, vagy a többi anyag kontextusában idegen elem, erre egyetlen magyarázatom: a gyermek eszmélése; megfigyelései és gondolkodási rendszere így közelíthető meg legkönnyebben, azt is mondhatnám: így provokálható a legkívánatosabban.

INERCIO

1. Néhányszor megismételni egy lassított főlvételt, hogy egy tárgy leesik és darabokra törik. A harmadik ismétlésnél lassan fölgyorsul az esemény. A negyediknél már a hang is jelentkezik: hatalmas csörrenés, pár másodpercnyi csend, aztán leírhatatlan kiabálás, szitkozódás.
2. A kamera éles fordulattal utána néz egy elfutó fiúnak. Telével kíséri a futó gyereket. Különös torz kép: a kamera időközben egész a földig ereszkedett: a futó gyerek mintha egy helyben topogna. Ez a teleobjektív jellegzetes optikai csalása.

3. A kamera most előlről, tehát szemben fogja a gyereket. Fut, de mintha helyben topogna. Végre azonban odaér. Egész közelről gyermekfejek, ahogy örülnek az érkezőnek. Szaporán mozgó képsor a gyerekekről. Azonkívül, hogy lökdelőznek, céltalanul bolondoznak, semmi nem történik. Ismételten: az arcok oly közelről, hogy ezáltal alaposan megcsönkulnak, sűrűn ki is futnak a kamera látószögéből.
4. Hirtelen vágással: mindez az ég közepéből szemlélve: ÜGYETLEN, ALAKTALAN IDE-ODA FUTKOSÓ TUSKOK. Most látjuk csak, hogy ez valami külvárosi vagy gyártelepi grundon történik.
5. Fölváltva hol szemmagasságból oldalról rejtett kamerával rögzítve, hol pedig madártávlatból lesekedve mutatja be a film ezt a bolondos, ésszerűtlen, logikátlan játékot: előbb összebújnak, aztán körbe forognak, később veszett vágtaival szétfutnak. Ez fentről nézve olyan, mintha szétgurulnának.
6. Tehát szétgurulnak: repülnek szanaszét. És a leeső tárgy csörömpölése. Éreztetni: itt is mintha széttört volna valami. A tárgy darabjai, ahogy fönről le hullnak, éppúgy szállnak szét, mint az imént a gyerekek. Ez csak egy egészen rövid bevágás, csupán annyi, hogy az emberi agy regisztrálni tudja, de ezen már elgondolkozni nincs ideje, mert jön a következő képsor.
7. A kamera még egy igyekvő körbepillantással elkapja a szanaszét futó gyerekeket, aztán már csak egyet követ: a mi kis ismerősünket a film elejéről.
8. Eleinte úgy tűnik, mintha ez a fiú valami célzatossággal futna. Mintha tudná, hova és miért fut. Mozdulatai azonban lassan elvesztik ezt a határozottságot. A gyerek egyszer csak szembe fordul a kamerával — visszaindul. Csak néhány lépés az egész. Megáll. Egész közel lép hozzá a kamera: arca kifejezéstelen. Alapjában véve nem is néz SEHOVA.
9. A kamera megkerüli. Semmi se történik!
10. Lefekszik a száraz fűre. Hempereg egy sort.
11. Néhány olyan mozdulatot tesz, mintha úszna. Figyelem! A gyerek úszik a szárazon. Megtetszik neki ez a játék: tovább ÚSZIK!
12. Látszik, hogy elfáradt. Fuldokolni kezd. Itt bejön a hang is: vízben fuldokló veszett fujtatása, hörgése. Az arcot közelről, olyan gróplán ez, hogy az arc minden kínos rándulását látni lehet.
13. Áttűnésben, ahogy egy gyárkémény önti a füstöt; ez is csak egy másodpercnnyire jön be. Minden megnyugszik. A gyerek a folyó homokos partján fekszik. Szeme lecsukódva. Hátborzongató nyugalom.
14. Ezt a halálosan nyugodt és fehér gyermekarcot most egy kis kóbor kutya nyalja meg; a filmkocka szűk keretébe, íme, beszorította meleg pofáját egy kutya is. A táguló képbe lassan belefér az egész jövevény, meg a fiú is.
15. Már játszanak. Ez a játék sem »szabályszerűbb«, mint az iménti. Itt sincs semmi rend, se logika a futkározásban. *De gyöngédség sincs benne.*

16. Így futkosva egyszer csak a vasúti sínek mellett találják magukat. Valahol a teherpályaudvar közelében van ez. Itt állandóan tolatnak. A gyerek a kis félénk, de *reménykedő* szemű kutyust felteszi egy sínre. Simogatja, dédelgeti, becézgeti. Úgy tűnik, a kicsiből az imént elősejő bestia eltávolodott mindörökre. Villogó sínek mint kemény pengék vonulnak el a kamera és a gyerek között. A háttérben a külváros. A toldott-foldott külváros. A gyerek és a kutya egész kicsi. Mint egy nyugodt folt ott a sínek villogó kévái között. (Figyelem: KÉVÉI!!!)
17. Ebbe a nyugodtságba befut egy nagy fekete maszat: egy mozdony.
18. A gyerek fölpillant, mire észbe kap, a mozdony már egész közel van.
19. Hirtelen elkapja, elrántja a kutyust a nyakában lógó madzaggal. A kerek elszakatolnak. A gyerek öleli a kutyát, és mintha megriadt volna. Ismét nyugalom a sínek között.
20. A kutyus már megint a sínen hever, a fiú becézi.
21. Feltűnik a mozdony. Tolat. A gyerek előbb csodálkozik, aztán megjelenik egy kis kegyetlen mosoly az arcán.
22. A mozdony közeledik. A kutya meglapul. A mozdony egész közel van már. Csak a kutya riadt nagy szemét látjuk. A gyerek szája megrándul. Nem mosoly ez, valami ideges élvezetes rángás.
23. Megfeszül a madzag. Aztán a gyerek hátraesik. A vonatkerék ott van a kutyánál. A mozdony, ez a nagy maszat, átvonul a képernyőn.
24. Most mindez lassítva: megfeszül a madzag. Látni, hogy lassan foszlanak a szálak. A gyerek hanyatt esik. Mindez lassítva. A szálak szétfoszlanak.
25. Most ugyanez közelről, hogy szinte az egész képernyőt befedi a szertefoszló szálak kegyetlen lassú csóvája.
26. Hirtelen nagy tempót kap a kép: a gyerek fut vissza a házak felé.
27. Ismét főntről: egy csoport gyerek egymásba ölelkezve dulakszik. A kép bal alsó sarkából befut nyílegyenesen a kicsi, mint egy puszkagolyó átfut a csoporton és a kép jobb felső sarkán távozik. Abban a pillanatban, amikor átfut a csoporton és szétlöki a gyerekeket, ismét hallani a lehulló tányér csörömpölését. A kép most lelassul: szanaszét kacagva hempergő gyerekek. A lebegő lassú hempergés nem marad abba. Bántóan soká hemperegnek. Az embernek az az érzése, hogy ezek a gyerekek nem tudnak talpra állni. Egy éppen széles mosolyra vont arcon megáll a kép.

ŐSBEMUTATÓ A LŐ UTCA 4-BEN

Egyfelvonásos

Szereplők:

M. Vad	Kertészné
M. Vadné	Mihály
Valéria	Rendőr
Ottlík úr	Mama
Gizi	Postás
Poldi	Riporter

(Szín: M. Vad lakása. Nagyobb szoba, egy rész függönnyel leválasztva. Pillanatnyilag a szín üres. Az előszobában csengetnek, csakhamar bejön M. Vad és Som Valéria.)

M. VAD: Tessék befáradni.

VALÉRIA: Megkaptam az üzenetét, hogy jöjtek fel. Miről van szó kérem?

M. VAD: Mindent a maga idejében... Csak nem gondolja, hogy ketten tartjuk meg a plénumot.

VALÉRIA: Miféle plénumot?

M. VAD: Amott az előszobában van kifüggesztve a napirend... (Csengetnek.) Bocsnat, érkeznek a többiek... (EL.)

OTTLIK ÚR: (kis idő múlva be M. Vaddal. Valériához) Alászol-gája! (M. Vadhoz.) Néhány szál virág a nacsasz-szonymnak...

M. VAD: Nagyon kedves... Foglaljon helyet... Tessék ideadni az esernyőt, majd az előszoba fogására akasz-tom.

OTTLIK ÚR: Nem, nem, akkor itt felejttem... (Csengetés.)

GIZI: (kis idő múlva be M. Vaddal) Nem értettem, fiacs-kám, a telefonban egész pontosan, hogy mit akarsz.

M. VAD: Nem csodálom. Nem is mondtam meg. (Csengetnek. Kimegy.)

VALÉRIA: (Gizihez) Vajon mit akarhat tőlünk?

GIZI: Mit tudom én. Neve napja van tán.

VALÉRIA: Hát (kajetánnak hívják?)

GIZI: Vagy a házassági évfordulóját ünnepli.

- VALÉRIA: Házassági évforduló? ... Na hiszen! (*Kuncognak.*)
- OTTLIK ÚR: Min tetszenek mulatni?
- GIZI: Valéria azt kérdi tőlem, hogy nem a házassági évfordulóra hívott bennünket Vad úr?
- OTTLIK ÚR: (*jelentősegteljesen megköszörüli a torkát*) Khm... khm...
- VALÉRIA: Ön mit gondol, Ottlik úr?
- OTTLIK ÚR: Lehet, hogy ki akarja kérni a véleményünket a... tetszenek tudni ugyebár, mire gondolok.
- VALÉRIA: (*szégyenlősen*) Ottlik úr!
(*Kopogás.*) Kertészné, Mihály és M. Vad be.)
- KERTÉSZNÉ: Jó estét!
- OTTLIK ÚR: Jó estét, Kertészné!
- MIHÁLY: Jó estét, ladiesz és szórsz!
- GIZI: Jó estét, Nikolausz!
- VALÉRIA: Önöket is meghívták?
- MIHÁLY: Engem nem. Én csak elkísértem Lizácskát, de M. Vad úr engem is beinvitált. Lévén, hogy más dolgom nincs...
- OTTLIK ÚR: Érdekes...
- MIHÁLY: Pardon?
- OTTLIK ÚR: Mondom, érdekes, hogy sosincs más dolga!
- MIHÁLY: Ön itt is szóvivő, nem csak a Köpölde téren?
- KERTÉSZNÉ: Nikolausz!
- MIHÁLY: Angyalom, ne üvöltözzél, mert ezek a kedves népek azt hiszik, hogy süket az egész csaláád.
- KERTÉSZNÉ: (*keserűn*) Csak magam vagyok egyedül, süket is, vak is.
- MIHÁLY: (*kedélyesen*) Mégis találtál szemet.
- KERTÉSZNÉ: Szemet?... Egy...
- MIHÁLY: Pszt!... (*Csengetnek, M. Vad kimegy.*) ... Akasztott ember házában kötelet.
- M. VAD: (*be a postás bácsival*)
- M. VAD: Azt hiszem, mind itt vagyunk. Elhúzhatom a hálófülke függönyét.
Kezítcsókolom... Jó estét... Dicsértessék a Jézus...
- OTTLIK ÚR: A h... h... hogy tetszett mondani?
- M. VAD: Hálószoza... A feleségem is ott van.
- MIHÁLY: De nem zavarjuk a kedves nagyságos asszonyt?
- M. VAD: Nem. Már lefeküdt. (*Elhúzza a függönyt.*)
- M. VADNÉ: (*az ágyban fekszik, csak a feje látszik a takaró alól*)
- MIHÁLY: (*odalép az ágyhoz*) Bocsnat az alkalmatlankodásért... Nikolausz Varga... Nem zavarom?

- M. VADNÉ: Örvendek... Már hogy zavarna, hiszen a férjem hívta... Üljön le kérem.
- MIHÁLY: Hát szóval, hívott is meg nem is... Illetve, Lizácskát kísértem ide, s engem is beinvitált. Lévén, hogy éppen ráérek...
- OTTLIK ÚR: Miint, mindíg...
- MIHÁLY: Pardon?
- OTTLIK ÚR: Semmi... Csak azt mondom, leülhet...
- MIHÁLY: Nagyon kedves... *(Élesen.)* Miint mindíg! *(Leül az ágy szélére.)*
- KERTÉSZNÉ: Nikolausz!!
- MIHÁLY: Azt mondták, fiam, hogy üljek le.
- KERTÉSZNÉ: De nem az ágy szélére.
- MIHÁLY: Ha egyszer máshol nincs hely.
- KERTÉSZNÉ: Jó, hogy nem a paplan alá kéredzkedel.
- MIHÁLY: *(M. Vadnéhoz)* Ne tessék rá hallgatni, kedves nagyszád. Féltékeny, mint egy nősténytigris... Kegyed persze ezt az érzést hírből sem ismeri.
- M. VADNÉ: Miből gondolja?
- MIHÁLY: *(zavartan)* Hát... *(Kínos csend.)*
- M. VAD: *(két székkel az előszobából)* Itt van még két szék... Most már ül mindenki?
- GIZI: *(nevet)* A postás bácsi még a cipőjét is levetette, mint a moziban.
- POSTÁS: Ha kegyed volna annyit talpon, Gizike!
- KERTÉSZNÉ: Hát talpon nincs...
- GIZI: *(felfortyan)* Kérem!!!
- MIHÁLY: Lizus!... Meg fognak pofozni, mint a Horákkék névnapi lakomáján.
- VALÉRIA: Miicsoda népek!
- OTTLIK ÚR: Önnek igaz van, Valéria kisasszony. Ezeknek a hölgyeknek és uraknak nem volt gyermekszobájuk.
- MIHÁLY: Eltalálta. Gyermekkonyhájuk sem. De még gyermekelőszobájuk se. Supában laktunk. Maga meg supa méltóság!... Hja az ősöknek kutyabőrük volt... A kedves papa, ha jól tudom, a sintéreknél dolgozott.
- OTTLIK ÚR: *(hápog)* Hát ez aztán!... Hát ez aztán!...
- GIZI: *(kajánul)* Hát ez aztán tényleg igaz.
- M. VAD: *(tapsol)* Csendet kérek. A Különfélében majd különféleket mondhatnak egymásnak. Rátémék a napi-rendre... Előbb azonban, ha megengedik, névsorolvasást tartok. *(Listát húz ki a zsebéből.)*... Som Valéria...
- VALÉRIA: *(halkan)* Igen...
- M. VAD: *(nem hallja)* Som Valéria!

- VALÉRIA: (sivít) Igeeen!
- M. VAD: Ottlik Róbert!
- OTTLIK ÚR: Tisztelettel...
- MIHÁLY: Férfi létére kottlik?
- M. VAD: Tessék?
- OTTLIK ÚR: (Mihály felé) Hülye!
- MIHÁLY: Azt nem kérdezték, csak azt, hogy itt van-e.
- M. VAD: Gaál Baltazár.
- POSTÁS: Vagyok...
- MIHÁLY: (csodálkozva) Magát Baltazárnak hívják? Egy ilyen névvel levlapokat trógerol?
- POSTÁS: Hát mit csináljak?
- MIHÁLY: Ott rághatná a majomplaccon Ottlik úrékkal a fogpiszkálót... Nem nagyon megy a børszatyor egy fagyosszenthez.
- KERTÉSZNÉ: A Baltazár a három királyok egyike, Nikolausz!
- MIHÁLY: Pláne!
- M. VAD: Kertész Eliz.
- KERTÉSZNÉ: (fuvolázva) Igen...
- M. VAD: Sárosi Gizella, szül...
- KERTÉSZNÉ: (sokatmondón) Bezony, bezony...
- M. VAD: (ügyet sem vetve a közbeszólásra) ...Fazekas...
- GIZI: Igemis... (Nyelvet ölt Kertésznére.) Meee...!
- M. VAD: Kérem?
- KERTÉSZNÉ: Melege van, kilóg a nyelve.
- M. VAD: Hajós Poldi!
- POSTÁS: Olyan mincs.
- M. VAD: Pedig biztosra ígerte. Nem várunk rá. Az ilyen újságírófélek még álmaikban sem mondanak igazat. (Ünnepélyesen.) Hölgyeim és uraim! Elvtársak! Gizike!... Rátérünk napirendünk első pontjára: megválasztjuk a jegyzőkönyvvezetőt... Van önkéntes jelentkező?
- MIHÁLY: Majd én!
- OTTLIK ÚR: Jé! Maga tud írni?
- GIZI: (M. Vadhoz) Mit játssza itt a választók gyűlését! Megmondaná már végre: miért csődített össze bennünket?
- M. VAD: Éppen most akartam rátérni... (Felemelt hangon.) A napirend második és utolsó előtti pontja: M. Vad Ignác, az itt jelenlevő M. Vad Ignácné segítségével, megcáfolja azon aljas pletykákat, miszerint nem tud eleget tenni férfiúi kötelességének.
- OTTLIK ÚR: (gúnyosan) Hogyan?
- M. VAD: Első szám első személyben... Ime eme hitvesi ágyon, színes, cinemaszkop TOD-AO szisztém, három dimenzió.

- KERTÉSZNÉ: Ne vicceljen, csak nem akar...
- M. VAD: De mennyire!
- VALÉRIA: Megőrült?!
- M. VAD: Dehogy örültem. Sőt, megjött végre az eszem. Nem eszem magam és dülök-fülök a jelenlevők alattomos pletykáinak hallatán... Nem, nem lesz belőlem embergyűlölő, világgyűlölő... Egy röpké nász telt ház előtt és az egész lekerül a napirendről. Önök mindent láthatnak és ezentúl a való igazságot terjeszthetik a pletyka helyett.
- GIZI: Nahát, ez felháborító!
- M. VAD: *(élesen)* Igen? S az nem, hogy engem tehetetlennek nevez ország-világ előtt, mert átlátszó csellem és még átlátszóbb hálóköntsben becsalogatott a hálójába, s én, ahelyett, hogy odacsavarodtam volna az ágyra, vettem a kalapom...
- MIHÁLY: Tényleg? Mért jött el?
- M. VAD: Én kérem monogám vagyok!
- MIHÁLY: *(ijedten)* S az fáj?
- M. VAD: *(nevetve)* Néha... Azt akartam mondani: egy nő szeretek.
- MIHÁLY: Stimmel: egyszerre csak egyet.
- KERTÉSZNÉ: *(dühösen)* Tudod, mi vagy te, Nikolausz?!
- MIHÁLY: *(ártatlanul)* Jegyzőkönyvvezető.
- M. VAD: Ha megengedik, én most levetkőzöm...
(a nők sikítanak)
- OTTLIK ÚR: De most már elég a tréfából... mondja, minek néz maga bennünket?!
- M. VAD: Magát például egy átkozott öreg papagájnak. Iskola-padból nyugdíjba ment. Rengeteg ideje van, beléveri az orrát mindenki dolgába.
- MIHÁLY: Ez a helyes kifejezés.
- OTTLIK ÚR: Hallgasson, gigolo!
- KERTÉSZNÉ: Halkabban, bácsi... Szétveti az irigység.
- OTTLIK ÚR: *(felháborodva)* Méghogy engem?... Nem érdekelnek a kegyed bájai.
- KERTÉSZNÉ: Kirongyolódott a nadrágja, annyit térdelt nálam.
- VALÉRIA: *(megdöbbenve)* Ottlik úr!... Csalódom kegyedben.
- OTTLIK ÚR: *(nagy zavarban)* Mindent megmagyarázok.
- MIHÁLY: Ezt még megvárom.
- VALÉRIA: Semmi közöm a magánéletéhez, de nem hittem volna, hogy leáll egy ilyen perszónával... *(Felsikít.)* Jaj Istenem!
- POSTÁS: Mi baj, kis nagysága?
- VALÉRIA: *(tátog)* Nem látja?... Vad úr!... Le akarja vetni a nadrágot!

- M. VAD: Nincsen abban semmi.
 GIZI: *(kajánul)* Na ugye!
 M. VAD: *(elereszti a füle mellett a perfid megjegyzést) ...* De ha akarja, elvonulok a spanyolfal mögé.
 VALÉRIA: *(felsikit)* Nem!
 M. VAD: *(meglepődve)* Mért nem?
 VALÉRIA: Mert akkor végleg nem tudjuk megakadályozni abban, hogy pucérra vetkőzzék... Istenem, hát nincs önök között egyetlen férfi sem?
 MIHÁLY: *(vihog)* Ez majd mindjárt kiderül.
 VALÉRIA: *(kétségbeesve)* Postás bácsi!
 POSTÁS: Tessék?
 VALÉRIA: Szóljon már maga is.
 POSTÁS: Mit mondjak?
 VALÉRIA: Hát, hogy hagyja abba.
 POSTÁS: *(meggyőződés nélkül M. Vadhoz)* Hagyja abba...
 M. VAD: *(kiált)* Nem!
 POSTÁS: Na látja...
(Csengetnek.)
 M. VAD: Ez csak a Poldi lehet... megyek beeresztem. (El.)
 VALÉRIA: *(kérlelően)* Drága Vadné, hát nem szégyelli magát?
 M. VADNÉ: De szégyellem... Csakhogy azt még jobban szégyellem, hogy a férjemet csúfolják. Nem akarom, hogy szenvedjen.
 GIZI: *(gúnyosan)* Micsoda lélek! Egy mártír.
 MIHÁLY: Szívesen cserélné vele, mi?
 GIZI: *(megvetően)* Fajankó!
 OTTLIK ÚR: *(kárörvendően)* Ezt a jegyzőkönyvbe is beveheti.
(Kopogás.)
 POLDI: *(be M. Vaddal)* Jó napokat és kézzipuszi... Elkéstem?
(Kínos csend.)
 POLDI: Pedig fényképezőgépet is hoztam.
 MIHÁLY: *(röhög)* Az jó lesz!
 POLDI: *(meglepetve fedezi fel M. Vadnét az ágyban)* Bocsánat asszonyom! Most vettem csak észre, hogy itt fekszik az ágyban.
(Aggódón.) Beteg? Úgy látom, nagyon kipirult. Láza van?
 GIZI: Lámpaláz.
 POLDI: *(nem érti)* Micsoda?
 OTTLIK ÚR: Magyarul: tréma.
 POLDI: *(bizonytalanul)* Áhá... És mitől?
(Kínos csend.)
 M. VAD: *(be)* Úgy... Most már nem zavarhat bennünket senki. Bezártam az ajtót.

- VALÉRIA: Engedjen ki, vagy botrányt csinálók!
- GIZI: Már megcsinálta, hogy feltette ezt a kalapot.
- VALÉRIA: Trampli!
- POLDI: De hölgyeim, ez egy tisztos polgári ház!
- KERTÉSZNÉ: Jól mondja!
- POLDI: Azért jöttünk össze, hogy... *(Elakad.)* Tényleg, Ignác, miért is vagyunk mi itt ilyen szép számban?
- VALÉRIA: *(sírva)* Hogy tönkretégye a becsületemet.
- M. VAD: Pardon kérem, arról szó sem volt. Kizárólag hitvesemen óhajtom házastársi kötelességemet demonstrálni.
- POLDI: *(elképedve)* Micsoda?
- KERTÉSZNÉ: Hallotta... Alul hát, felül hát. Hát...
- POLDI: Már megbocsáss, barátom, de mi közünk van nekünk a te férfiúi képességeidhez?
- M. VAD: Ezt mondom én is: mi közöttök hozzá!... Mégis úton-útfélen azt mesélték, hogy én imp...
- VALÉRIA: Ki ne mondja, mert elájulok!
- POLDI: S te egy apró pletyka miatt hippodromot csinálsz a családi fészekből?
- M. VAD: Apró pletyka?... mindenki a pofámba röhög... Tegnap kaptam egy doboz kontracepciós pirulát ajánlott küldeményben. A mellékelt levélben ez állt: »Használja nyugodtan, a pápa nem fog megharagudni!«
- POLDI: *(hümmögve)* Kellemetlen...
- M. VAD: Kellemetlen? Elviselhetetlen. A kollegák krétával pajzán delboidot rajzolnak a hátamra a hivatalban. Már komolyan foglalkoztam a gondolattal, hogy erőszakot követek el kis-, közép- és idősebb korú nőszemélyen, hogy a sajtó, a rádió, a televízió foglalkozzék velem. Vessenek dutyiba, ültessenek rezsóra, mint a Chessmant, csak ne halljam már a kuncoogást a hátam mögött.
- GIZI: Mindenesetre a kényelmesebb megoldást választotta.
- M. VAD: Igenis azt! Nem fogom magam dilibe hajszolni a vénkisasszony, készpénzmeghajtású úrhölgy, besegítő pallikkal melegen tartott özvegy, fecsegő öregúr, ráérő postás kedvéért!
- POLDI: Stimmel.
- OTTLIK ÚR: Mi az, hogy stimmel?! Magának minden stimmel. Maga egy rózsaszín tollú szárnyas... Hát nem érti? Ez az exhibitionista erkölcsi merényletet készít itt ellenünk, s elsősorban *(Valériára mutat)* ezen ártatlan lélek ellen.
- MIHÁLY: *(röhög)*
- VALÉRIA: *(dühösen)* Mit röhög maga fakutya!?

- MIHÁLY: Na mondja már, mit veszthet 55 éves létére?
- VALÉRIA: *(göggösen)* A jó híremet. Én a házasságba olyan tisztán akarok bevonulni, mint a frissen esett hó.
- MIHÁLY: Ez az! Azért nem akad vállalkozó, mert tartanak a lavinaveszélytől.
- VALÉRIA: *(sírósan)* És én, amikor azt mondtam, hogy M. Vad úr nem igazi férfi, nem arra gondoltam, amire a többiek itt...
- M. VAD: *(felhorkan)* Hanem?
- VALÉRIA: *(kuncogva)* Ne haragudjon, de ha már arra kényszerít, hogy megmondjam az igazat, megmondom: olyan kis semmi mitugrász termete van. Egy férfi legyen stramm, széles vállú. Magának akkorka gyűrű van az ujján, mint milyet a postagalambok lábára szoktak húzni.
- M. VAD: *(dühösen gombolja a hőzentrágot)*
- VALÉRIA: *(üjdedten)* Fogják meg! Fogják meg azt a nadrágot!
- POLDI: Lassabban hé, öreg fiú... Várj egy pillanatig, hogy a tisztes gyülekezetnek kifejtsem a helyzetben rejlő, mélységesen tragikomikus elemeket, melyek azonban nagyon is valós gyökerekből fakadnak.
- MIHÁLY: Ne fejtsem semmit. Kezdjék már!
- KERTÉSZNÉ: Nikolausz!
- MIHÁLY: Igen, drágám...
- KERTÉSZNÉ: Nix igen! Befogni! Hallani akarom a fejtelkezést.
- POLDI: *(könnyedén meghajol)* Kösz, madám... Szóval...
- M. VAD: *(tüszzent)*
- M. VADNÉ: Vagy öltözzél fel, Ignác, vagy vetközzél le egészen, mert megfázol.
- M. VAD: Mindjárt, aranyom... *(Tüszzent.)*
- POLDI: *(zavartalanul)* A kor preokuppációja, tisztelt gyülekezet, a szex. A film, az újságok, de még a biblia is.
- VALÉRIA: Ez aljas rágalom!
- POLDI: Rágalom? Tessék! *(Zsebéből egy újságkivágást vesz elő.)* Költséget és fáradtságot nem kímélve, kivágtam a reprodukciót, az ateistának aligha mondható, konzervatív brit lapból... Ádám atyánk és Éva nénénk in the házibuli.
- VALÉRIA: *(megdöbbenve)* Ez szörnyű!
- POLDI: Szörnyű? Az érseknek tetszett. Egyetlen nap alatt ötvenezer példányban vették meg a buzgó hívók... Itt van Rákhel, csak rá kell nézni és máris... No de ez nem érdekes...
- MIHÁLY: Dehogynem! Mutassa...
- KERTÉSZNÉ: Nikolausz!

MIHÁLY: Nyugi, Elza! Ez biblia. Ettől legföllebb meggyavulok.

POLDI: Na, szóval, hol hagytam abban?

POSTÁS: *(rekedten)* Ott, hogy a Rákhe! a vetésbe meg.

M. VAD: *(tüsszent)*

POLDI: A szex, mely századokon át tabu volt, most egymás után dönti le a korlátokat. Sarokba szorítja a prudériát, a hipokrizist, s akár egy folyó, mely a felső folyásánál még dühödten tombol, a deltánál már szélesen és méltóságteljesen hömpölyög.

GIZI: Be szépen mondja!

OTTLIK ÚR: *(féltekényen)* Valóságos Szekszpír.

POLDI: Az emberi ösztönöknek ez a felséges tűzijátéka, megszabadul majd minden sallangtól és a legtisztább emberi érzések sorába emelkedik...

M. VAD: *(tüsszent)*

OTTLIK ÚR: Elég ebből a Hány Biróságból! Mi most szépen hazamegyünk.

MIHÁLY: Hohó! Nem hallotta, hogy: csit-csatt, nincs kilincs.

OTTLIK ÚR: Nem tarthat itt bennünket akaratumk ellenére. *(Kihívóan.)*
Mít szólna ehhez a sajtó?

POLDI: A sajtó elítéli az erőszakot...

OTTLIK ÚR: Na ugye!

POLDI: ... és a rágalmozást.

MIHÁLY: *(kajánul)* Kapufa!

POLDI: Itt van nekünk ez a derék és rettenhetetlen bajvívónk: M. Vad Ignác. Ahogy Szent György nekiment a sárkánynak...

MIHÁLY: Ez a helyes kifejezés kérem: sárkányok.

KERTÉSZNÉ: Nikolausz!!

MIHÁLY: Tetszik látni: tüzet is okád.

POLDI: *(mint fent)* Mint egy keresztos vitéz...

OTTLIK ÚR: *(felkacag)* Haha! Jól mondja!

POLDI: *(zavartan)* Nem úgy gondoltam...

GIZI: Ne kotyogjanak folyton közbe! *(Lágyan)* Olyan szépen beszél, hogy elhallgatnám estig.

POSTÁS: Merhogy később nem ér rá.

GIZI: *(felhördül)* Postás bácsi!

POSTÁS: Vicceltem.

GIZI: Az ilyesmivel nem lehet viccelni.

MIHÁLY: De nem ám, mert úgy járhat, mint M. Vad úr.

M. VAD: *(gőgösen)* Kérem... az majd mindjárt kiderül. Nem is várok tovább egy percet sem.

- POLDI: Helyes, kedves barátom. Tedd azt, ami téged a makulátlan férfiak sorába emel. Én majd néhány fotoszszal örökítem meg az évszázad nagy pillanatát, midőn az álszemérem és a setét rágalom porba hull...
- OTTLIK ÚR: *(gúnyosan)* Majd leközölheti haladó hálószoalapjában.
- MIHÁLY: Nem, hanem elküldi a bibliagyártóknak.
- POLDI: Nahát kedveseim, én Önöket fogom fényképezni. Engem az operában is a kórus érdekel.
- OTTLIK ÚR: Igen. A kóristalányok.
- POLDI: Így születik a rágalom... *(Emeli fényképezőgépét.)* Ne tessék mozogni!
(Fuffanás.)
- POSTÁS: Elájult a Vali kisasszony.
(Élesztgetik Valériát.)
- VALÉRIA: *(kis szünet után halkán)* Hol vagyok?
- POLDI: *(precízen)* A Ló utca 4-ben, egy hálószozában.
- VALÉRIA: *(felsikít)* Miiii?... *(Egészen magához tér. Ja! (Hirtelen, izgatottan.)* Túl vagyunk a dolgon?
- MIHÁLY: Nem... M. Vad úr elszaladt ecetes törülközőért.
- M. VAD: *(lihegve be)* Itt vagyok... Hová lesz az ecetes ruha?
- KERTÉSNÉ: *(nevet)* A nadrágjába aligha, úgy beijedt.
- POLDI: *(kedvetlenül)* Na jól van. Kezdd el, fiam. Nekem ötkor lapmegbeszélésem van.
- OTTLIK ÚR: *(élesen)* Na ugye, most már lógna maga is.
- POLDI: *(sértődötten)* Szó sincs róla. De az idő pénz. *(Órájára tekint.)* Jeszusom, már negyed öt! Az isten szerelmére, nem lehet egy küssé gyorsabban?
- M. VAD: Ne sürgess, hallod-e!... Itt van: összebogozódott a cipőpertlim... *(Dühösen tépkedi.)*
- POLDI: Jaj istenem, egy vacak pertlivel húzod az időt! Fel tartod itt ezeket a derék embereket.
- KERTÉSNÉ: Én ráérek.
- POLDI: Még tíz percet szánok rá, aztán alászozája!
- OTTLIK ÚR: Pedig nagyon lelkesedett az imént. Keresztes vitéznek nevezte, sárkányölő Szent Gyöngynek.
- POLDI: Az is, csak egy kicsit szuszimusz. Stenit annak a pertlinek. Adí, majd én kibogozom.
- M. VAD: *(sértődötten)* Ne kiabálj... És ne rángasd a lábam!
- OTTLIK ÚR: Kár lenne elmennie. Itt még később is szükség lesz magára.
- POLDI: Majd maga helyettesít *(Nevetnek.)* ... Na lenn van... És a másik is.
- VALÉRIA: Borzasztó!
- GIZI: Nem muszáj odanézni...

M. VAD: *(félig letolja a nadrágót, de csengetnek és gyorsan visszarántja)*
(Döbönt csend.)

POLDI: *(kiszól az előszobába)* Ki az?

RENDŐR: *(kivülről)* Rendőrség!

OTTLIK ÚR: *(diadalmasan)* Én hívtam. Azt hitte, Vad úr, hogy csak úgy bezárhat bennünket, mint egy birkacsordát az akolba? Az imént az előszobából felcsengettem az ügyeletet telefonon.

KERTÉSZNÉ: Spicli!

MIHÁLY: Blokkolva!

VALÉRIA: Bravó, Ottlik úr!

GIZI: *(Valériához)* Magának mázlija van. A képről is le-
ájult.

RENDŐR: *(M. Vaddal be)* Jó napot... Mi történik itt?

MIHÁLY: Sajnos semmi.

RENDŐR: Nekem valaki azt telefonálta... Egy pillanat, felir-
tam a nevét: Ottlik Béla, igazolványszám 103270...
hogy itt merénylet készül.

OTTLIK ÚR: Igen, az erkölcsök ellen.

RENDŐR: *(fanyarul)* Ja...

OTTLIK ÚR: Ez az úr itt, nevezett M. Vad Ignác, szerelmi aktust
akart lebonyolítani feleségével, M. Vad Ignácnéval,
nagy nyilvánosság előtt.

RENDŐR: És?

OTTLIK ÚR: Mi az, hogy és?

RENDŐR: Végrehajtotta?

OTTLIK ÚR: Nem.

RENDŐR: Akkor mit akar tőlem?

OTTLIK ÚR: Hát, hogy... tartóztassa le!

RENDŐR: Na ne vicceljen! Azért, amit nem csinált?

VALÉRIA: De minden pillanatban elkezdheti... Tetszik látni:
már félig levetkőzött!

RENDŐR: Helyes, akkor megvárrom... Szabad ez a szék: *(Leül.)*

OTTLIK ÚR: *(megdöbbenve)* Maga végig akarja nézni?

RENDŐR: Na hallja. Legalább nem kell a maguk zűrzavaros
tanúvallomásából kihámozni a tényállást... Kezdheti
kérem!
(Kínos csend.)

POLDI: *(idegesen)* Tempó, öregem!

M. VAD: *(zavartan)* De...

POLDI: *(türelmetlenül)* Mi az, hogy de? A nagy nyilvánosság
és a karhatalom készen áll, csak a startot várjuk. *(Is-
mét az órájára pillant.)* ... A fene egye meg, már fél őt!

- M. VAD: Ugyanis...
- POLDI: *(fenyegetően)* Ugyanis?
- M. VAD: *(kitör)* Nem tudok rendőr előtt! Na!
- POLDI: *(összecsapja a kezét)* Thá!... Ilyet még nem pipáltam.
- M. VAD: Nem tehetek róla, de a rendőr bennem mindig a köteles tiszteletérzést ébreszti. Én mindenkor becsületes polgár voltam. Az adómat rendesen fizetem, a kutyámat évenként oltják.
- POLDI: Na és!? Most is egyenes úton jársz. Bebizonyítod a rend őre, a sajtó és a széles néprétegek előtt, hogy aljas, utolsó és ocsmány rágalom, miszerint te a házassági szerződésben vállalt kötelezettségeknek nem tudsz eleget tenni... *(A rendőrhöz.)* Ezen hölgyek és urak ugyanis lépten-nyomon azt a pletykát terjesztik, hogy M. Vad úr nem férfi.
- RENDŐR: Igazán?
- MIHÁLY: Pardon! Én egy árva szót sem szóltam. Itt csak pártoló tag vagyok. Lizácska pártolója.
- KERTÉSZNÉ: Nikolausz, téged senki sem kéndezett!
- MIHÁLY: Nem szeretném, ha illetékes helyen rossz véleményemmel lennének rólam.
- RENDŐR: *(M. Vadhoz)* Szóval Ön azt akarja bebizonyítani itt mindannyiunk előtt, hogy tetőtől talpig férfi?
- MIHÁLY: Illetve, csak deréktől lefelé.
- M. VAD: Igenis...
- RENDŐR: *(lelkesen)* Hát ez pompás!
- VALÉRIA: *(elszörnyedve)* Megőrült?
- OTTLIK ÚR: Nem. Biztosan csak tréfál.
- RENDŐR: Maga már látott vicces rendőrt?
- VALÉRIA: *(hitetlenkedve)* Tényleg nem akar közbeavatkozni?
- RENDŐR: Az a meggyőződésem, hogy M. Vad úrnak nincsen szüksége rá.
- OTTLIK ÚR: *(erélyesen)* Maga itt a törvényt képviseli, s ha nem hajlandó, hát közölni fogjuk a feletteseivel.
- KERTÉSZNÉ: *(megvetően)* Ön egy telefonybetyár!
- MIHÁLY: Máris jön egy húszszallal a Vad mesternek.
- RENDŐR: *(Ottlík úrhoz)* 58888... ne felejtse el a számomat... *(M. Vadhoz.)* Ön pedig, kedves barátom, vágjon bele bátran. Mutassa meg ezeknek a kotyondiaknak, hogy igazi férfi. Fojtsa belé a károgást a sötét madarakba, akik belesnek a hálószoabaablakon, és aljas rosszindulatukban odáig merészkednek, hogy bemocskolják a férfiúi önérzetet, sanda rágalmozásokkal kikezdi a családi harmóniát. Megingassák hivatalában. Ha-

más barátok gyűnykacaja kísérlje. Lehajtott fővel kelljen csámborognia az utcán, csukott ablaktáblák mögöl gyűnykacajt kihallva...

- OTTLIK ÚR: Ne heccelje magát bele más nyavalyájába...
- RENDŐR: *(gépiesen)* Más nyavalyájába? *(Lecsitul.)* Más nyavalyájába... Igen... abba...
- POLDI: *(tragikusán)* Fél öt!
- M. VAD: Fél öt, — és akkor mi van?
- POLDI: Akkor az van, hogy ad acta mégý... Az idő nem rágógumi... A Nobel-díjat kiosztják 16.30-kor és 16.45-kor már vízípólót közvetít a televízió. A reflektor odébbáll. Törölík a szalagot. *(Az órájára néz.)* Fél öt múlt egy perccel. *(A rendőrhöz.)* Ugyan legyen jó fiú, rendőr bácsi, és forduljon el.
- RENDŐR: *(maga elé)* Más nyavalyájába... *(Feleszmél.)* Mit mond?
- MIHÁLY: Azt, hogy maga lesz a hunyó, mert M. Vad úr nem mer kihágni.
- POLDI: *(egyre idegesebben)* Fél öt múltott kettő perccel... Gyerünk! Beszállok kettőezer-ötszázal a cehebe a kihágási bírónál.
- M. VAD: *(sértődötten)* Azt hiszed, hogy a büntetéstől félek, vagy spórolni szeretnék?
- POLDI: Hát mi a majd mit mondtam bajod?!
- M. VAD: *(durcásán)* Mondtam már!
- POLDI: Etye-petye! Nem zavar ez a sok véres szájú kritikus és éppen ez a jóindulatú személy feszélyezne, aki...
- RENDŐR: *(révetegen)* ... más nyavalyájába...
- POLDI: *(zavartalanul)* Más nyavalyájába olyan plasztikusán beleéli magát.
- M. VAD: *(kétségbeesve)* Mit csináljak?!
- POLDI: Csinálj, amit akarsz, de én már itt se vagyok.
- OTTLIK ÚR: Hohó! Nekünk leadta itt a link dumát a hősiességről, az évszázad nagy pillanatáról, — hát tessék várni néhány percet!
- VALÉRIA: Úgy van!
- GIZI: Hátha magára is ragad valami.
- POLDI: Pardon! Csak semmi inszínúáció!
- M. VADNÉ: Az én férjem is mindig értekezletre siet.
- M. VAD: Te hallgass!
- KERTÉSZNÉ: Így beszélnek ezek a duhajok a gyengébb nemmel.
- POLDI: Nekem különben is kezd az egész gyanús lenni. Te, fiam, azért rendezted az egészet, mert tudtad, hogy úgysem engedík ezek a ... öö... konzervatív erkölcsű, de alapjában véve...

- VALÉRIA: *(hálásan)* Köszönöm...
- POLDI: Alapjában véve... *(Órájára tekint.)* Jesszusom! Fél öt múltott öt perccel! *(Hadarni kezd.)*... alapjában véve egészséges felfogású népek, úgysis megakadályozzák, vagy hazarohannak, esetleg nem néznek oda... Igen, fiam, te ezt előre kiszámítottad. Megrendezed a nagy happárét, elmondod az örülési monológot, ráborulsz az ágyra és függöny... Senki sem látott semmit, senki sem hallott semmit. Mégis bizonyítást nyert a férfiasságod... Hohó!
- VALÉRIA: Bizony.
- POLDI: Igazam van, kedves?
- VALÉRIA: Teljes mértékben... Most már én is azt mondom: rajta!
- OTTLIK ÚR: *(megdöbbenve)* De Valéria kisasszony, ezt nem tételtem volna fel magáról!
- VALÉRIA: *(konokul)* Lássuk a keresztet vitézt!
- M. VAD: *(mélyen megsértve)* Mért csináltad ezt, Poldi?
- POLDI: *(durcásan)* Mert már háromnegyed öt.
- MIHÁLY: *(összecsapja a kezét)* Há! Ez az átkozott vekker! Én se tudnék úgy... hogy állandóan sürgöt valaki.
- KERTÉSZNÉ: Meg egy rendőrrel a zsöllyében.
- OTTLIK ÚR: *(harciasan)* Kérem, ez nem kifogás!
- GIZI: Ottlik úr?! Alakulunk?
- MIHÁLY: Ugrott a káposztalényomás?
- OTTLIK ÚR: *(megvetően)* Mít tehet az ember egyszál egyedül a szennyes áradattal szemben, ha még a karhatalom is...
- RENDŐR: *(mint fenn)* ... más nyavalyájába... *(Élesen.)* Mi van a karhatalommal?
- OTTLIK ÚR: *(gyorsan)* Semmi... Csak azt mondom: tényleg nem ártana, ha kimenne néhány percre...
- RENDŐR: *(fagyosan)* Kimenjek... s aztán megint bejőjnek... Maga csak tárcsázik... Aztán hívja a felügyelőt is... Az is ki-be... jár majd... Összecsattintja a tenyerét és mi: hopplá! Esetleg tüzes karikával.
- GIZI: Ne tüzeljen, nem úgy gondolta.
- RENDŐR: Rendben van. Kimegyek...
- M. VAD: *(felkiált)* Ne menjen!
(Döbbent csend.)
- RENDŐR: *(zavartan)* Úgy érti, hogy el se forduljak?
- M. VAD: Úgy...
- OTTLIK ÚR: Ez a trükkje...
- M. VAD: Semmiféle trükk. Már úgysis éppen eléggé befektették előtte. Egy okkal több, hogy bizonyítsak.

POLDI: *(sziszegve)* Nyomás!

MIHÁLY: Ne hagyja magát sürgetni.

KERTÉSZNÉ: Ez nem löverseny. Maga bizonyára telefonon keresztül él házaseletet.

POLDI: Most nem rólam van szó.

M. VAD: *(nyomatékosan)* Most nem, de lehet, hogy már holnap mondják: szeplőtelen házad, olyan, mint egy kolostor.

POLDI: Kolostor?

M. VAD: Igen. Barátokat tartanak...

POLDI: *(nem érti)* Barátokat? Minek?

MIHÁLY: *(vihog)* Kettőt találghat.

POLDI: Álljon meg a menet! Érttem, hová céloznak... Nahát ez nálam nem fordulhat elő!

KERTÉSZNÉ: Azsúrban van a házi feladattal?

POLDI: ... Azt nem mondom, de...

VALÉRIA: De?

POLDI: Pardon! Kegyedet mért érdekli?

VALÉRIA: Mert azt szeretném tudni, hogy lehetnek olyan mocskosak a férfiak, hogy ott van az a szép, derék, kedves párjuk, mégis más cafkák után vizslatnak.

GIZI: Ez nem tartozik ide!

OTTLIK ÚR: Még pipacs se nyílna, ha a pille az első kehelyben lerúgná a papucsot.

MIHÁLY: Bravó! Ez a beszéd!

KERTÉSZNÉ: Nikolausz!

VALÉRIA: Be egyetértenek ebben az egyben.

M. VAD: Bocsánat, de már említettem, én monogám vagyok.

OTTLIK ÚR: S az se nagyon, mert ugyebár azért volnánk itt.

M. VAD: *(mérgesen)* Vicces!

POLDI: Hadd magyarázzam meg, kedves: a férfi biológiailag úgy van teremtvé...

VALÉRIA: Nem siet már? Műndjárt öt óra.

POLDI: Ezt még meg kell világítanom, mert esetleg azt gondolnák rólam...

M. VAD: Te majd veszel magadnak annyi fáradságot és rendezel egy másik szexszeánszot a szexexpanzióról, úgyis mint szexpanzióról... Ez itt az én premierem.

POLDI: Egy pillanat!

M. VAD: Egy fél se! *(Oldozza a nadrágját.)*

POLDI: Várj!

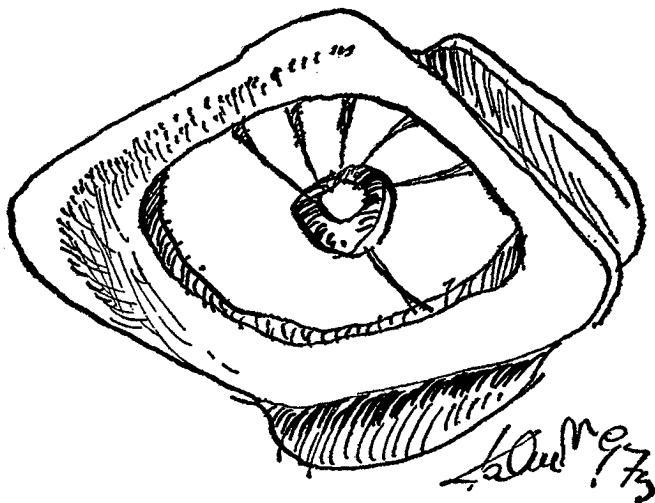
M. VAD: Ne tarts fel!
(Csengetnek.)

- M. VAD: (dühösen rántja vissza a nadrágot) Ki az ördög öreg-
anyja ez?
- RENDŐR: Maradjon... Megfáznik. Majd én megnézem (Kimegy,
nemsokára sikoly. Öregasszonyt támogat be.) Gyor-
san egy széket, az öreg nagysága rosszul lett!
- M. VAD: Szent Isten, a mama! (Fejest ugrik az ágyba.)
(Kavarodás)
- MAMA: (elhaló hangon) Ott... vannak a ... szívcseppek...
a táskámban.
- POLDI: (a táskában turkál) Rögtön adom... Tessék!
- MAMA: (félszemét kinyitja) Nem az, maga szerencsétlen. Az
körömlakk... Mi történt? (A rendőrhöz.) Kárabolták
őket?
- RENDŐR: Nem.
- MAMA: (halálra váltan) Csak annyit mondjon: élnek
még?
- RENDŐR: Hogy élnek-e? Természetesen!
- MAMA: Hála neked, magasságos mennybéli isten! De hát mit
keres itt ennyi ember? Hol vannak az én gyerme-
keim?
- MIHÁLY: (készségesen) Tessék talán benézni a takaró alá.
- MAMA: Mit mond?
- MIHÁLY: (hangosabban) Mondom: lefeküdtek!
- MAMA: (hitetlenkedve) Lefeküdtek?
- MIHÁLY: Igen... Ilyenkor télen öt órakor már vaksötét van.
- MAMA: (félretolja) Lánifári! Micsoda dolog ez! Ignác!
- M. VAD: (a takaró alól) Igen mama...
- MAMA: Mi történik itt?
- M. VAD: Se... semmi...
- MAMA: Ahhoz képest elég sokan vagytok.
- POLDI: Az úgy volt kérem...
- MAMA: Magát nem kérdeztem!
- M. VAD: Mama kérlek, a fiatalember az újságtól van.
- MAMA: (élénken) Igen?... Örvendek!... Bokor Annamária...
- M. VAD: A híres Bokor és Bokor?
- MAMA: Igen... Bokor-csipke... vagy ahogy apámat nevez-
ték, Csipke-Bokor.
- MIHÁLY: És mért voltak bokrosak... vagyis ketten a bokor-
ban?
- MAMA: (büszkén) Mert családi vállalat volt. (Sóhajt.) Saj-
nos...
- MIHÁLY: Homlokon csókolta az állam.
- MAMA: Nem. Drága jó megboldogult atyám addig csipkedte
a nőket... (Átmenet nélkül, szigorúan.) Tehát?

- POLDI: Tehát: addig jár a csipke a csipkére...
- MAMA: Ne azt mondja!
- POLDI: Hanem?
- MAMA: Hanem, hogy mit történik itt.
- POLDI: Ja, hogy itt... Tulajdonképpen...
(Csend)
- MAMA: No! Megkukultak? (A rendőrhöz.) Ön mint a rendőre...
- RENDŐR: (kínban) A rend az rendben van... Egészen rendesen viselkedik.
- MAMA: Ottlik úr?
- OTTLIK ÚR: Hát ugy-e...
- MIHÁLY: Van még szívceppje?
- MAMA: Hogy jön az ide? Van.
- MIHÁLY: Hát akkor, néni kérem...
- MAMA: Néni az öreganyja!
- MIHÁLY: (nagyot nyel) Kislányom, itt most éppen...
(Csengetnek.)
- KERTÉSZNÉ: Ki lehet ez?
- MIHÁLY: (odaság) Hát az ördög öreganyja biztos nem, mert az már itt van.
- RENDŐR: (aki közben kiment és visszajött) A barátnéja kérdi: megvárja-e?
- MAMA: Megyek már... Majd visszajövök később... (El.)
- MIHÁLY: (utánakiált) Nem fontos, elküldjük a jegyzőkönyvet...
(Megkönnyebbülések sóhaja.)
- GIZI: (gúnyosan) »Az évszázad pillanata«. Szexuális forradalom, — csak a mama meg ne tudja!
- POLDI: Maga mért hallgatott, kedves?
- GIZI: Mert engem nem kérdeztek.
- POLDI: Na és ha megkérdezték volna?
- GIZI: Akkor azt mondom neki: Várjon egy kicsit, mindjárt nagy-nagymama lesz.
- OTTLIK ÚR: Maga még hisz a gólyában?
- POLDI: Ne kezdjék előről! (Az órájára néz, tragikusan.) Öt óra!!
- POSTÁS: Ide figyeljen, fiatalember! Én már egy ideje csak azt hallom: negyed öt, fél öt, háromnegyed öt, öt óra. És tudja mi a legdühítőbb?
- POLDI: (megszeppenve) Mi?
- POSTÁS: Az, hogy késik az órája... Fél hat van!
- POLDI: Úristen! Végem van! A főnök kívág.
- OTTLIK ÚR: (gúnyosan M. Vad felé) Akkor már ketten lesznek »állás« nélkül.

- M. VAD: Pardon! Pardon! Ezzel ünnepélyesen ágyba vonulok. *(Lenyomja a nadrágot. Hosszú ing van rajta, alul a felirat: CSAK TIZENHAT ÉVEN FELÜLIEK-NEK! Bebújik az ágyba.)*
(Csengetnek.)
(A rendőrrel rövid idő múlva érkeznek a televíziósok, kamera és reflektor a hónuk alatt.)
- RIPORTER: Bocsánat a zavarásért... A televíziótól jöttünk.
- OTTLIK ÚR: Bravó, Vad úr! Világsiker!
- RIPORTER: *(az ablakra mutat)* Engedjék meg kérem, hogy innen vegyünk fel a Kukoricakarnevált.
- M. VAD: *(felül az ágyban)* Csak tessék...
- RIPORTER: Kösz... *(Kivonul a balkonra, a többiek utánatódulnak. Erősödő rézfúvós zene. Már csak a rendőr ül várakozón az ágy előtt, aztán legyint, feltápászkodik és az ablakhoz megy. M. Vad és M. Vadné egymásra néznek.)*
- M. VAD: *(kiugrik az ágyból, megy a balkonra)*
- M. VADNÉ: Ignác!
- M. VAD: Múndjárt jövök, édes... Kezdd el addig nélkülem...

Függöny

KÉZFOGÁSOK

JOSIP KLARSKI

ÚT A VESZÉLYES TITKOKHOZ*

Minél több nap múlt el, az újonnan választott képviselő, Matija Rajčić, annál jobban eltelt önmagával, új szerepkörével, felelős kötelezettségével, feladataival, a jelentős tettekkel, melyek előtte állnak. E gondolatok néha rendkívül egyértelműeknek, logikusaknak, egyszerűknek tűntek, minden részletre kiterjedtek. Kristálytisztáknak látszottak, mint valami jól megsíkált kávéházi pohár. Néha viszont ziláltak, zavarosak, megfoghatatlanok, összefüggéstelenek voltak, számtalan darabra törték, mint az inas vizeskorsója. Ilyen lidérces pillanatokat élt át azon az estén is, mikor visszafelé tartott a külön, ősz öregtől és kiskorú, furcsa lányától, aki magára hagyva is összeszedett annyi erőt és értelmet, hogy folytatni tudja az életet ott, ahol már egyszer visszavonhatatlanul befejeződött.

Ilyen gondolatokkal érkezett haza, a Görbe utcába, mely mint egy vizes kabátujj lógott, felakasztva néhány utcai lámpára, az éjjeli ködben. Mikor már odaért az alacsony, behorpadt kapuhoz, mikor felfemelte a kezét, hogy rátegye a rozsdás kilincsre, észrevette, hogy valaki áll az ablak alatt. Még csak a sziluettjét látta, mikor az árnykép szó nélkül elindult feléje. Felriadva gondolataiból, megállt, erőltette a szemét és csakhamar észrevette, hogy Klára az, akiről ma este már többet tud, mint azelőtt, sőt még a vezetéknevét s közelebbi származását is ismeri.

— Mit csinálsz itt, éjjel? — szólt Matija, miközben azon igyekezett, hogy hangja nyugodt maradjon.

— Semmi különöset — mondta a fiatal nő, s kacéran hátravetette vállán a sálát. — Várjuk, hogy visszagyere. Amint látod, igen keresett egyén lettél. Különben is mi marad nekünk, egyszerű halandóknak más, mint hogy álljunk és várjunk rád. Íme, most is várnak rád az emberek.

* Részlet a szerző *Tajni život odbornika (A képviselő titkos élete)* című regényéből.

— Milyen emberek? — kérdezte Matija hangosan.

— Hát nem látod? — felelte a fiatal nő szemrehányóan, kezével valahova a háta mögé mutatva.

Matija azonban továbbra sem látott ott senkit, de nem merte ezt bevallani. Megkérdezte:

— Jól van, várnak. De miért itt kint? Miért nem mentetek be a házba?

— Hogy az igazat megvalljam, először szándékunkban volt, de azután megtudtuk, hogy néhány helybéli választót pár nappal ezelőtti egyszerűen kidobtak a házadból. Hogy az eset meg ne ismétlődjön, kint maradtunk. Az emberek azt mondják, nem biztosak benne, hogy szabad-e egyáltalán itt is vární rád, figyelembevéve azt, ami történt. Mégis úgy döntöttünk, hogy maradunk, de teljes csendben, nehogy meghalljon bennünket valaki a házbeliiek közül. Valójában nem is méltatlankodtunk nagyon, mert hallottuk, így volt ez néhány előbbi képviselőnél is... Valaki mindig az ajtónál állt és csak a kiválasztottakat engedte be.

— De én... — nyitotta szájára a száját aggodalmasan Matija. — Parancsolj, illetve parancsoljanak befáradni. Nálam ez képtelenség.

— Nem, én nem megyek — felelte Klára határozottan. — Kivételezés volna ez egy nővel szemben, akiről még most is különleges módon gondolkodsz. Igazságtalan volna a többiekre nézve, és azt hiszem, megérted, hogy végzetes volna számodra már most igazságtalanságokat elkövetni.

— Jól van — szólt Matija, mintha egyetértene a megállapítással. — Nem tudod véletlenül, miért jöttek?

— Nem tudom pontosan, de azt hiszem, készülnek valamire. Mintha ki szeretnének vizsgálni valamit, jobban mondva számadást várnak arról, amit eddig tettél, arról, hogyan végezted kötelességedet, mit szándékozol a jövőben tenni és más ilyenekről, hasonló értelemben. Tekintettel arra, hogy már eléggé későre jár, lehet, nem kívánják, hogy ma este, vagy az éjszaka folyamán tedd ezt, de biztosra veheted, hogy meglátogatnak majd egy más alkalommal, valószínűleg hamarosan, ugyanezzel a szándékkal. Mindenesetre készen kellene rá lenned...

— o —

Hogy Klárának igaza volt, hogy zengő szavai, melyeket a féltelmesen valótilan környezetben mondott ki, látónoki erővel bírtak, már másnap bebizonyosodott, azaz pontosabban és jobban mondva az elkövetkező ugyanolyan, vagy még sorsdöntőbb éjszakán.

Az újonnan választott képviselő, Matija Rajčić azon az estén is, mint általában a hosszú és értelmetlen értekezletek után, elég későn érkezett haza. Mikor átlépte szobájának küszöbét, megdöbbenő kép tárult szeme elé. A helyiség tömve volt emberekkel; a tömeg nagyobb-részt férfiakból állt. A légkör fullasztó volt a füsttől, s a szoba olyan helyre emlékeztetett, melyekben már régóta valamely összeesküvő

szervezet tartja találkozóit. A benyomást egyedül csak az zavarta, hogy az ablakok nyitva voltak, s az utcáról vagy tíz kucsmás, zsiros kalapú fej bámult be állhatatosan rajtuk.

Amint felocsúdott az első meglepetéstől, Matija észrevett egy csoport embert, akik az asztal körül ültek, a szoba közepén. Közöttük az asztalfőn, mondhatnók a díszhelyen ugyanaz a bizottsági tisztviselő ült, akivel nemrég megivott egy pohár bort, s aki azokat a dolgokat mesélte a bizottságban uralkodó viszonyokról. Jobbra tőle Vasilije Kokić ült, akit Szépfőnek neveztek, és Grgo Saulić, akinek Fűrő volt a gúnyneve. Balról viszont két szomszéd, Mirko Malagurski gazda és az öreg csavargó, Nikola Simić. Matija nyugtalanul tekintgetett körül a sűrű dohányfüstben, s még számos arcot pillantott meg, közöttük több ismerőst az utcából és a környékről. Sőt még egy közeli iskola tanárát is, néhány fiút és lányt, gyermekeinek egyivású barátai lehettek, és megrökönyödésére egy papot is, akitől valósággal megrettent, holott annak arca alig látszott ki a többi fej közül. Matija Rajčić mindaddig abban a meggyőződésben élt, hogy a papok csak azért léteznek, hogy eltemessenek valakit, vagy valamit; feltehetően innen eredt féltelme.

Amikor, ha csak futólag is, végigtekintett a jelenlevőkön, észrevette, hogy a szobában teljes és valahogy kínos csend uralkodik. De még mielőtt bármit is szólhatott volna, még mielőtt a szokott módon köszönthette volna a társaságot, a bizottsági hivatalnok felemelkedett az asztaltól és megtörtén kezdte:

— Bocsánat, Rajčić elvtárs, de valóban nem én vagyok a hibás mindezért. Szándékom eleinte egyszerű volt, és véleményem szerint helyes.

— Tulajdonképpen nem is tudom — szakította félbe Matija ugyanilyen hangnemben —, kinek illene kitől bocsánatot kérni. Lehet, hogy nekem kellene, mert elkéstem, vagyis mert megfeledeztem a megbeszélés találkozáson. Ha jól emlékszem, az összejevetel egybehívását nem én szorgalmaztam, de tekintet nélkül erre, boldog vagyok, hogy összegyűltek az emberek, méghozzá itt, nálam, ami nyilvánvaló bizonyíték arra...

Azt akarta mondani, hogy ez nyilvánvaló bizonyíték arra, hogy ő nem olyan, mint egyes előbbi képviselők, akikhez nem lehetett bejutni, s amivel őt is próbálták meggyanúsítani, de megszakította ezt a gondolatmenetet és így folytatta:

— Feltételezem, hogy az utcában, vagy a negyedünkben valami sürgősen megoldásra váró probléma merült fel, amiről nincs tudomásom. Készen állok rá, hogy azonnal nekilássunk.

Matija, míg ezeket mondta, ülőhelyet keresve lopva körültekintett. Természetesen szabad hely nem volt, így kénytelen volt továbbra is állni, arccal az asztal felé fordulva.

A közelben lévőek megértették kívánságát, mire halk sugdolódzás támadt, amit nyomban félbeszakítottak a tisztviselő szavai:

— Képviselő elvtárs, ami azt illeti, csakugyan nem volt semmi sem előre megbeszélve. Miközben estefelé jöttem ide, találkoztam az ön két szomszédjával, akik megkérdezték tőlem, nem az adó ügyében

jöttem-e. Megmagyaráztam nekik, hogy nem, hanem azért keresem önt, mert a bizottság fontos értesítését kell átadnom. Ezzel elváltunk. Mivel ön még nem volt itthon, úgy gondoltam, megvárom. De hamarjában gyülekezni kezdtek a többiek is, akiket, ami most már nyilvánvaló, senki sem hívott. Sőt mi több, amint látja, már annyian vannak, hogy nem is fértek be mindnyájan. Páran kinnrekedtek, ki kellett hát nyitni az ablakokat, hogy hallják, ami itt történik. Ha beszélhetek előttük, én azonnal elmondom jövelelem okát, más meg magyarázza meg a többit, vagyis azt, hogy miért vannak itt ők.

— Úgy gondolom, nincs mit rejtegetni — mondta Matija hangosan, erélyesen elmarasztaló hangsúllyal. — Ha egy értesítés fontos a számomra, akkor az az mindenki számára, ezért nekik is hallaniuk kell.

Matija szavait helyeslő moraj követte. Ez fölöttébb bátorítólag hatott rá.

— Ez azt jelenti, Rajčić elvtárs — folytatta a hivatalnok úgy, mintha közlendőjében valóban valami sorsdöntő lenne —, ez azt jelenti, hogy belekezdhetek?

— Természetesen — szólt Matija győzedelmesen körültekintve.

— Tehát — folytatta a tisztviselő ünnepélyesen — néhány napon belül megtartják községünk népbizottságának második ülését. Ma tudtam meg, amikor segíteni hívtak kifizetni a meghívókat. A meghívót lehet, hogy már holnap ön is megkapja.

A csendes susmogásban Matija csalódottan nézte a hivatalnokot és komolyan elgondolkozott azon, hogy ez meg minek kellett neki. Sőt, kész volt leszögezni, hogy eléggé szármalmas dolog az, amikor egy bizottsági alkalmazott munkahelyével visszaél, csak hogy állására érdemesnek mutathasson a képviselők előtt. Abban a pillanatban Nikola Simić, az öreg csavargó, jelentkezett szólásra. Komoran mondta:

— Emberek, én ezzel nem értek egyet. Mindnyájunk előtt ismeretes, ez nem minden, amit a tisztviselő közölni akart. A többit is azonnal hallanunk kell, hiszen ezért gyűltünk össze.

Új adat volt ez ennek a furcsa és még mindig nem eléggé letisztított összejelentésnek az okairól.

— De kérem még nem fejeztem be — mondta sietve, mintha attól tartana, hogy félbeszakítják. — Amint hallottuk, ez a hivatalnok a tudtunk nélkül, titokban akarta értesíteni az elvtársat, a mi képviselőnket azokról a dolgokról, melyek biztosan bennünket is érintenek. Mi pedig úgy véljük, nem lehet semmiféle titkos kapcsolat szószólóink és a hivatalnokok között, akik végrehajtják a határozataikat, amelyek mindenképpen ránk választókra vonatkoznak.

E szavak hallatára a helyeslés hulláma nemcsak a szobában futott végig, hanem az utcán állók között is, minek folytán Matija úgy érezte, mintha kicsúszott volna lába alól a talaj. Most a másik szomszéd, az öreg Malagurski kért szót, s ugyanolyan értelemben folytatta. Helyesebben mondva, nem is kérte, hogy valaki szót adjon neki, hanem egyszerűen felállt és beszélni kezdett. Támadta a tisztviselőt, de emellett nem feledkezett meg kihangsúlyozni, hogy ha kiderül: titokban akarta átadni az üzenetet mert személyes ismerősök Rajčićyval, sőt mi több,

ha ezt annak beleegyezésével akarta tenni, vagy netán a kívánságára, a felelősséget magának, Matijának is viselnie kell. Mindezekről lassan, sértő módon beszélt, megszegyenítő kifejezéseket használva. Matija egész idő alatt szótlanul, mozdulatlanul, lehajtott fejjel állt, végtagjai elernyedtek, úgy festett ott az asztal előtt, mint egy vádlott. Mint egy elítélt, aki arra vár, hogy az esküdtszék meghatározza számára a büntetés súlyát.

És éppen úgy kezdett el beszélni, mint egy elítélt, akitől megkérdezték, van-e még mondanivalója saját védelmében. Mintha ez lett volna számára az utolsó lehetőség a menekülésre.

— Nem látok okot gyanú vagy bizalmatlanság keltésére... Én soha nemcsak hogy nem kértem, de mindig elítéltem azt, amikor a hivatalnokok felhasználva munkahelyüket különféle értesítéseket továbbítanak a képviselőknek, tekintet nélkül arra, hogy azok mire vonatkoznak. Igaz, hogy ezt az embert régebből ismerem, de ez az ismeretség kizárólag az ő kívánságára jött létre, mikor is felhívta figyelmeimet a bizottság tisztviselő-apparátusának munkájában előállt aggasztó helyzetre. Ezért mondtam mindjárt az elején, hogy ha valami közölnivalója van, beszéljen mindannyiunk előtt. Amennyiben a jövőben véletlenül megtörténne, hogy jelenlétük nélkül értesülnék valamiről, én azt azonnal ismertetni fogom önökkel, mert tisztában vagyok vállalt kötelezettségemmel: számot kell adnom nemcsak a munkámról, hanem minden egyes gondolatomról is.

E szavak különböző reakciókat váltottak ki a jelenlevőkből. Néhányan helyeseltek, a többiek pedig valószínűleg azon tanakodtak, milyen álláspontra helyezkedjenek. Megérezve, hogy saját javára fordíthatja a helyzetet, amint a zsvajgás kissé elcsendesült, Matija még magabiztosabban folytatta:

— Viszont más az, amikor a bizottság tisztviselője nem ismeri kötelezettségét, és nem tudja munkahelye mit engedélyez számára. Ha éppen úgy akarja, átadhat nekem némi értesítéseket, de én, aki tudom az önök iránti kötelezettségemet, mindig megtalálom majd a módját, hogy azt tudassam magukkal. Természetesen ez semmiféleképpen nem vádbeszéd a bizottság alkalmazottja ellen — amint látják, felette állok annak —, hanem csak az igazság, melyből le kellene vonnia a megfelelő tanulságot.

Matijának úgy tetszett, hogy most már nemcsak a szobában, hanem az utcán is, a ház többi helyiségében is mind többen vannak, akik helyeselnek.

Felháborodva ezen, tovább beszélt:

— Tehát, amint hallották, és higgyék el, őszintén beszélek, az igazat mondom, sohasem gondoltam ilyesmire, s nem is vártam volna el. Még kevésbé gondoltam arra, hogy ilyesvalamivel legközelebbi szomszédjaim vádolnak meg, azok, akik, most már ezt is elmondhatom, a megválasztásom utáni első éjszakámat is elrontották. Nem elég az, hogy az éjjelt a szobámban töltötték, hanem még kellemetlen kérdésekkel is zaklattak magánéletemmel kapcsolatban.

Most már minden oldalról egyhangúan helyeslő kiáltások hallatszódtak. Ez alatt az idő alatt a tisztviselő jóformán összeroskadva ült a helyén, az asztalfőn. Végül, az elhaló láрма utolsó hangfoszlányai között, jól hallatszott, amint félhangosan motyogja Vasko Kokićnak:

— Ez nagyon igazságtalan eljárás velem szemben. Nagyon igazságtalan ...

Mintha csak ismerős jelet kapott volna, Vasko felugrott a helyéről és majdnem kiáltotta:

— Igazságtalanság!

A volt pék e váratlan kirohanása olyan meglepően hatott, hogy kínos csend támadt. Kötelességének tartva azt, hogy megmagyarázza és tovább folytassa mondanivalóját, oly hangnemben kezdett beszélni, melyben érezhetően a düh és a megrovás kavargott.

— Igazságtalanság — mondta újra, mintha nem bírná nem megismételni a szót, melyet egész idő alatt hajtogatott magában. — Igazságtalanság!

— És mi az az igazságtalanság? — kiáltott türelmetlenül egy kucsmás fej az ablakból.

Szépfüű, Kokić ezek után lassan felállt, fennkölt, szónoki pózt öltött, mintha most már csak tőle függne ezeknek az embereknek a sorsa. Arccal a hivatalnok felé fordult, feje felett az üres falat nézve. Míg beszélt, állandóan hadonászott, ami meghatározatlan benyomást keltett: nem lehetett tudni simogatni akarja-e őt, avagy kupán vágni Körülbelül így kezdte:

— Még egyszer meg kell mondanom, nagyon igazságtalanok voltunk ezzel az emberrel szemben: ahelyett, hogy hálásak lennénk neki, mi váddal illetük. Még a képviselő is azt tette, akinek lehet hogy legkevésbé van rá joga!

Ismét hangzavar, zsvaj. Valaki bekiáltott a nyitott ablakon:

— Csend, hadd halljunk!

— Nem térek ki új képviselőnk és egyes alkalmazottjainak személyes kapcsolatára — mondta tovább még hangosabban és még-hevesebben hadonászva kezével. — Különben is, már láttuk őket együtt inni. Ez alkalommal csak ennek a példás tisztviselőnek az érdemét szeretném hangsúlyozni, aki nélkül értelmetlen lett volna összeövetelünk. Valójában hálásnak kell neki lennünk, hogy lehetővé tette számunkra, hogy megismerjük az egyik legfontosabb dolgot, mely jövőnket illeti.

— Gyerünk már, mond gyorsabban! Mi itt kint már fázunk! — kiáltotta valaki egy fekete kalap alól.

Még mindig mozdulatlanul állva az asztal előtt, most már maga Matija is érezte, ahogy a hideg levegő beáramlik az ablakon át; biztosan igaza lehet a fekete kalapos embernek. Csak most ébredt rá arra, hogy mennyire furcsa, sőt abnormális ez az egész helyzet.

De még mielőtt eltűnődött volna gondolatán, ismét Kokić szavait hallotta:

— Amint már az előbb is hallottuk, új képviselőnk tudatában van annak, hogy nemcsak munkájáról kell beszámolnia polgártársainak,

hanem gondolatairól is, ami miatt csak hálásak lehetünk neki. Azonban mi is kötelesek vagyunk neki... segíteni. Sok embernél ugyanis, amint megszületik egy gondolat, megformálódik benne, az hamarjában tetté is válik. Mi tulajdonképpen nem tudjuk, hogy képviselőnk ilyen alkat-e. Ezért mindnyájunknak, akik becsüljük őt és megbízunk benne, oly módon kell a segítségére lennünk, hogy jelen leszünk minden gondolatának megszületésekor. Továbbá, ellenőriznünk kell, helyesek-e, helytállóak-e eszméi. Ellenkező esetben azonban felelősségre kell vonnunk.

Ezek az utolsó szavak a megrökönyödéssel határos meglepetést váltottak ki a jelenlevőkből. Minden arc komollyá vált, s a tekintetek váltakozva pásztáztak Matijáról Kokićra és vissza. Az utóbbi pár pillanatra múlva ünnepélyesen folytatta:

— Tehát, emberek, nagy szerencsénknek köszönve ma éjjel mi leszünk először szemtanúi egy ilyen gondolat megszüntetésének. A mi képviselőnk az első és az egyetlen ember, aki ezt lehetővé tette számunkra. Ezért elsősorban Matija Rajčićnak tartozunk köszönettel, azután pedig ennek a lelkiismeretes hivatalnoknak, akinek volt mersze értesíteni bennünket e jelentős pillanatról.

Eközben mindannyian, beleértve magát Matiját is, némák és zavartak voltak. Az emberek kezdtek lassan felállni, mintha valami ünnepélyes, titokzatos sorsdöntő szertartásra készülhének. Az utcán levők még inkább tolakodtak az ablakok felé.

— Mint hallottuk — folytatta Szépfü Vaso még fennköltebben —, a bizottság alkalmazottja nemcsak azért jött, hogy a képviselő elvtársat értesítse a soron levő ülésről. Van valami más mondanivalója is, az, ami miatt valójában itt vagyunk. Ezért most először is teljes csendnek kell lenni, hogy elmondja második közölnivalóját is. Mi pedig ez alatt az idő alatt tanúi lehetünk Rajčić elvtárs új gondolatai megszületésének...

Matija később még több ízben visszaemlékezett élete e furcsa szakaszának gondolataira és képzeleteire, akarva vagy akaratlanul mindig ugyanazt a mély benyomást keltő félelmetes képet látta maga előtt.

A hó nélküli, hideg éjszaka kísértetként ereszkedett az alacsony házakra, a kátyús, feltúrt járdájú, görbe utcákra, a kihalt udvarokra, a kéményekre, melyekben az utolsó lángnyelvek úgy emelkedtek az ég felé, mint megannyi halott lelke. A kis utcai lámpákra, melyek két-ségbeesetten adták magukról az utolsó életjeleket.

És ő, Matija Rajčić, a forradalmár, a társadalmi és politikai élharcos, brigádtag, az újonnan választott képviselő, akit tisztelnek és aki közmegebecsülésnek örvend, az ember, aki minden belévetett bizalmat igazolt, és akitől még sokat várnak, úgy állt szobájában, az asztal előtt, mint egy vádlott. Körülötte félig ismert, félig ismeretlen emberekből álló tömeg, melyben az arcok komolyak, némák és ünnepélyesek. A tekintetek mozdulatlanul szegeződtek a homlokára, az arcára, végtagjaira.

Egyszer csak a bizottság alkalmazottja lassan felállt a helyéről. Olyan embernek látszott, mint aki nem tud érintkezni az emberekkel, ha nincs előtte egy asztal, bármilyen, amely nélkül nem teljes egyéniség. És akkor, mintha még egy kicsit ki is nőtt volna az asztallapból,

mely mintha mérhetetlen erőt adott volna neki, mint a tábornok, akinek visszaadták az el nem ismert győzelmét, egyenesen Matija arcába nézett.

— Tehát, Rajčić elvtárs, valóban nemcsak a következő ülés megtartásáról volna szó. Megbízható forrásokból arról értesültem, hogy önt fogják megválasztani az adóügyi bizottság elnökének. Azonnal meg kell mondanom, hogy ez a legfontosabb albizottságunk, nagyjából körülötte forog az egész tevékenységünk.

A hivatalnok leült. Olyannak tűnt, mint aki hosszú és kimerítő munka után felfedte a világ titkait, és ezzel mindent elvégzett, amit életében még tennie kellett. Matija Rajčić valahova a feje fölé merengve elmélázott némán, minden gondolat nélkül. A szobában, a ház többi helyiségében, az utcán, tán az egész városban csend honolt. Még a jelenlevők lélegzése sem hallatszott. Matija úgy érezte, mintha a hosszú, nyomasztó szünet egy fonálon függne a feje felett.

És akkor, egyszerűen minden szétpattant, az emberi hangok töredezett zúgása visszahozhatatlanul elveszett a távolban. Mint egy nyáréji vihar, mely az emberek lelkében egyszerre kelt félelmet és bizodalmat: hitet, hogy új életet hozott, és a rettegést, hogy a létezőt megsemmisítette. Matija számára a hitet, a gondolataiban visszhangzó szavak közül, ezek jelentették:

- jól van
- ember
- jó
- igaz
- az egyetlen
- a legjobb
- szétszéledünk
- haza
- éljen
- képviselő
- köszönjük
- az igaz embernek ...

A félelmet pedig:

- nem jó
- becsapottak
- mit gondol ő
- semmit
- nem kell pont neki
- utána kell ennek néznünk
- minél előbb.

A későbbiekben sohasem tudott rá visszaemlékezni, hogy milyen hosszú ideig állt, ott az asztal előtt az ismeretlenbe bámuló, révedező tekintettel. De valószínűleg nem tarthatott soká, mert csakhamar észrevette Klárát, aki a nyitott ablakon ült, lábával és fejével a szobában, és valahogy szánakozva figyelte őt. Mikor észrevette Matija kérdő tekintetét, sietett megmagyarázni:

— Ah, semmi különös — mondta, mintha egy nem tudni mikor megkezdett beszélgetést folytatna. — Csak a lábamat akartam meglegíteni a szobában. Kint megint elég hideg van.

A képviselő meglepetten ocsúdott fel, valamit kérdezni akart, de Klára nem hagyta szóhoz jutni:

— Tudom, de valóban nem volt hely, különben is ezt magad is láttad. Emellett az utóbbi időben mind nehezebb hozzád közel kerülni, beszélni veled, megtudni gondolataidat és érzéseidet.

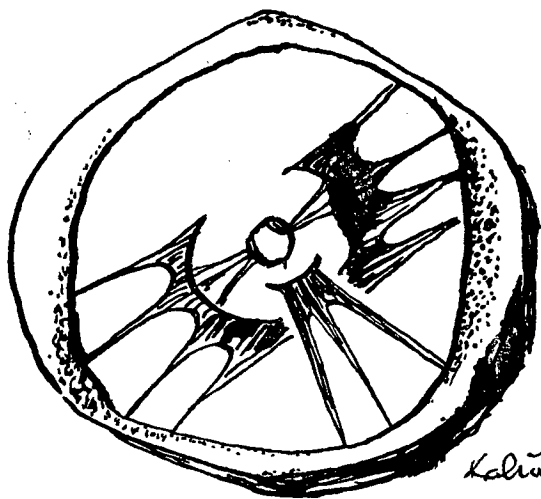
— Ez azt jelentené, hogy... — vágott szavába Matija keményen.

— Talán nem jelenti azt, hogy majd mindig így fogunk találkozni — folytatta a megkezdett kérdést Klára. — Még tán csak néhányszor, hacsak természetesen meg nem gondolod magad, és meg nem változol. Vagyis hogy felhagysz mindazzal, amibe belekezdted.

— De asszony — szölt Matija most már határozottan —, ezt nem tehetem, hiszen a kötelességemről van szó, a kötelességemről és a felelősségemről...

— Különben is nekem mennem kell. Te meg csukd be az ablakot és pihenj le, mert holnap ismét igen kimerítő nap vár rád.

Kopeczky Csaba fordítása

IVO POPIĆ

RÓNA

*Ha szél csendesül
És langy eső után
Barázdák tenyerén
Szivárvány hinti sugarát
Szép mint a lány.*

A TISZA

*Szerettem nézni a folyót
Harmat és fűzek rabját
Mikor a reggel mártózik benne.*

*Szerettem nézni a folyót
Mikor mint ifjú arát
A Hold ölelte.*

*Szerettem nézni a folyót
Mikor zöld dobozkákban
Eltávozott a messzeségbe.*

MÉLYSÉG

*Két kezed leenged
Ahová szél sem ér
Megrémít a hang
A végtelen mozgó tér.*

A TÓ

*Holdfény haján
Fenyők játéka az árnyék
Mindegy hegyek könnye
Vagy a föld verejtéke csupán
Ismét azt mondom
Övé a dicsőség.*

VIRKADAT

*Egyszer
A városi torony
Kalapja alatt
Beszökött ablakomon
A reggel.*

Gönci Sára fordításai

ÖRÖKSÉG

POMOGÁTS BÉLA

DÉRY TIBOR ÉS DUBROVNIK

Manapság divat Dubrovnikba utazni, s alig van magyar író, aki jugoszláviai látogatása során ne ejtette volna útba a sziklára épült, fehéren szikrázó dalmát várost, a Dél eme tündéri rezervátumát. Ahol minden ott van a délszaki táj és természet ajándékaiból: a tenger, a pálmák, a napsütés. És ahol a Kelet-Európában máskor oly mostoha történelem is ajándékozó kedvvel s kegyelemmel óvta meg a régi falakat, épületeket, a katedrális, a kolostorokat, a középkor »plein-air« múzeumát kínálva a hazájukban kevésbé kényeztetett magyar turistáknak. Múzeum, egyszersmind eleven város, amely nemcsak régi falával, reneszánsz díszével ragadja meg a vándor figyelmét, képzeletét, hanem az utcáin, tengeri fürdőin és kávéméréseiben nyüzsgő élettel is.

Déry Tibort is ez az élet kápráztatta el, négy évtizeddel ezelőtt. Ennek az életnek a derűjében pihente ki korábbi vándorlásának fáradalmát, s itt készült élete legnagyobb művére. Kalandos előzmények után érkezett Dubrovnik fehérló falai közé 1933 tavaszán. A tizenkilences proletárforradalom bukása után nyugat-európai emigrációba vonult, 1926-ban hazatért Budapestre, de nem tudott gyökeret verni az irodalmi életben, a konzervatív magyar társadalom körülményei között. Rossz közérzetét jelezte szüntelen vándorlása, belső emigrációjából újra meg újra külföldre szökött. Dél-Olaszországba, Norvégiába, Erdélybe utazott, majd 1931-ben egy időre Berlinben: a baloldali irodalom és az avantgarde mozgalmak egyik európai fővárosában szeretett volna letelepedni. Nehéz időben érkezett: a német kommunisták akkor folytatták élethalálharcukat a hatalomra készülődő fasizmussal. A náci párt hamarosan uralomra is került, s Déry sietve elhagyta Berlint, most már az európai reakció fővárosát.

Rövid budapesti kitérő után érkezett a jugoszláv tengerpart gyönyörű városába, hogy felkészüljön nagy munkájára, s valóra váltsa frői terveit. A fasizmus előretörése láttán ugyanis Déry újrafogalmazta írói elképzeléseit, ars poeticáját, átgondolta szemléletét és módszerét. Elkő-

telezett cselekvésre és befogadó közösségre vágyott, és ezt a munkásosztály harcában és mozgalmában találta meg. Berlini tartózkodása során élénk figyelemmel szemlélte a német kommunisták antifasiszta küzdelmét, s arra készült, hogy hazatérve majd egy nagyszabású regényben vet számot a magyar társadalom helyzetével és a magyar munkásosztály, a magyar kommunista mozgalom harcaival. Azonban a nagy mű megírása előtt egy évet írói »ujgyakorlatokra« szánt, arra, hogy az izolált én, a magányos személyiség szürrealisztikus látomásai után a szélesebb körű társadalomábrázolás módszerét, tárgyiasabb hangját sajátítsa el. Ez az »ujgyakorlat« a *Szemtől szembe* című novellafüzérben öltött alakot, amelyet Dubrovnik nyári ege alatt írt.

A régi városban lakott, a Jakova utca 7-es számú házában, egy apró szobában. Ez a szoba azonban a tengerre nézett: »előbb a széles, szaggatott sziklapartra, majd a tengerre, a tengerben pedig, jó messzire a parttól, a zölden viruló Locrum szigetére.« Ebben a szobában dolgozott. Ahogy évtizedek múlva *Ítélet nincs* című memoárjában írja: »Hármas sugárzásukban igyekeztem megírni azt, mit egy évvel előbb egészen más közegben Berlinben megéltem: a kommunisták harcát a felnövekvő náci mozgalom ellen. A nyugalmas, mindig ragyogó kék tenger fénySOROMPÓT állított az elmúlt események elé, hogy illő distanciából szemlélhessem őket. Nézelődtem, tűnődtem, sőt írtam is napi tíz-tizenkét órát. Délelőttönként a szomszéd Argentína penzión sziklastrandján, egy sziklán ülve, egy másiknak a hátamat támasztva, délután s este a tengerre szolgáló ablak előtt, asztalnál. Remekül éreztem magam. Reggelire egy szelet mozzarella fogyasztottam, egy pohár vörös borral. Ebédre ugyanazt, valamivel nagyobb adagolásban, egy-két fűt szőlővel megfejelve. Estére azt, amit ebédre.«

Valljuk meg, szegényessége, szerzetesi igénytelensége ellenére is írónak való élet- és munkarend, amely jelentős művek bölcsője lehet. Ilyen körülmények között írta Déry a mozgalmi novellasorozatot, s készült a nagy munkára, életének legjelentősebb művére: *A befejezetlen mondatra*.

És persze nemcsak dolgozott. Járt a város forgatagát, üldögélt a Strandone előkelő cukrászdáiban vagy az olcsóbb sikátorok kávéházáiban. Munkája, szorgalmas és állhatatos írói tevékenysége mellett élte a zsidó életű, lüktető, forgalmas város életét. Időnként még kisebb-nagyobb kirándulásra is jutott ideje. Ugyancsak az *Ítélet nincs* lapjain számol be arról a kirándulásról és kalandról, amelynek Füst Milán társaságában volt részese. Egy sugárzó nyári napon hátizsákot vettek vállukra, és az olcsó hajóval meglátogatták Kotort. Itt aztán volt némi kalandjuk is. Füst Milán ugyanis buzgó fényképezgetett, különösen a csinos kotori lányokat, s minthogy a város nemcsak a csinos lányok korzójának színtere volt, hanem Jugoszlávia legnagyobb hadikikötője is, a szorgalmas fényképezés felkeltette a hatóság gyanúját. Déryt és Füstöt komor csendőrök kísérték az örszobára, és csak nagy nehézségek, ijedelmek után nyerték vissza szabadságukat. Az átélte kalandok azonban nem gátolták meg őket abban, hogy egy másik hajóval hamarosan még nagyobb útra keljenek: Görögországba, Athénba utaztak, hogy az Akropoliszra is ellátogassanak.

A jugoszláviai nyárhoz tehát a szívós munka és néhány vidám kaland emléke fűződik. És még valami. Egy olvasmányélmény, amely később meghatározó módon befolyásolta Déry írói pályáját, különösen *A befejezetlen mondat* hatalmas kompozícióját. A Prousttal való ismerkedésre, *Az eltűnt idő nyomában* olvasására gondolok. »A dubrovniki tengerparton, fekete sziklán olvastam először Proustot majd negyven évvel ezelőtt — írja egy 1971 szeptemberében készült jegyzetében, *A napok hordaléka* című kötet lapjain —, s a két emlék, a tengeré s a „roman fleuve”-é, amely amabba ömlött, azóta is párosan jelentkezik, egyik a másikat idézve... Munkahelyemen, az Argentína penzió épülete mögött, egy fekete sziklán ülve s egy másiknak a hátamat támasztva, a könyv a térdemen, majdhogynem szerzetesi buzgalommal s az izgalom egy-egy nagy sóhajával szedtem magamba a tizenhat kötetet, egyelőre még csak sejtve vagy félig értve nagyságát, s rögtön újra-kezdve, amikor az utolsó kötetnek a végére értem: azt hiszem, életem legnagyobb és legkitartóbb olvasói kielégülése volt... Proust mélabús mámorából a mai napig nem lábaltam ki, nem is kívánok.«

Dubrovnik és Proust azóta is egymásra utaló emléket jelent, mondhatnók, »prousti« emléket, kölcsönösen ébresztve egymást, egyik a másikat kelti életre az idő rétegei alól. És a nagy műbe, amelyhez Déry már Dubrovnikból való távozása után, 1933 karácsonyán, egy bécsi kávéházban kezdett hozzá: *A befejezetlen mondat*ba beépült Proust hatása és beépült Dubrovnik emléke egyaránt. A nagy regény írása idején, a harmincas évek közepén-második felében, midőn az író körül egyre inkább elsötétedett az európai horizont, s ő egyre szorongatóbb magányban érezte magát, a dubrovniki nyár az emlékezet békés, nyugalmas pihenője volt. Pihenő, amely rövid időre felidézte a nyár izeit, a délszaki táj derűjét, a tengert és a fehéren szikrázó várost: egy emberibb lét ígését. Bizonyára nem véletlen, hogy az író nagy összecsapások, tragédiákkal terhes drámai jelenetek után vezeti hőseit Dubrovnikba, mintegy emlékezni, önvizsgálatot tartani, erőt gyűjteni — vagy felejteni. *A befejezetlen mondat*nak két nagy dubrovniki jelenete van, amelyben Déry képet ad a tengerparti városról, s nemcsak hőseinek és a városnak a kapcsolatát írja le, hanem vallomást tesz saját emlékeiről, nosztalgiáiról is.

Először a regény elején olvasunk Dubrovnikról, a dubrovniki nyárról. A Parcen-Nagy család az apa öngyilkossága után felejteti és a szegény elől külföldre: Dubrovnikba utazik. Lőrinc, Déry főhőse, a regény társadalmi övezeteinek és életszféráinak nyugtalan vándora, csendben szemlélődik az adriai város forrágában, látványosságai között. Húga, Desirée viszont már kalandokat keres és talán átadja magát a mediterrán élet könnyedségének, a tengerparti »vakáció« lázas élményeinek. És a szemlélődés és kalandozás során Dubrovnik világa, a tenger és a város ezer tulajdonsága, a természet és a civilizáció gazdag változatossága tárul az olvasó szeme elé. Érződik, hogy az író jól ismeri az ottani világot és életet, hogy ezernyi apróságot tud a városról, vendégeiről és látogatóiról. És kitetszik: Déry mintegy kedvét leli abban, hogy részletesen és bőségesen idézze fel ezeket a kisebb-nagyobb jelenségeket, emlékeket.

A dubrovniki »vakáció« forgatagában egy pillanatra megpihennek a Parcen-Nagy család tagjai, egy családi tragédia után és más tragédiák előtt. Abban az egyetemes válságban, amely társadalmi létüket és személyes életüket fenyegeti és mérgezi, ez a néhány hét jelentette a pillanatnyi kegyelmet; a város és a természet tündéri szépsége, mozgalmas élete kínálta fel a rövid pihenőt. És erre a kegyelemre, erre a pihenőre egész életükben emlékeznek majd Déry zaklatott sorsú hősei. Parcen-Nagy Lőrinc számtalan alkalommal gondol vissza a dubrovniki napokra, a városra és a délszaki természetre, Desirée pedig úgy őrzi magában dubrovniki emlékeit, hogy zaklatott és boldogtalan élete végén oda vonul vissza, ott várja az elkerülhetetlen pusztulást. És ennek a visszavonulásnak és búcsúnak a leírása ad még egyszer képet az adriai város szépségéről. Desirée felejtetni és búcsúzkodni ment Dubrovnikba, s bár a két látogatás között évtizedek teltek el, a város ugyanaz maradt. Változatlan maradt külső képe, levegője, természete. A regény hősei közben korszakokon és válságokon láboáltak át vagy buktak el, körülöttük általánossá vált a pusztulás; csak Dubrovnik őrizte régi formáját és lényegét. Az emberszabású szépség, a béke és a derű örök jelképe maradt.

A Dubrovnikról rajzolt képeket erős nosztalgia hatja át: az író nosztalgiája ama 1933-as nyár után, midőn nagy vállalkozásokra készült, s egy történelmi forduló baljós ege alatt is tele volt tervvel, erővel és hittel. Akkor készült beteljesíteni művészi sorsát, valóra váltani legjobb terveit. Ennek a régi készülődésnek és tervezgetésnek az emlékei támadnak fel negyven évvel később, midőn az *Ítélet nincs és A napok hordaléka* lapjain Dubrovnikra, ama 1933-as nyárra, a munkára, a tengerre és Proust olvasására emlékezik. Déry emlékei egy író és egy város kapcsolatáról beszélnek, amely íme eleven maradt az emlékek és az idő számtalan rétege alatt. A magyar irodalom és a délszláv kultúra, a délszláv táj kapcsolatához ez az emlék is hozzátartozik.

ÉGTÁJ

PÁLINKÁS JÓZSEF

SZABADKA NÉPOKTATÁSA (IV.)

(1687—1790—1868—1918—1941)

A NÉPOKTATÁSÜGY TÖRVÉNYBE FOGLALÁSA

A magyar közoktatásügy polgári átalakítását az 1868-ban megszavazott népoktatási törvény alapozta meg. E törvény meghozatalával tette meg a kiegyezéssel felújított magyar állam első lépését az önálló magyar művelődéspolitikai kialakítására, amiről az állami élet hiányában addig szó sem lehetett.

A kiegyezés nyomán felgyorsuló gazdasági fejlődés, a kapitalista átalakulás gyökeres változásokhoz vezetett a sajátos fejlődésű magyar társadalomban és szükségessé tette a közoktatás átalakítását, a polgári igényeknek megfelelő korszerűsítését. Feudális jellegű közoktatással nem lehet a kapitalista fejlődést előrevinni. A megváltozott termelési mód sokkal nagyobb felkészültséget, jártasságot követel az embertől, a legfőbb termelőerőtől, mint amit a feudális jellegű iskola biztosíthat számára.

Nem a kiegyezés korában vetődött fel először az államilag irányított egységes iskoláztatás gondolata a magyar közéletben. Gyökerei visszanyúlnak a reformkorszakba, amikor a sok haladó gondolatot tartalmazó javaslat mellett maguk a leghozzáértőbbek, a haladásért és a polgári átalakulásért küzdő nevelők vették bonckés alá a közoktatás problémáit és azokat az 1848. július 20-án megnyitott, öt napig tartó első kongresszusukon az óvodáktól az egyetemig megvitták. Tartalmas munkájában a kongresszus függetleníteni óhajtott a nevelést az egyháztól és határozatilag kimondta, hogy az elmaradott és feudális megterhelésekkel küszködő közoktatást csak állami irányítással lehet kiemelni nehéz helyzetéből. Iskolákat csak az állam állíthat a teljes tanszabadság biztosításával. Sokat foglalkozott a kongresszus az elhanyagolt nőnevelés kérdésével is és végül »összegezte a polgári átalakulás lehetőségei között sürgetően szükséges tennivalókat, s felvillantotta a továbbhaladás irányait is.«¹³¹

1848. július 24-én az első tanügyi kongresszus befejezése előtt terjesztette az országgyűlés elé Eötvös József a független magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere a népoktatás átalakítására

vonatkozó, 19 pontból álló törvényjavaslatát. Törvényjavaslatában Eötvös is az állami iskolákat helyezte előtérbe, ugyanakkor a hitfelekezeteknek is megengedte az iskolaállítás jogát, és magától értetődőnek tartotta, hogy a tanügy irányításában egyedül az állam illetékes. Az állami iskolák eltartásáról az állam hatalmi szervei gondoskodnak, tanterveiket az állam hagyja jóvá és gyakorolja a felügyeletet munkájuk felett. Az egyházi iskolák eltartásáról az egyház gondoskodik, tanterveiket az egyházi hatóságok hozzák meg, munkájukat pedig az állam ellenőrzi. Eötvös iskolapolitikai koncepciója szerint a tanügy irányításában kizárólag az állam illetékes, míg a kongresszus vonalazta koncepcióban az állam csak az alapítási és szervezeti kérdésekben rendelkezik, tartalmi kérdéseit pedig engedje át a pedagógusoknak. Itt tértek el egymástól Eötvös és a kongresszus, így a kongresszus határozatai nem tükröződnek a törvényjavaslatból.

Eötvös, a liberális miniszter, korának egyik legképzettebb embere, a polgári átalakulás meggyőződéses vezéralakja, törvényjavaslatában olyan forradalmi hangot ütött meg, noha nem volt forradalmár, mint az állami iskola, tankötelezettség, ingyenes oktatás törvényes erőre emelése, a hittan tanításának külön elbírálása. Természetes, hogy ezzel a követelményével maga ellen ingerelte társadalmi rendjét, a főnemességet, különösen a főpapságot, és törvényjavaslata a széles néprétegek problémáit oktatásügyükkel együtt magától távol tartó felsőházban szenvedett hajótörést. Autonómiaílis jogaikat féltve a főpapok levetették az országgyűlés napirendjéről az Európán átsüvítő polgári forradalomban napvilágot látott és egy évszázados rab-ságából való felszabadulásáért küzdő nép törekvéseihez méltó okmányt.

A törvényjavaslatból tehát nem lett törvény, a forradalom is elbukott, a felvetett eszmék, elgondolások azonban nem merültek a feledés homályába.

A kapitalizmus nyomására összeroppant abszolútizmus felszámolásával — a kiegyezéssel — befejeződtek a magyar társadalom polgári átalakulásáért vívott küzdelmek. Létrejött a polgári állam, amelynek legfőbb feladatává vált, hogy jövőbe tekintő törvényekkel biztosítsa a polgári társadalom fejlődését. Az államiság létrejötté nyújtott újból lehetőséget, hogy keretei között valóra váljék a magyar művelődéspolitikai számos megoldatlan kérdése.

1867-ben ismét Eötvös vette át e megalakult felelős magyar kormány vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcáját és az adott lehetőségeket felismerve a népoktatás átalakítására vonatkozó új törvényjavaslatának benyújtásával elindította a harcot az önálló magyar művelődéspolitikai megteremtéséért.

Művelődéspolitikai koncepciója alapjának a népművelés kérdésének megoldását tekintette. Először a népművelési munkában kell tisztázni az állam jogaát és kötelességeit, hogy ez alapul szolgálhason a további teendőikben. »A művelődésről, a nevelésről való gondoskodás alapvetően az állam kötelessége« — vallja Eötvös.¹³² Ezek szerint az államnak kell megteremtenie a művelődés és nevelés feltételeit, a művelődés terjesztéséből azonban nem zárhatja ki a felekezeteket, társulatokat, az egyéni kezdeményezéseket.

Más hang ez már, mint amit 1848-ban megütött.

Népoktatási reformját a társadalom bevonásával akarja előkészíteni. Szerinte a társadalmi aktivitás komoly segítséget nyújtott a kormánynak a népnevelés kérdésének megoldásában. Hogy a társadalom felkarolja a népnevelés ügyét, meg kell ismerkednie annak problémáival. Ez pedig úgy érhető el, ha részt vesz a szabad népnevelési egyesületek munkájában, melyeknek szervezését Eötvös már 1867-ben megkezdte. Sokkal nagyobb volt a nép közömbössége a népnevelésügy iránt, mint ahogy azt Eötvös gondolta. Hiányzott belőle a forradalmi lendület, amely 1848-ban magával ragadta szabadságának kivívásáért és szellemi felszabadulásáért. Alig alakult meg néhány szabad népnevelési egyesület az ország területén.

A néptanítók színvonalának emelésére 1868. február 6-án elindította a Néptanítók Lapja című pedagógiai hetilapot, amely 1874-ig magyar, német, szlovák, horvát, szerb, román és orosz nyelven jelent meg, nem is megvetendő példányszámban.¹³³ Az új pedagógiai hetilap tájékoztatta olvasóit a hazai és külföldi iskolaügyi mozgalmakról, közölte a közoktatásügyi törvényeket, rendeleteket, ismertette a pedagógiai és tankönyvirodalom termékeit, végezetül pedig eljutott olyan helyekre is, ahova addig semmiféle szakmunka el nem jutott. Hosszú évtizedeken át kifejtett tartalmas munkájával kísérte ez a korszerű pedagógiai lap a tanulni vágyó tanító érdeklődését és sokban hozzájárult a modern pedagógusréteg kialakulásához.

Nem feledkezett meg Eötvös a népoktatási törvény előkészítésében a megfelelő tankönyvek, vezérkönyvek és kellő taneszközök előkészítéséről sem. Külön bizottságot alakított ennek a munkának a beindítására. Végül a modern tanítóképzés megszervezése végett tehetséges fiatalokat küldött államköltségen külföldre, hogy az ott elsajátított pedagógiai tapasztalataikat mint tanítóképezési tanárok hazájukban kamatoztassák. Őszintén küzdött Eötvös a nép szellemi felemeléséért. 1868-ban azonban már csak saját erejére támaszkodhatott és magánosan vette fel a harcot a reakciós erőkkel. Népoktatási törvényjavaslatának második változatát 1868. június 23-án nyújtotta be az országháznak. Ez alkalommal tartott beszédében újból hangsúlyozta, mint már annyiszor, hogy a magyar közoktatás alapját a népoktatásban kell keresni és ezért kell a reformokat itt kezdeni.

Bár a törvényjavaslat kompromisszumokban nem szűkölködött, mégis sokat veszített eredetiségéből, mire az országgyűlés elé került. Először a Népoktatási Bizottság ülésein vitatták meg a javaslatot. Ezek az ülések a vallásfelekezetek képviselői is részt vettek, akikkel Eötvös 1848-ban nem tartotta érdemesnek javaslatát megtárgyalni. Főleg a katolikus egyház képviselői tűntek ki hangadásukkal. Jól ismerték Eötvös liberális vallási beállítottságát, nemzetiségi politikai felfogását és mindent elkövettek, hogy a bizottság a javaslatot az egyház és az uralkodó osztály nacionalista érdekeinek megfelelően formálja át. Ebből az álláspontból kifolyólag módosította a bizottság az eredeti javaslat anyanyelvi oktatásra vonatkozó intézkedéseit, mert úgy találta, hogy az többet enged meg a nemzetiségeknek a kelleténél.

Eötvös nagyon jól tudta, hogy az anyanyelvi oktatás kérdése szorosan összefügg a nemzetiségi törvénnyel, amelyet párhuzamosan tárgyaltak a népoktatási törvénnyel. Jól ismerte az ide vonatkozó előző intézkedéseket, amelyekből tisztán látta a liberális nemesség magyarosító politikáját. Annak tudatában, hogy az 1848: II. t.c. 9. §-a a magyar nyelvet tette meg az ország határain belüli iskolák oktatási nyelvivé és ez milyen ellenállást váltott ki a nemzetiségek között, javaslatában a nacionalizmustól mentes Eötvös nemzetiségi politikai felfogásának megfelelően fogalmazta meg 1868-ban az anyanyelvi oktatásra vonatkozó intézkedéseket. Előterjesztése 47. §-át így fogalmazta meg: »Minden növendék, amennyire lehet, anyanyelvén nyerje az oktatást. E célra a gyermekek három évről kimutatható többségének a nyelve lesz ugyan az oktatási nyelv, azonban a kisebbségből is, ha van harminc egy nyelvet beszélő gyermek, annak számára egy segédtanító állítandó, ki anyanyelvükön fogja őket tanítani.« Itt Eötvös valójában a nemzetiségi területek községi iskoláira gondolt, mert az egyházi iskolákban legtöbb helyen anyanyelven folyt az oktatás. A liberális miniszter nemzetiségi politikai felfogása innen is, de különösen e paragrafus megindoklásából csendül ki szépen: »Hazánkban több, egymással egyenjogú nemzetiség lakván, az oktatás nyelvét már csak a támadható surlódások megakadályozása miatt is, törvényben kell meghatározni, s itt két szempont vezetett: 1-ször, hogy a lehetőségig minden gyermek anyanyelvén oktattassék, és 2-szor, hogy azok, kik a községben nyelvünkre nézve minoritásban vannak, a lehetőségig biztosítva legyenek a majoritás általi elnyomatás ellen. — Ezért kell harminc más nyelvű gyermek számára külön segédtanító.« A parlament bizottsága által átdolgozott eredeti javaslat 57. §-ként került be a törvénybe a következő szöveggel:

»Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol a többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választhatnak.«¹³⁴ Ez a változat kevésbé vette figyelembe a vegyes lakosságú területek kisebbségeinek anyanyelvi jogait.

A Népoktatási Bizottság tehát bizonyos módosításokkal elfogadta az eredeti törvényjavaslat anyanyelvi oktatásra vonatkozó pontjait. Hátramaradt még az idegen nyelv kérdése a nemzetiségi felsőbb népokiskolákban.

Eötvös eredeti javaslatában nem írt elő idegen nyelvet a magyar nyelvű felsőbb népokiskolákban, csak a tanítóképzőkben a németet. A nemzetiségi felsőbb népokiskolákban viszont idegen nyelvként mindenütt előírta az államnyelvet. Más idegen nyelvet a nemzetiségi tanítóképzőkben sem írt elő.

Ebben a lépésében Eötvöst nem a magyarosítási szándék vezette, hanem az, hogy az ország legerjedtebb nyelvét a nemzetiségek is megismerjék. Másképpen gondolkodott a magyar politikusok többsége.

A magyar nyelv tanítását a nemzetiségi iskolákban az elnemzetlenítésre használták fel, amint azt a később meghozott törvényekben nyomatékosan hangsúlyozták is.

A Népoktatási Bizottság segítségül hívta ennek a kérdésnek a megvitatására az anyanyelvi oktatással és a nemzetiségi kérdés megoldásával foglalkozó ismert nemzetiségi közéleti egyéneket, pedagógusokat. Sok hasznos indítvány hangzott el ezeken a megbeszéléseken. Nikola Vukičević, a zombori szerb tanítóképző haladó felfogásáról közismert tanára elismerte az állam jogát az iskolák felállítására és azt javasolta, hogy az állam által felállítandó tanítóképzőket az ország soknemzetiségű jellege szerint szervezzék meg. Így akarta elérni az egyházi tanítóképzők kiegyenlítését az államiakkal. Javasolta továbbá, hogy a szerb felsőbb népiskolákban az anyanyelv és az államnyelv mellett vezessék be a német nyelv tanítását is.

A bizottság meghallgatta ezeket a javaslatokat, tekintetbe azonban nem vette őket. Úgy döntött, hogy a nemzetiségi felsőbb népiskolákban az államnyelv jelenti az idegen nyelvet, a tanítóképzőkben pedig az anyanyelv és államnyelv mellett a németet is tanítani kell.

Az átdolgozott eredeti javaslatot a parlamentben a nemzetiségi képviselők is elfogadták, noha az idegen nyelv és a történelem, földrajz »általános és hazai« meghatározása ellen szót emeltek.

Babes román nemzetiségű képviselő az idegen nyelvvel kapcsolatos vitájában arra utalt, hogy a második nyelvről döntsön maga a nép. Meggyőződése szerint a nép úgy is az államnyelvet mint a legelterjedtebb nyelvet fogja választani, ugyanakkor a nemzetiségi területeken működő magyar nyelvű iskolákban a magyarok már csupán gyakorlati szempontból is valamelyik nemzetiségi, pontosabban környezeti nyelvét fogják választani. Ezekkel elkerülhető lenne a ráerőszakolás ténye, ami megnyugvást keltene a nemzetiségekben.

A történelem és földrajz »általános és hazai« meghatározása helyett a szerb és román képviselők az általános és nemzeti meghatározást javasolták. Svetozar Miletić hangsúlyozta, hogy a szerb nemzetiségi iskolákban a nemzeti történelem alatt ne csak a magyarországi szerbek történetét tanítsák, hanem kezdjék azt a szlávok őshazájától.¹³⁵

Az országgyűlés a bizottság javaslatán nem változtatott, hanem azt úgy fogadta el a képviselőházban és a felsőházban is, és 1868. dec. 5-én a népoktatási törvényt szentesítették.¹³⁶

Ha tele fogyatékkal és kompromisszumos megoldásokkal is, végre megszületett a nagy horderejű törvény, a polgári társadalom iskolarendszerének megalapozója. Vele kezdődött meg az intézményes oktatás törvényes rendezése és az önálló magyar kulturális politika kialakulása. A népoktatás törvényes rendezésével az általános tankötelezettség a 6. évtől a 12., illetve 15. életév betöltéséig való bevezetésével megelőzte a fejlettebb nyugati államok közül Angliát, ahol hasonló törvényt — *Elementary Education Act* — 1870-ben hoztak, amely ugyan még nem írta elő a tankötelezettséget; Olaszországot, ahol a tankötelezettséget 1871-ben vezették be, és Franciaországot, ahol 1882-ben hoztak hasonló törvényt.¹³⁷

A népoktatási törvény szabályozta a népoktatási intézmények típusait: elemi népiskola, felsőbb népiskola, ismétlő iskola, polgári iskola, tanítóképző. Az általános tankötelezettség bevezetésével intézkedett a népoktatás ingyenességéről, amit csak a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezők élvezhettek. Gondoskodott az iskolák fenn tartásáról, a népiskolai hatóságok megszervezéséről és a tanítási nyelvről.

A népoktatási törvény megalkotója a legemberibb érzelmeikkel indította útjára jövőbe tekintő alkotását és őszintén kívánta a nép műveltségi felemelkedését. Nem rajta múlt, hogy elképzelései nem valósultak meg mindenben.

NÉPISKOLÁINK ÚJJÁSZERVEZÉSE A NÉPOKTATÁSI TÖRVÉNY ALAPJÁN

Szabadka közoktatásának polgári átalakulását döntően befolyásolta a város gazdasági életének gyors fejlődése a kiegyezés után szabadon fejlődő tőkés termelésben és a népoktatás tartalmi megváltoztatásával megalapozott országos tanügyi politika.

A tőkés termelésre való átállás feltárta ennek a kiegyezésig főleg mezőgazdasági termelésre támaszkodó városnak újabb gazdasági erőforrásait, a tanügy az oktatás tartalmi megváltoztatásával pedig igyekezett odahatni, hogy a legfőbb termelőerő, az ember nagyobb felkészültséggel, hozzáértéssel ésszerűen használja ki mindennapi élete megkönnyítésére az adott gazdasági lehetőségeket.

A gyorsan fejlődő gazdasági élet megteremtette a kulturális felemelkedéshez szükséges anyagi feltételeket, amit a város vezetősége az iskolák és egyéb művelődési intézmények felállításával igyekezett elérni. Hogy a város az iskolaállítás terén az I. világháborúig sokat tett, abból is látszik, hogy 1868-ig a városban nem építettek új épületeket az elemi iskolák részére, 1912-ig viszont az óvodákon kívül 82 új, illetve korszerűen átalakított iskolaépület felépítését eszközölték.¹³⁸

AZ ELEMI NÉPISKOLÁK HÁLÓZATÁNAK KIÉPÍTÉSE

Alig csendesedett el a parlament a népoktatási törvény körüli vitáktól, a minisztérium máris hozzálátott az új törvény fogantatásához. Meghozta az előirányzott iskolák tanterveit, engedélyezte a kész és megfelelő tankönyveket, a szervezéshez pedig első lépésként a népiskolai oktatás szervezetét és az abban szükséges hatóságokat alapította meg. Tankerületekre osztotta az országot, minden tankerület élére népiskolai tanfelügyelőt állított. A tanfelügyelő mellé megszervezte a megyei iskolatanácsot, a községekben pedig az iskolaszékeket. A községi jellegű iskolák helyi hatósága az iskolaszék, a felekezeti iskoláknál a felekezeti iskolaszék, a zsidó iskoláknál az iskolai bizottság, az állami iskoláknál pedig a gondnokság.

Szabadkán, ahova az iskolák átszervezésére vonatkozó miniszteri rendelet 1869. április 1-én érkezett meg, a népoktatás jellegének meg-

határozása után külön iskolaszéket választottak a községi, külön a felekezeti és külön az állami iskolák irányítására.

A 491/1869. számú miniszteri rendelet utasította a város törvényhatósági bizottságát, hogy a megyei iskolatanácsba válasszon négy tagot, akik a város közoktatásügyeit képviselik, határozza meg elemi népiskolái jellegét és alakítsa meg a megfelelő iskolaszéket. Április 28-án a tanács közgyűlésén megválasztották a négy megyei iskolatanács tagot, és utasították a közoktatási bizottságot, hogy készítsen javaslatot az elemi iskolák jellegének meghatározására.

Ez a város iskoláinak újjászervezésére vonatkozó törvényhatósági intézkedés erős ellenállásra talált a helyi katolikus papság körében és a befolyása alatt álló közoktatási bizottságban. A papság főpásztora, Haynald kalocsai érsek elvette a népoktatási törvény fogamatositásában. Haynald a népoktatási törvényjavaslat megszavazását a parlament felsőházában leghatározottabban visszautasította. Amikor azt ennek ellenére is megszavazták, egyházmegyéjében igyekezett meggátolni végrehajtását, nem is eredménytelenül. Segítségére voltak ebben részben a községek is, mivel fejletlen gazdasági állapotuknál fogva nem szívesen vállalták az iskolák eltartásával járó tetemes kiadásokat és azokat szívesen engedték át az államnak vagy az egyháznak. Az állam maga még nem volt abban a helyzetben, hogy az ország összes népiskoláinak eltartását magára vállalja. Nem is állt ez számdékában. Iskolaállítási terveit ekkor még majdnem csak a tanítóképzők és a velük járó gyakorló elemi iskolákra korlátozta.

Így a kalocsai egyházmegye 110 helységében csak nyolc községben nyíltak meg községi iskolák és egy helyen állami.

Szabadkán a helyi katolikus papság befolyása az elemi népiskolák jellegének megállapítására vonatkozó javaslat kidolgozásával megbízott közoktatási bizottságot két részre osztotta: többségre és kisebbségre. A többséget sikerült meggyőzni a községi iskolák káros következményeiről, és ezek a felekezeti jellegű iskolák mellett álltak ki. Kisebbségben maradtak a »szabadkai liberálisok«, ahogy a városban kibontakozó politikai pártéletben a polgári reformok legkövetkezetesebb képviselőit nevezte az egyik helybeli katolikus pap.¹³⁹ Az iskolák jellegére vonatkozó javaslatot kétszer tárgyalták és a második ülésen hozta meg a városi tanács közgyűlése a döntést.

A felekezeti iskola hívei legfőbb érvként a vallási érzet veszélyeztetését emelték ki vitájukban a községi iskola részéről. Érvelésüket a kisebbség komoly, meggyőző ellenérvekkel döntötte meg: »A kisebbség elismeri, hogy nincs magasabb érdeke az államnak, mint a polgárok vallási érzete, csakhogy e magas érdeket a felekezeti iskolák által éppen biztosítva nem látja. Mert tekintsük századok óta fennálló hitfelekezeti iskoláinkat, mely hatásukat tapasztaljuk a vallási érzület ápolására? Látjuk a vallásos érzületnek lefelé úgy, mint felfelé aggasztó apadását. Tekintsük századok óta fennálló hitfelekezeti iskoláink hatását a népművelésre, s mit látunk? Köznépünk számandó tudatlanságát... De még igazat adhatnánk a felekezeti pártolónak, ha a népiskolák csupán vallási intézetek volnának, ha az embernek mint honpolgárnak csak egyedül vallásra volna szüksége, ha nem tudnánk a történet számos példáiból, hogy veszendő a nép min-

den vallásossága mellett is tudomány és műveltség nélkül. Márpedig a községi iskola a tudás és műveltség érdekeit is hasonlíthatatlanul biztosabb alapokra fekteti mint a felekezeti iskola... Mert műben áll a felekezeti iskola lényege? Abban, hogy a tudás legegyszerűbb tárgyaait is, melyek tisztá emberit ésszel felfoghatók, a hit elemeivel igyekszik visszavinni a hitre, melynek legmagasztosabb ágazatait emberi ésszel fel nem foghatók, hanem amelyek előtt a szív alázattal hajlik meg.« A vitában a községi iskoláért harcoló kisebbség kifejti, hogy a felekezeti iskolák ellenkeznek a kor demokrata irányával és megvannak győződve arról, hogy pártolók sem óhajtják a gyermekek a korszellem helyes irányával ellenes nevelését. Vitáját a kisebbség a következő gondolattal fejezi be: »Megfosztják a felekezeti iskolák a községet mint önálló hatóságot egyik legnagyobb jogától, hogy befolyást gyakorolhasson egyik legfőbb érdekét képező ügyére — közművelődésre —, egyszerű adózójává tévén a községet a felekezeteknek anélkül, hogy számon kérhetné tőlük adójának hovaforításáról.«¹⁴⁰

Kimerítő és tartalmas érveivel a községi iskolákért harcoló kisebbség magával ragadta a városi tanács többségét.

Időközben a minisztérium megszervezte a megyei tanfelügyelőséget, amelynek élére Miloš Dimítrijevićet nevezte ki, székhelyéül pedig Újvidéket jelölte ki.¹⁴¹

Az iskolák átszervezésére kiküldött bizottság a népoktatási törvény megfelelő pontjainak tekintetbe vételével elkészítette javaslatát. Javaslatában kitért az addig dívott iskolarendszer ziláltságára és nemzetietlen mivoltára. A város külterületi iskoláiban, melyekben csak egy-egy tanító tanít, a törvény előírányozta hatosztályú iskolát véleménye szerint nem lehet bevezetni. Erre az itt működő tanítók, akik között a legtöbb altanítói végzettségű, maguk sincsenek felkészülve, ugyanakkor az iskola felszerelése is annyira hiányos, hogy még egyes tantermekben kellő számú pad sincs, pl. a VIII. körü iskolában.¹⁴² Ezért a külterületi iskolákban a négyosztályú elemi iskola felállítását javasolja a következő óraterffel:

Tantárgyak	osztályok				egy- eszes tárgyak összes órái
	I.	II.	III.	IV.	
	együtt		együtt		
Hit- és erkölcstan	1	1	1	1	2
Beszéd- és értelemgyakorlat	2	2	—	—	—
Olvasás és írás	2	2	1	1	6
Anyanyelv-tan	—	—	1½	1½	3
Szám-tan	1	2	2	2	7
Földrajz	—	—	együtt 2 2		2
összesen	5½	6½	6	6	24

Valamivel kedvezőbb a helyzet a beltéri iskolákban, ahol már 1845 óta négyosztályú főelemi fiúiskola működik, ebben a tanévben egy párhuzamos harmadik osztállyal. Minden osztálynak külön tanítója van főelemi végzettséggel. Ez ugyan alapjában elegendő garancia a népoktatási törvény szellemében való beindításra, ha az iskola megfelelő felszereléssel rendelkezne. A hatosztályú elemi iskolát ugyan ebben a tanévben elkezdni itt sem lehet, mivel a hatodik osztályt tanulóihiány miatt nem lehet megnyitni, de amint az előirányzott óratervekből kitűnik, azt az elkövetkező tanévre sem javasolja. Az öt tanítóval rendelkező főelemi fiúiskolát ötosztályú iskolává javasolja átszervezni úgy, hogy az I. osztályt az első osztály kezdőiből, a II. osztályt az első osztály haladóiból, a III. osztályt az eddigi II. osztályból, a IV. osztályt az eddigi III. osztályból — párhuzamos osztállyal, az V. osztályt az eddigi IV. osztályból kell megalakítani a bemutatott óratervvel:

Tantárgyak	osztályok					A heti órák száma
	I.	II.	III.	IV.	V.	
Hít- és erkölcsstan	2	2	2	2	2	10
Beszéd- és értelemgyakorlat	4	4	—	—	—	8
Olvasás — írás	8	6	6	5	3	28
Anyanyelvtn	—	3	4	5	3	15
Szám- és mértan	6	5	5	5	4	25
Földrajz	—	—	2	2	2	6
Természetrajz	—	—	—	—	2	2
Természettan	—	—	—	—	3	3
Rajzolás	—	—	3	3	3	9
Összesen	19	19	22	22	22	110

A két tanítóval ellátott leányiskolában a bizottság a négyéves tanfolyamot javasolja úgy, hogy a két tanító két-két osztályt vezessen ebben az évben a következő óraalappal:

Tantárgyak	osztályok				Heti órák száma
	I.	II.	III.	IV.	
Hít- és erkölcsstan	2	2	2	2	4
Beszéd- és értelemgyakorlat	2	2	—	—	4
Olvasás — írás	5	3	3	2	13
Anyanyelvtn	—	2	2	4	8
Számtn	3	3	3	2	11
Földrajz	—	—	2	2	4
Összesen	11	11	11	11	44

A városi tanács a bizottság javaslatát elfogadta és megválasztotta a város soknemzetiségű összetételének megfelelő 30 tagú iskolaszékét, a községi iskolák helyi hatóságát. Ezen a tanácsülésen vetette fel az iskolákat átszervező bizottság a tanítók továbbképzésének gondolatát, és javasolta a minisztérium által jóváhagyott vezérkönyvek beszerzését a tanítók, úgyszintén a tanulók számára az előírt tan-könyveket.¹⁴³

Megkezdődött tehát az újjászervezés és az előírásoknak megfelelően az 1870/71. tanévben már ebben a szervezésben kezdték meg munkájukat a város elemi népiskolái. Sokat kell még a városnak tennie és minden erejét latba kell vetnie, hogy elemi népiskoláinak újjászervezése megfeleljen a népoktatási törvény alapgondolatainak. Meg kell változtatni a lakosság viszonyulását az iskolához. Közelebb kell vinni az iskolát a néphez és ott megnyitni, ahol arra szükség mutatkozik; korszerű berendezésével, tanszereivel és jól képzett tanítóival pedig felébreszteni a gyerekek és azokon át a szülők érdeklődését az iskola iránt. Ezt kell a városnak tenni, hogy évszázados elmaradottságából népet kiemelje és a kapitalista termelési viszonyok között feltárandó gazdasági erőforrásainak kiaknázására szellemileg is felkészítse.

1868-tól 1918-ig Szabadka nemcsak lakossága, hanem népiskolái és néptanítói számánál fogva is az egykori Magyarország harmadik városává fejlődött. Csak Budapesten és Szegeden működött több népiskola és több néptanító.

Nem ilyen hízelgő a helyzet az 1867/68. tanévben, amikor a tízezer tanköteles gyermek közül 2718 látogatja a város elemi iskoláinak 25 tantermét ugyanannyi tanítójával.¹⁴⁴ Nincsenek adatok ebből az évből a szerb és zsidó iskolába járó tanulók létszámáról, melyek száma a régebbi adatok alapján a szerbeknél száz, a zsidóknál pedig hatvan körül mozoghatott.

Ezzel a néhány száználmasan rozoga tantermeivel és a pedagógiai tudományokban nem éppen jártas tanítóval indult a város abban a nemes versenyben, amelyben népiskoláinak és néptanítóinak megnövekedett számával az I. világháborút megelőző években már az elsők közé jutott.

Újjászervezett népiskoláit városiakra és tanyaiakra osztotta. 1870/71-ben a város különböző részeiben megnyitott tantermekkel a városi iskolákból tíz iskolakerületet alakítottak. Ott, ahol lehetett, külön fiú- és külön leányosztályokat nyitottak, és az év végén az iskolaigazgató már 40 tanteremről számol be jelentésében. Egy tanteremmel növekedett a tanyai iskolák tantermeinek száma is.¹⁴⁵ Az iskolákat valójában ott nyitották meg, ahol arra az 1870-ben végzett összeírás alapján meg volt a kellő számú tanköteles gyermek, mégis az a helyzet alakult ki, hogy a városban az előző évekhez viszonyítva kevesebb tanuló iratkozott be az iskolába, összesen 1892.

Valójában sokat tett a város az iskolák újjászervezésének első lépéseként. Megkétsherezte a városi iskolák tantermeinek számát,

tizenegy új tanítói állást töltött be, a leányosztályok vezetését tanító-nőkre bízta, növelte a tanítók fizetését, mégsem tett meg mindent, hogy az iskolának már kezdetben tekintélyt szerezzen. Rábízta az iskolaügyek irányítását az iskolaszékre, amit ugyan a törvény előírt, de felügyeleti jogát mint iskolafenntartó nem gyakorolta kellő eréllyel. Nem fordított elég figyelmet a tanköteles gyermekek pontos összeírására, amit csak a tízévenként megtartott városi lakosság összeírása alapján vezettek, az erre vonatkozó miniszteri rendeleteket már nem tartotta be. Hosszú éveken át nem alkalmazta az iskolamulasztással járó törvényes szankciókat, s így a századfordulóig nemigen volt az iskolai törzskönyvek bevezetése után sem pontos betekintése az iskolakötelezettekéről. Innen ered az, hogy a beiskoláozottak száma sokáig nem növekedett arányban a megnyitott iskolák számával.

Iskolaállításában a város úgy haladt, ahogy azt gazdasági ereje megengedte. Gazdasági erőforrásai csak a múlt század kilencvenes éveiben biztosítottak kellő alapot iskolaépületek emelésére. Addig az iskolákat illetve a megnyitott tantermeket legtöbbször iskolai célokra alkalmatlan bérelt magánházakban, jobb esetben megvásárolt és átalakított épületekben helyezték el. Ezeknek az alkalmatlan épületeknek a házbére, átalakítása sokba került a városnak. Amint egy polgármesteri jelentésből kitérnünk, »a város igen drágán fizeti meg a bérbe vett és iskolául felhasznált épületeket, melyek nagy része sem egészségügyi, sem célszerűségi szempontból nem felel meg a követelményeknek, csaknem tarthatatlanná válik...« »E részbeni igénytelen nézetem abban vagyok bátor kifejezni — folytatja a polgármester —, hogy végre is házi pénztárunk kímélései rejlenek abban, ha — hogy időszakonként egy-egy célszerű iskolai épületet emeltetnénk.«¹⁴⁶ Nem talált meghallgatásra a polgármester javaslata, a város továbbra is a magánépületeket alkalmazta iskolai célokra.

1870-től 1890-ig a város a belterületi iskolák számát nem szaporította, bár egyre égetőbb szükség mutatkozott arra, mivel a lakosság száma 56 323-ról (az 1870-ben végzett összeírás szerint) 1890-ben 79 526-ra emelkedett. Természetes, hogy a lakosság számának növekedésével növekedett a tankötelesek száma is, és a meglévő iskolák szűkeknek bizonyultak. Csak a tanyákon növelte a város az iskolák számát és így 1890-ben a városban 40 tanterem volt ugyanannyi tanítóval, a tanyákon pedig 18 tanító vezetett ugyanannyi iskolát.

1890-ben a város gazdasági helyzete már megengedhette, hogy az iskolákra is több gondot fordíthassanak. Ekkor határozta el a tanács az új iskolaépületek felállítását a városban és a tanyákon. Sokban hozzájárult az iskolahálózat rohamos kiépítéséhez a városban kialakult élénk politikai pártélet is. Az 1890. február 14-én megtartott városi tanácsülés fordulópontot jelentett a város tanügyi életében. Ekkor született meg a város történetében az első határozat az elemi iskolák számára célszerű, új iskolaépületek felépítésére. 1743 óta folyik a városban intézményes elemi oktatás, új, célszerű iskolaépületet az elemi iskolák azonban sohasem kaptak.

Hét iskolaépület felépítéséről döntött a tanács e nevezetes ülésen. Ezek közül ötnek a felépítését a tervek elfogadása után meg is kez-

denék — ez az öt: a Vörös Ökör (ma Ivan Goran Kovačić), a Kakas (ma Zavod za gluvunemu decu), a Rókusi (ma Ivan Milutinović), a Szt. Györgyi (ma Sonja Marinković) és a Galamb (ma Matko Vučković) —, míg a bajai úti és a homoki iskolák felépítését későbbre hagyják. A tervek szerint a Vörös Ökör, vagy — ahogy már akkor is nevezték — Központi iskola kb. 1120—1200 tanuló befogadására készül 14 tanteremmel, megfelelő gyűlésteremmel, igazgatói, jegyzői, könyvtári, írástári szobával, tornateremmel és két szolgálatkással. Hasonló a Kakas iskola terve is: 13 tanterem, egy rajzterem az ipariskolai tanulók részére, tanítószoza, téli tornaterem és két szolgálatkással. A többiek közül a Rókusi és a Szt. Györgyi hat-hat tanteremmel, tanítói szobákkal, téli tornatermekkel és szolgálatkásokkal, a Galamb iskolában pedig négy tantermet, tanítói szobát, téli tornahelyiséget és szolgálatkást terveztek.¹⁴⁷

A tervrajzok és a költségek jóváhagyása után¹⁴⁸ megkezdődött az építkezés és az épületek átadásának idejét 1892. szept. 1-ben határozták meg. A tanítás ezekben az épületekben az 1893/4. tanévben kezdődött.

A város területén az iskolaépítkezés tovább tart, befejezik a bajai úti és homoki iskolákat, kibővítik a Rókusi és a Galamb iskolát, és rendbe hozzák a város tulajdonában levő használható iskola-épületeket, majd pedig rendezték az V. körű, Köteles utcai, a mlákai és jaszibarai iskolákat.

E nagyméretű építkezés 1901-ben fejeződött be. A város belterületének elemi iskolaterületi kérdéseit a 11 iskolaépület 72 tantermével meg is oldotta. Újabb elemi iskolák építésére a város belterületén csak a II. világháború után, a hatvanas években kerül sor.

Az a 18 tanyai iskola elégtette ki 1890-ben az egyre jobban terebélyesedő tanyavilág szükségleteit. Itt is kötelezett az 1868. évi népoktatási törvény, a mezőgazdasági termelés korszerűsítése és nem utolsósorban a népiskola utáni érdeklődés. Folytatni kellett a megkezdett munkát, de nem az eddig bevett szokás szerint, hanem a korszerű iskolaépületek felépítésével. 1890-től 1907-ig a tanyai iskolák számát legtöbb helyen korszerű épületek felépítésével 32-re emelték. 1907-ben a város szerződést kötött az állammal azzal, hogy a felépített 32 tanyai iskolát államkezelésbe engedi át oly feltétellel, hogy az államkincstár felépíti a még szükséges 40 tanyai iskolát. Tudatában a nagy anyagi kiadásoknak, melyek már eddig is sok gondot okoztak pénzügyeiben, a város kiutat keresett, hogy megszabaduljon az újabb kiadásoktól és hasonlóan azokhoz a községekhez, melyek nem vállalták szívesen az iskolafenntartással járó terheket, tanyai iskoláit átengedte az államnak. Az állam viszont a nemzetiségi területeken, mint amilyen Szabadka is, magyarosítási szempontból könnyebben vállalta az iskolák államosítását.

1908. szeptember 1-vel lépett életbe ez a szerződés, és az állam kötelezte magát, hogy négy év alatt felépíti a 40 tanyai iskolát. Kötelezettségének az elkövetkező években jelentkező gazdasági depressz-

szio következtében nem tehetett eleget. Az előirányzott tanyai iskolákból 1912-ig 35 épült fel. Az állami iskolák szabványos tervek alapján épültek, és így elütöttek a város megbízásából eredő különféle, de a célnak megfelelő tervek szerint felépített iskolaépületektől.

Tanyai iskoláink megszervezését két szakaszra oszthatjuk: 1832-től 1906-ig és 1906-tól 1912-ig. Az első szakaszban 25 tanyai iskola nyílt meg: a palicsi, a kövágói, a bibicháti, a felső-ludasi, az alsó-ludasi I., alsó-ludasi II., a suplyáki, a kliszai, a verusicsi-Cviján sori, a nagyfényi, a györgyeni—Miladinović sori, a györgyeni—Dulić sori, a sebesics—boszniai, a kištavankúti, a mérgesi, az alsó-tavankúti, a közép-tavankúti, a felső-tavankúti, a csikériai, a tompai I., a tompai II., a zsiroskúti, a radanováci, a kelebiai—rácsori és a Bajai szőlők közötti.

1906 és 1912 között felépült: a békovai iskola a Malagurski-földön, a vámteleki iskola a Šoksić-földön, a kelebiai iskola a vasúti pálya nyugati oldalán, a mélykúti iskola a szélmalom mellett, a verusići iskola a Sudarević-soron, a szegedi—reinitzfalvai út, a radanováci—Čiro sori, a bukváci iskola az útkaparóház mellett, a Majsai szőlői iskola a hizlalók mellett, a vásártéri iskola a Zombori út mellett, a Halasi szőlőkben levő iskola a Chlotild gyár mellett, az alsó-csikériai iskola a kereszt mellett, a sebesicsi iskola a bajai út mellett, a ludaspusztai iskola Noszán, a tompai iskola a 101. órház mellett, a nagyfényi iskola a Vukov-soron, a györgyeni iskola a Mulkić-soron, a györgyeni iskola a Kopilović soron, a sebesicsi iskola a Kulunčić soron, a tavankúti iskola a Vuković-soron, a tavankúti iskola a Pertić-soron, a hajdújárás Pataki Illés földjén, a tompai iskola a Betyár soron, a Szegedi szőlők I. iskola, a majsai úti I. iskola, a Mérgepusztai iskola, a felső-csikériai, a verusicsi iskola a Turanov-földön, a verusicsi II. iskola a Puzić-földön, a verusics III. iskola a Babićkov-földön, a kelebiai iskola a vasút keleti oldalán, a Verusics pusztai iskola a kisverusicsi állomásnál, a tompapusztai iskola a templom mellett, a ludaspusztai iskola a Pertić-földön, a Verusicspusztai iskola a nagyfényi állomásnál, a baromvásártéri iskola a Bácska A. C. pályája mellett, a mélykúti iskola a br. Podmaniczky-földön, a tavankúti iskola a kumbajai állomás mellett és a zobnaticai iskola a Kukuriki mellett.¹⁴⁹

Ma már túlhaladta az idő a tanyai iskolák ilyen rendszerét, és az épületek nagy része nem szolgál iskolai célokra.

Szabadka a kapitalizmus első, megalapozó szakaszában, 1890-ig nem tudott nagyobb befektetéseket eszközölni az iskolák építésére. Erre csak az azt követő gazdasági konjunktúrában kerülhetett sor. Ekkor viszont hűsz év alatt részben saját, részben az állammal szövetkezve csak a népoktatási törvényben előírt iskolák részére 82 épületet épített a bel- és külterületeken, a mindennapi elemi iskolákban pedig 161 tanítói állomást töltött be. Nem maradt sem a város belterületén, sem a tanyavilágban olyan jelentősebb terület, ahol ne működött volna iskola, s így a kiépített iskolai térfogat a tanítótelesek befogadására elegendőnek bizonyult.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

131. Mészáros István: I.m. 303.
132. Felkai László: *Eötvös és a nevelésügy*. Pedagógiai Szemle, 1971. 3. sz. 211.
133. Dr. Kiss Áron: I.m. 218.
134. Dr. Arató Endre: *Az 1868. évi népoktatási törvény és a nemzeti politika*. Pedagógiai Szemle, 1969. 6. sz. 522—523.
135. Dr. Arató Endre: I.m. 526—529.
136. Dr. Radomir Makarić: *Somborska učiteljska škola u periodu delatnosti Nikole D. Vukićevića*. Novi Sad, 1965. 34.
137. Somogyi József: *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Budapest, 1942. 29.
138. Dr. Bíró Károly: *Szabadka város közigazgatása 1902—1912. években*. Szabadka 1912. 237.
139. Kalocsai Érseki Levéltár Mezei Ignác szabadkai lelkész magánlevelei Haynald érsekhez. Ötödik levél, 1871. dec. 10.
140. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi tanács 1868. aug. 26. jk. 1445/200.
141. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi tanács 1869. aug. 26. jk. 4201/232.
142. Szabadkai Történelmi Levéltár: *A helybeli főelemi tanigazgatóság jelentése*. 1868. ápr. 24-én 1281/134.
143. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi jk. 1869. okt. 28—31. jk. 5531/283.
144. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi tanács 1868. ápr. 14. jk. 1284/134.
145. Iványi István: I.m. II. 404.
146. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi tanács 1877. febr. 22. jk. 1309/1.
147. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi tanács 1890. febr. 13—14. jk. 61/211.
148. Szabadkai Történelmi Levéltár: Városi tanács 1891. május 15. jk. 157/6446.
149. Dr. Bíró Károly: I.m. 148—149.

ADALÉKOK SZABADKA GAZDASÁGTÖRTÉNETÉHEZ

Jugoszlávia területének öthatoda az egykori török birodalomhoz tartozott. Bácska másfél századig nyögte a török rabigát. Az utóbbi évtizedekig igen kevés részletekbe hatoló ismeretünk volt a sajátos török hűbéri rendszer gazdasági viszonyairól. Azonban 1947 óta számos rendkívül értékes okleveles kútfőt jelentettek meg a török, jugoszláv, magyar, román stb. tudósok, melyek alapján megindulhattak az egyes területekre vagy településekre vonatkozó aprólékosabb természetű kutatások.

Szabadkára vonatkozóan többek között rendelkezésünkre áll egy 1578. évi adóösszeírás, amely a török uralom kezdetén, annak negyedik évtizedében készült, és az akkori viszonyokat tükrözi.¹ Az adózási defterek és a tizedjegyzékek nagyon becses adatokat tartalmaznak. Különösen értékesek a gazdasági tevékenységekre és ágakra utaló adatok. Ezek alapján a következőkben egy vázlatos gazdaságtörténeti keresztmetszetet adunk Szabadkáról.

A városban — a defterben Sobotka néven említik — a jelzett évben az 52 tagú várórségen kívül 48 keresztény vallású szláv család, vagyis mintegy 320 lakos élt.² Ebben az időben mohamedán vallású, polgári foglalkozású lakossága nem volt a városnak. A defter szerint a város lakossága a következő adókat, tizedeket és illetékeket fizette:

Adófizető kapu (háztartás) 46	2300	akcse
Búza (kile) 150	2100	„
Tönköly (kile) 50	400	„
Tűzifa- és szánaadó	2300	„
Juhadó	1130	„
Kaptáradó	550	„
Kertadó	120	„
Len, kender, zöldpaprika, vöröshagyma, káposzta, fehérrépa — tized	232	„
Lencse, bab, bagolyborsó, okra — tized	150	„
Sertésadó	455	„
Birtoklási illeték	30	„
Jövedelem a piacokon és évi vásárokon szedett adásvételi illetékekből, évente	500	„
Mezei kártevés bírsága, büntetéspénz, menyegzőadó, hordóadó	482	„

Teljes összeg: 10 749 akcse

Lássuk, mit hámozhatunk ki ebből az összeírásból.

A földesúri szolgáltatások közül az összeíró először a kapuadót vette számba. Kapuadót az a rája fizetett, aki a harácsadó fizetésére is képes volt, vagyis 300 akcset³ érő ingósággal rendelkezett. A fentiekből látható, hogy Szabadkán harácsadót és földesúri járandóságokat 46 család fizetett. (A falubíró — az összeírás szövegében kinevez — és a pap mentes volt a kötelezettségek alól.) Ebből arra következtethetünk, hogy az egyes családok között nem volt nagy vagyoni különbség, illetve, hogy a családok az adócenzust meghaladó vagyonnal rendelkeztek.

A várható jövedelem teljes összege Zomborban ugyanabban az évben 14 540, Bácsban 30 000, Baján 16 000, Títelén 17 200, Szegeden 285 000, Szabadkán pedig csak 10 749 akcse volt. A jövedelmek összehasonlításából kitűnik, hogy Szabadka a szegedi szandzsák legszegényebb nahijének székhelye volt. A jövedelem nagysága alapján a legkisebb hasznot hajtó hűbérbirtokok csoportjába sorolták be, vagyis (3—20 ezer akcset jövedelmező) timárbirtok lett.

Birtoklási illetéket az fizetett, aki műveletlenül hagyott földet vagy romos telket akart birtokba venni. A parlagon heverő földet bárki megkaphatta, ha a birtoklási illetéket megfizette és vállalta az adófizetést. A XVI. század vége felé olyan sok elhagyott föld akadt, hogy a birtoklási illetéket már sok helyen nem szedték, mert az üres föld dolgozó rája nélkül mit sem ért. Az ilyen címen fizetett összeget Szabadkán még beszédtek, tehát üres telek a városban és műveletben föld a határban alig lehetett, másrészt irántuk kellő érdeklődés is mutatkozott.

A település gazdasági életében a földművelési ágazatok közül a szántóföldi növénytenyésztés és a kertgazdálkodás játszott fontos szerepet. Fő kenyérgabona a búza és a tönköly volt. A textilnövényeket a len és a kender képviselte. A szemes gabonát a török kile úrmértékkel mérték. A kile úrmérete helyenként nagyon eltérő volt. A 24 olkás kilet (30,76 kg) véve alapul a jelzett évben búzából mintegy 460, tönkölyből pedig 160 métermázsa termett. Az akkori terméshozamokat tartva szem előtt a bevetett szántóföldek nagyságát igen bizonytalanul 60—90 hektárra becsülhetjük. A szántók az egykori településtől délnyugatra, délre és délkeletre eső termékeny löszhátakon, a mai Gat, Ker és Bajnat városrészek területén lehettek. Abban az időben vidékünkön homos volt az árpa, a rozs és a zab is, de amint látjuk, ezeket a haszonnövényeket városunk határában nem termesztették.

Kertadót nem a ház körüli, hanem a mezei kertekben az ún. bosztánokban (a Tisza mentén ma is használják ezt a kifejezést) termelt kerti vetemények és gyümölcsfák jövedelme után kellett fizetni. Egy dönüm (939,3 m²) nagyságú kert után négy akcse volt az adó. A város határában tehát 30 dönümon, vagyis mintegy 2,8 hektáron voltak mezei kertek, hihetően a Mlaka és a Fűzfás ér vizenyős lapályán, továbbá a Rogina barától keletre eső homokos területen.

A termesztett kerti vetemények közül a vöröshagyma, a káposzta, a lencse és a bagolyborsó ősrégi haszonnövények, amelyek már a török jövetele előtt igen el voltak terjedve. A fehérrépat is mint kerti zöldségnövényt szintén ide sorolhatjuk.

Amerika felfedezése után megkezdődött a kultúrnövények jelentős méretű bevándorlása Európába.⁴ A ma termesztett babfajok, a veteményes bab (*Phaseolus vulgaris* L.) és a tűzbab (*Ph. coccineus* L.)

csak a felfedezések után kerültek hozzánk Amerikából. Azelőtt nálunk közeli rokonát, a lóbabot vagy babót termesztették (*Vicia faba*). Ismeretes, hogy az amerikai bab 1560 körül jelent meg a Kárpát-medencében és 1583-ban már több helyen termesztették. Erről több írásos emlék tanúskodik. A mi esetünkben nem lehet tudni, vajon a régóta termelt fuszulykáról, vagy az amerikai jövevényről van-e szó.

A paprika Dél-Mexikó és Közép-Amerika indiánjainak ősi termesztett növénye. A XVI. század második felében már igen elterjedt a Kárpát-medencében, és amint látjuk, a mi adóösszeírásunkban is szerepel. A paprika volt tehát minden valószínűség szerint az első, Amerikából érkezett haszonnövény városunk határában. A paradicsom, a kukorica, a dohány, a burgonya, a napraforgó több mint százötven évvel később honosodott meg vidékünkön.

Az okrárt a törökök hozták magukkal és velük együtt el is tűnt Bácskából. Afrikából származik. Terméséből készítették, gyümölcsök édesítésére szirupos nedvet készítettek. Török neve bakla.

Vidéünkön már a török jövetele előtt elterjedt haszonnövény volt az árpa, a rozs, a cukorrépa, a zab, a kerti vetemények közül pedig az uborka és a sárgadinnye. A görögdinnye a törökök uralma idején honosodott meg. Amint látjuk, a szabadkai birtok területén ezeket a növényeket nem termesztették. A korábbi helyzethez viszonyítva a szántóföldi haszonnövények de a kerti vetemények termesztése szempontjából is bizonyos méretű beszűkülés észlelhető.

A hordóad⁵ jelenléte arra utal, hogy a lakosság szőlőtermeléssel nem vagy csak jelentéktelen mértékben foglalkozott. Hordóadót ugyanis akkor fizetett a rája, ha a határban bor nem termelt és azt hordóksban más helyről hozták és saját házukban itták meg, vagy italmérésben adták el.

Szabadka gazdasági életében az állattenyésztés is igen fontos szerepet játszott, különösen a sertésenyésztés és a juhászat, de a méhészet is képviselve volt. A szarvasmarha- és loállomány megadóztatását a mohamedán törvények nem írták elő és utánuk nem is vetettek ki semmiféle adót vagy tizedet. A lakosság tehát rendelkezhetett bizonyos számú lóval és szarvasmarhával, azonban a két tenyésztési ág jelentőségét és helyét az állattenyésztés szerkezetében nem lehet felbecsülni, mert erre nincs semmiféle adat. Az elhagyott faluhatárok puszta legelőin tartott jószág után a szegedi szandzsákban ebben az időben legelőadót szedtek, városunk lakossága azonban nem volt ilyen adóval megterhelve. Ennek alapján arra következtethetünk, hogy a lakosság a kedvező természeti adottságok ellenére szarvasmarha- és lótenyésztéssel csak kisebb mértékben és csak a birtoktest határain belül foglalkozott. Ugyanabban az időben Szeged és Baja környékén nagy marhacsordákról és ménesekről történik említés.

A sertésadó számbavételére az volt a törvény, hogy »az egyévesnél öregebb sertés után két akcse szedessék, de az egyévesnél fiatalabb sertés után semmi se szedessék.« Ennek alapján a sertésállomány igen tekintélyes lehetett, mert az egyévesnél idősebb sertések száma elérte a 226-ot, de a növendéksertések száma is legalább ennyi lehetett, ami azt jelenti, hogy átlagosan egy háztartásra több mint kilenc sertés jutott. Tudjuk, hogy a mohamedán lakosság nem tűrte ezt a háziállatot. Amely településben ők mint állandó lakók jelen voltak, sertést csak az utakról és a településtől messze lehetett tartani. Szabadka esetében ez nem állott fenn, így a sertésenyésztés kifejlődhetett.

A helyi szokásoknak megfelelően az összeírók vagy a juhádót, vagy a báránytizedet vetették ki. Amint látjuk, Szabadkán a juhádó fizetése volt szokásban. Az adóösszeg nagysága alapján számítva a juhállomány 500—600 lehetett; vagyis egy háztartásra átlagosan 11—13 birka jutott. Persze nem minden család tartott juhot. Sajnos az adóösszeírásban a juhtartó gazdák mincsenek feltüntetve, így a nyájak nagyságára nem következtethetünk.

A lakosság cukorellátását a fejlett méhészet biztosította. A kaptáradó méhkasonként két akcse volt. Ennek alapján a kaptárak száma a bejegyzett adó összegének fele, vagyis 275 lehetett. Egy háztartásra átlagban hat kaptár jutott.

A sertéstartás és a juhnyájak legeltetése a település határában, pontosabban a birtoktesthez tartozó legelőkön és erdőkben történt. A viszonylag magas — házanként 50 akcse, annyi, mint az évi harácsadó! — tűzifa- és szénaadó is arra enged következtetni, hogy a szabadkai birtoktest területén jelentős kiterjedésű erdők és legelők lehettek. Ez a körülmény a méhészetnek is igen kedvezett.

A folyókból és tavakból fogott halból tizedet, a halastavakból érkező halnak pedig felét kellett adni a földesúrnak. Ilyen természetű járandóságokkal nem voltak a szabadkaiak megterhelve. A város közéletében volt ugyan a Palicsi- és a Kelebiai-tó és még néhány kisebb halbó vízfolyás, de a halászat mint gazdasági tevékenység nem kapott helyet Szabadka gazdaságában. Ez a háztartások kedvező vagyoni helyzetére utal, mert a megélhetésnek e szerény forrásával általában a szegényebb népréteg foglalkozott.

Összegezve a termelő gazdasági ágak helyzetére és fejlettségére vonatkozó tényeket, megállapíthatjuk, hogy a kedvező természeti adottságokat a lakosság egyoldalúan és kis mértékben használta ki, ami a társadalmi munkamegosztás alacsony szintjére utal. Városunk abban az időben önellátó, kevés terményfelesleggel rendelkező agrártelepülés volt; fejlett háziiparral.

Szabadka közigazgatási és katonai funkciója, valamint kedvező forgalmi helyzete révén a lokális piachely szerepét is betöltötte. A közeli környék 100—200 lakost számláló törpe- és apró falvainak (Kelebia, Tómpa, Tavankút, Bajmok, Nagyfény, Györgyén, Ludasegyház, Veresegyház, Csantavér) földművelő népe adta itt el csekély piaci feleslegét. A hetipiacokon és az évi vásárokon szedett ádásvételi illetékek-ből befolyt jövedelem nagysága alapján ítélve az árucsere méretei igen szerények lehettek. Ez a jövedelem évente Zomborban 9600; Baján 2500; Bácsban 8078; Szegeden 24500, Szabadkán mindössze 500 akcse volt. Az árucsere tárgyát a gabona, az élőjószág, a bor és a kerti vetemények képezték. A Bajáról és Szegedről érkező távolsági kereskedők hoztak ipari árut és felvásárolhatták az élőállatot. A hetipiac pénteken volt. Ma naponta van kispiac, szerdán és pénteken pedig nagypiac. Péntek tehát már századok óta piaci nap Szabadkán. Évente három vásárt tartottak. Az adóösszeírás említi, így emlékezik meg: »... ve panayrlarinin birir, Istevan dan ve birir Künistov dan; ve birir Lazarev dan günlerinde durur.« T. Halasi—Kun meghatározása szerint az őszi vásárt szeptember 14-én, a Szent Kereszt felemeltetésének ünnepén, a téli István napján, december 26-án tartották. Egy kisárutermelő környezetben az őszi és a téli vásár az árucsere szempontjából fontos szerepet játszott, mert az első, a fő agrártermékek betakarítása után tartották, amikor azok megjelenhettek a piacon, a téli vásáron pedig főleg a jószág került eladásra. Ez a két dátum a

katolikus naptár szentjeihez kapcsolódik. Ismert dolog, hogy a török nem bántotta, vagyis lényegében meghagyta a középkori városi prvilégiumokat és a földesúri járandóságok beszédésénél is alkalmazkodott a meghódított ország szokásaihoz, törvényeihez, legalább is a hódoltság kezdeti évtizedeiben. Alighanem közel járunk az igazsághoz, amikor feltételezzük, hogy a középkori Szabadka mezőváros (oppidum) vásáros napjai is ezek voltak. A szeptemberi és a decemberi vásárt ma is megtartják, csak korábbi időpontban. A tavaszi vásár a pravoszláv naptár Lázár napjához igazodik, amely a húsvét előtti szombaton van (Passion Saturday). Úgy látszik, ez a vásár későbbi keletű. Engedélyezése a XVI. század első felére vagy a török uralom kezdetére tehető, amikor már a pravoszláv vallású szerb lakosság felváltotta a helyi lakosságot.

E gazdaságtörténeti vázlat egy forrás anyagának felhasználása alapján készült. Több, de egyidejűleg keletkezett forrásanyag elemzésével részletesebb és tartalmasabb képet rajzolhatunk meg a vizsgált terület vagy település társadalmi munkamegosztásáról és annak területi vonatkozásairól egy adott időpontban. Különböző időpontból származó okleveles kútfők agyagának összevetése alapján pedig a gazdasági életben bekövetkezett változásokat állapíthatjuk meg. A további kutatómunka a két megjelölt irányba egyaránt kívánatos. Tájaink és településeink életének e kevéssé ismért másfél százados szakaszára e kutatások minden bizonnyal több fényt derítenének.

Jegyzetek

1. Az adóösszeírást török nyelven T. Halasi-Kun vette közzé a *Sixteenth-century Turkish settlements in Southern Hungary* c. munkájában. Megjelentette a Türk Tarih Kurumu — Belleten Cilt: XXVIII, Ocak 1964, Sayı: 409, Ankara.
2. Káldy-Nagy Gyula módszerével számítva. (*Magyarországi török adóösszeírások*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.)
3. Akce = török váltópénz; a XVI. század derekán 50 akce tett ki egy török gurust.
4. Dr. Mándy György: *Hogyan jöttek létre kultúrnövényeink? Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1971.*
5. A török adónemekkel Káldy-Nagy Gyula idézett könyvéből részletesen megismerkedhetünk. Nagyon hasznos tudnivalókat kapunk még ezzel a kérdéssel kapcsolatban ugyanennek a szerzőnek *Harács-szedők és rájáék — Török világ a XVI. századi Magyarországon* c. könyvéből is (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.)

SZEMPONT

Dr. HOCK REZSŐ

JOGI TERMINOLÓGIAI ISMERETEINK EGY FELMÉRÉS TÜKRÉBEN

A nemzetiségi nyelv közéleti (politika, törvényhozás, közigazgatás, bíraskodás, közintézmények stb.) alkalmazásának és használatának egyik sarkalatos, semmivel át nem hidalható feltétele annak szakavatott ismerte. Ennek megállapítása nem hangzik valami túl bölcsen és nem is jelent többet annál a mai megállapításnál, hogy arabusul csak az beszélhet, aki tud arabusul. Mégis ezt a szimplacitást le kellett írunk, mert abban a helyzetben vagyunk, hogy folyékonyan kellene arabusul beszélünk, mi pedig csak azt hisszük, hogy a nyelv, amelyen beszélünk, valóban egy érthető arab nyelv.

Az arab nyelv alatt a jelen esetben a jogi-közigazgatási nyelvet kell érteni. A nemzetiségi nyelvek fokozottabb mérvű bevezetése a bíróságok, a közigazgatás és a közintézmények rendes tevékenységébe az elé a feladat elé állítja a nemzetiségeket, hogy ismerjék a jogi-közigazgatási szaknyelv anyanyelvi változatát. A feltehető kérdéssel kapcsolatban, hogy mennyire ismerjük mi, magyar ajkú vajdaságiak jogi nyelvünket, amelyen a jövőben mind többet beszélhetünk, és kell is majd beszélünk, és amiből egy jog megvalósítása mülük, rég tudott a válasz: gyengén, és csak kevesen ismerik azt. Erről lépten-nyomon meggyőznek bennünket a nyilvánosságot látó jogi szövegek, mint amilyenek: a községi hivatalos lapok, a sajtó, a rádió és a televízió jogi vonatkozású terminológiája, képviselő-testületi anyagok stb.

Mindezek a hibaindikátorok a jogi nyelv tudásának más és más dimenziójáról, minőségéről és problémáiról tájékoztatnak bennünket.

Ezúttal a jogi nyelv tudásának, illetve nem tudásának mértékét egy olyan médiumon vizsgáltuk meg, amely távol esik ugyan a nyilvánosság reflektorától, de jövőbeni helyzeti energiája a jogi szaknyelv potenciális művelőinek sorában annál jelentősebb: az Újvidéki Jogtudományi Kar elsőéves magyar nyelvű joghallgatóinak egy csoportjáról van szó. Velük kapcsolatban egy kisebb felmérés keretében az érdekelt bennünket, milyen általános jogi terminológiai nyelvismeretet hoztak magukkal a gimnázium padjaiból, illetve, hogy jogi tanulmányaik első félévében milyen jogi terminológiai ismeretekre tettek szert.

A felmérést húsz magyar anyanyelvű, magyar gimnáziumot végzett, elsőéves joghallgató tudásával kapcsolatban végeztük el, az első lehallgatott tanulmányi félév végén. A felmérés írásbeli eszköze 15 olyan jogi alapfogalom megválaszolása volt, amelyek egy része többé-kevésbé ismert az átlag újságolvasó számára, másik része pedig a szorosabb értelemben vett jogi szaknyelv terminológiájához tartozik. Mindkét fogalomcsoport szerepel az első félév tananyagában, és ismeretük a tudásfelmérés résztvevői számára kötelező.

A felmérés eredményeinek alábbi bemutatásában a nagybetűs szöveg a feladott kérdés, a dűlt betűs szöveg a helyes magyar terminus, a normál betűs szöveg a helytelen terminus, a terminusok utáni számok pedig azt jelentik, hogy hányan adtak ilyen választ.

PRAVNI NASLEDNIK

jogutód	— — — — —	5
jogi követő	— — — — —	3
törvényes követő	— — — — —	3
törvényes örökös	— — — — —	4
felelet nélkül	— — — — —	5

SLUŽBENOST

szorgalom	— — — — —	2
hivatalosság	— — — — —	5
szolgaság	— — — — —	1
hivatali kötelesség	— — — — —	6
felelet nélkül	— — — — —	6

STALEŠKA MONARHIJA

rendi monarchia	— — — — —	2
alkotmányos monarchia	— — — — —	1
feudalizmus fejlett formája	— — — — —	1
osztályi monarchia	— — — — —	1
feudális monarchia	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	14

SVOJINSKI ODNOSI

tulajdonviszonyok	— — — — —	9
tulajdonjogi viszonyok	— — — — —	3
tulajdonjogi kapcsolat	— — — — —	1
tulajdonsági kapcsolat	— — — — —	1
birtokviszony	— — — — —	1
birtoklási viszonyok	— — — — —	1
vagyonjog	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	3

STVARNO PRAVO

dologi jog	— — — — —	2
dologjog	— — — — —	—
valódi jog	— — — — —	5
tényleges jog	— — — — —	3
tulajdonképpeni jog	— — — — —	1
valós jog	— — — — —	3
alkotó jog	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	4

SUDSKA PRAKSA

bírói gyakorlat	— — — — —	7
jogi gyakorlat	— — — — —	2
bíróági ügyek vezetése	— — — — —	1
bíróági gyakorlat	— — — — —	4
bíróági prakszis	— — — — —	1
bíróági eljárás	— — — — —	1
bíróági ügyvezetés	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	3

PRIRODNO PRAVO

természetjog	— — — — —	—
természetes jog	— — — — —	6
természeti jog	— — — — —	5
term. jog	— — — — —	1
a jelen jog	— — — — —	1
eredeti jog	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	6

INOKOSNI ORGAN

egyedi szerv	— — — — —	—
egyszemélyi szerv	— — — — —	—
egytagú szerv	— — — — —	1
egyéni szerv	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	18

ZBORNI ORGAN

társas szerv	— — — — —	—
választási szerv	— — — — —	2
választó szerv	— — — — —	1
gyűlekezési szerv	— — — — —	1
gyűlés	— — — — —	1
összejövetei szervezet	— — — — —	1
választmányi testület	— — — — —	1
töbtagú szerv	— — — — —	1
felelet nélkül	— — — — —	12

POZITIVNO PRAVO

tételes jog	— — — — —	3
pozitív jog	— — — — —	7
jelenkori jog	— — — — —	1

valódi jog — — — — —	2	STVARNA NADLEŽNOST	
érvényben levő jog — — — — —	1		
mai jog — — — — —	1	hatáskör/jogkör — — — — —	
felelet nélkül — — — — —	5	állandó illetékesség — — — — —	1
		valódi illetékesség — — — — —	1
		tárgyi főnnhatóság — — — — —	1
		tárgyi felettség — — — — —	1
		valódi felelősség — — — — —	1
		felelet nélkül — — — — —	15
JAVNA USTANOVA			
közintézmény — — — — —	1		
nyilvános intézet — — — — —	1		
közügyek intézése — — — — —	1		
nyilvános létesítmény — — — — —	2		
nyilvános alkotmány — — — — —	1	MESNA NADLEŽNOST	
nyilvános intézmény — — — — —	2		
közhelyiség — — — — —	1	illetékesség — — — — —	
hivatalos intézmény — — — — —	1	helyi hivatottság — — — — —	1
nyilvános hely — — — — —	1	helyi főnnhatóság — — — — —	1
felelet nélkül — — — — —	9	helyi felettség — — — — —	1
		helyi illetékesség — — — — —	2
		felelet nélkül — — — — —	15
PRAVNO PRAVILO			
jogi szabály — — — — —	9		
jogszabály — — — — —	3	DISPOZICIJA (U PRESUDI)	
jogi törvény — — — — —	1		
jogi előírás — — — — —	3	rendelkező rész — — — — —	
jogi módszer — — — — —	1	jog büntetés nélkül — — — — —	1
jogi irányzat — — — — —	1	felelet nélkül — — — — —	19
felelet nélkül — — — — —	2		

Összegezve a kérdésekre adott válaszokat, nem kell jogásznak lenni, hogy megállapítsuk: a felmérés eredményei rendkívül gyengék.

A mennyiségi mutatók, összefoglalva, a következő képet mutatják:

Hat kérdésre, azaz a kérdések 46⁰/₀-ára egyetlen helyes felelet sem akadt. A fennmaradó 9 kérdésre a feleletek a következőképp oszlanak meg: egy kérdésre csak 1 helyes feleletet kaptunk, két kérdésre 2—2-t, két kérdésre 3—3-at, egy kérdésre 5-öt, egy kérdésre 7-et, egy kérdésre 9-et, egy kérdésre pedig 12-öt, azaz a 300 lehető helyes felelet helyett (15 kérdés × 20 kérdezett) csak 44 felelet volt helyes, ami alig valamivel több a feleletek 14,6 százalékánál.

A 300 felelet megoszlása a következő:

helyes feleletek száma	44	(15 ⁰ / ₀)
helytelen feleletek száma	115	(38 ⁰ / ₀)
felelet nélkül maradt kérdések száma	141	(47 ⁰ / ₀)

Összesen, 300 (100⁰/₀)

A 44 helyes felelettel szemben tehát 115 olyan felelet van, amelyről a felmérés résztvevői meg voltak győződve, hogy ismerik a megfelelő magyar terminust, 141 felelettel pedig adások maradtak, bevallva ezzel, hogy ismerettárukban nincsen olyan kifejezés, amelyet össze tudnak kapcsolni a szerb terminussal.

A mennyiségi mutatókat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egyetlen helyes felelet nélkül azok a fogalmak maradtak, amelyek a legtávolabb esnek a gimnaziális műveltségtől és némi jogi nyelvi tájékozottságot igényelnek (pl. inokosni organ, zborni organ, mesna na-

dležnost, stvarna nadležnost, prirodno pravo, dispozicija). De amenyinyire érthető és magyarázható egy ilyen nemű tájékozatlanság a nem jogászok körében, olyannyira latba esik ez a fiatal jogászoknál, akik kötelezően megismerkedtek e fogalmakkal.

Tanulságos mennyiségi adatokat tartalmaz az alábbi kimutatásunk is, amelyből az tűnik ki, hogy az egyes kérdőívekre adott feleletekben mennyi tudás volt jelen, azaz hogy a felmérés egyes résztvevői hány kérdésre adtak helyes feleletet, hányra helytelen, és kérdőívenként hány kérdésre nem válaszoltak.

A kérdőív sorszáma	helyes	helytelen	felelet nélkül
	feleletek száma		
1	8	3	4
2	6	3	6
3	4	3	8
4	3	7	5
5	2	9	4
6	2	9	4
7	2	8	5
8	2	8	5
9	2	7	6
10	2	5	8
11	2	6	7
12	2	2	11
13	2	2	11
14	2	2	11
15	1	9	5
16	1	9	5
17	1	8	6
18	—	12	3
19	—	3	12
20	—	1	14
összesen	44	115	141

E táblázat első tanulságos adata, hogy a megkérdezettek fele csak 2—2 kérdésre, azaz a kérdések 13,3%-ára adott helyes feleletet. Ezt az átlagot a megkérdezettek közül némiképp csak egy résztvevő, egy pedig 4 helyes feleletével haladta túl. A legtöbb tudást is azonban csak egy 8 és egy 6 helyes feleletet adó kérdőív nyújtott, ami nem több a kérdések 53,3, illetve 40%-ánál, és a legjobb akarattal sem tekinthetők többnek közepes eredményénél. A táblázat hat utolsó helyét elfoglaló kérdőívek a nyelvi tájékozottság teljes hiányáról tanúskodnak még akkor is, ha közülük, hárman egy-egy helyes feleletet adtak.

Összehasonlítva táblázatunk második és harmadik oszlopát, meg kell állapítanunk, hogy itt is a teljes informálatlanságot jelentő harmadik oszlopba foglalt felelet nélkül maradt kérdések száma meghaladja a vélt tudást jelentő második oszlop számadatait, és csak alig valamivel kevesebb a helyes és a helyesnek vélt feleletek együttes számánál.

A helytelen válaszok minőségi vizsgálata meggyőzően igazolja azt az igazságot, hogy a szaknyelv tudása nem sajátítható el oly módon, hogy az egyik nyelv szakkifejezését tükörfordítással adjuk visz-

sza a másik nyelvre. Ez csak akkor lehet eredményes, ha mindkét nyelv történetesen azonos jelentőségű szavakkal fejezi ki a szakterminus fogalmát (pl. *staleška monarhija* — rendi monarchia). Mivel azonban nem tudjuk, hogy a terminusok szóképe mikor azonos a két nyelvben, ez az eljárás nem fogadható el a szaknyelv *elsajátításának módszereként*. Ennek elsajátítására csak egy helyes módszer van: a terminusok szótári megismerése. Ez alatt azt értjük, hogy megtanuljuk, hogy valamely szerb terminusnak melyik magyar terminus felel meg (pl. hogy a »*pozitivno pravo*« *tételes jog* és nem *pozitív jog*). A szaknyelv elsajátításának módszereiről szólva nem szabad azt összetévesztenünk a terminológia *kialakításának* módszerével. Ez utóbbi esetében a fordítás valóban egyik legelterjedtebb módszere a terminológia kialakításának. Az *elsajátítás* azonban semmiképpen sem állhat abból, hogy fordítással kísérletezünk *eltalálni* a terminus célnyelvi szóképét. A terminológia ismerete nem módszertani kérdés, hanem megismerés kérdése. A fordítás módszerével legfeljebb eltalálható a célnyelvi terminus, de nem ismerhető meg megbízhatóan.

A helytelen válaszok azonban nemcsak arról tanúskodnak, hogy a *teszt* résztvevői nem ismerik a terminológia magyar (szótári) változatát, hanem arról is, hogy a kérdezettek gyengék a szerb szavak jelentésmegismeretében is, és ezért a szerb nyelvű egyetemi oktatás (egyelőre és a hallgatók egy része számára) nem volt a legeredményesebb, mivel tesztünk tanúsága szerint nem értik a szerb nyelven *elsajátított terminusok* tartalmát.

A szerb fogalmak gyenge jelentésmegismerete kútúnik a helytelen megoldások viszonylagos nagy számából. Egy fogalom kivételével (*dispozicija*) a vélt jelentések száma 3 és 6 között mozog. Az *ustanova*-nak (intézmény) például hat jelentést tulajdonítottak: intézet, intézés, létesítmény, alkotmány, helyiség és hely; a *pravilo*-nak (szabály) négyet: törvény, előírás, irányzat, módszer, és így tovább.

A helytelen feleletek egy része, mint már említettük, a szerb nyelven megismert terminusok meg nem értéséről is tanúskodik. Nagyon valószínűleg például, hogy érti a terminust az, akinek a *svojinski odnos* birtokviszony, a *zborni organ* választmányi testület, a *pozitivno pravo* jelenkori jog, a *javna ustanova* nyilvános hely (!), a *pravno pravilo* jogi törvény, a *službenost* hivatalosság, a *pravni naslednik* törvényes követő, a *staleška monarhija* alkotmányos monarchia, a *stvarno pravo* tényleges jog, a *prirodno pravo* jelen jog, a *stvarna nadležnost* valódi felelősség, a *mesna nadležnost* helyi fenntartás, a *dispozicija* pedig jog büntetés nélkül stb.

A fenti példákban megnyilvánuló fogalomzavarnak fokozottabb mértékben jelen kell lennie a meg nem válaszolt kérdésekkel kapcsolatban, hiszen a *teszt* résztvevői meg sem kíséreltek valamiféle tükkörfordítást adni, vagy valamiképp értelmezni a fogalmat.

Az elvégzett tudásfelmérés eredményeiben *egyik* dokumentáris bizonyítékát látjuk annak, hogy a magyar nyelvű jogászképzés milyen természetű és milyen mérvű feladatok előtt áll a jogtudományi karokon. Megközelítően kielégítő megoldást ezen a téren csak a magyar nyelvű előadások és gyakorlatok minél nagyobb számban való bevezetése és folyamatos tartása, és a magyar nyelvű lektorátus minél zökkenőmentesebb folyamatos működésének biztosítása adhat, mivel az anyanyelvnek semmilyen szintű és irányzatú ismerete nem pótolja a szaknyelv elsajátításának szükségességét.

Hogy mennyiben vannak meg ennek feltételei az egyetemi oktatás jelen kereteiben, és mik a tennivalók, az külön elemzés tárgya.

ALKOTÓMŰHELY

LÉVAY ENDRE

ARCKÉP AZ ÁLMOK MÉLYEIBŐL

Emlékezés Ferenczi Ibolyára

Lélek és emlékezet tud élményeket örökíteni. Ha nem is oly maradandóan, mint az ecset, a véső, a dallam, de talán mélyebben és kitörőhettele-
lenül. És ezek az álmokban visszatérnek; egy hónap, egy év, vagy egy
évtized után épp ott folytatódnak, ahol az ébredés pillanatában megsza-
kadtak. Töredékes darabokból állnak össze, mint maga az élet, s ál-
munkban majdnem úgy éljük őket, mert a valóság gyökereiből hajtottak
ki, néha olyan hajtással, hogy elérik az életben az elérhetetlent. Csak
lebegésben, de minden érzékszervet megmozgató erővel, még a szem-
met is éles látással ruházzák fel, pedig a pillák letakarják a szem
bogarát.

Mégis látok egy arcképet. Fülelem hallucinál, hangokat is hallok.

Olyan volt, mint egy szarvasűnő. Ezt ő maga mondta, s nőiessé-
gének ilyen szokatlan hasonlatán halványan elpirult. De hitt abban,
hogy ő szarvasűnő, melynek lábai futás előtt mindig remegnek.

És mi elől futott?

Azon a napsütötte tavaszi délelőttön is — emlékszem — lefutott
az Optika üzlete mögötti lakásának lépcsőjén, átszaladt a korzón, és
a sarkon, a Na-Ma üzlete előtt megölelt és megcsókolt.

— Tudod, mit mondtak az orvosok?! — alig vett levegőt, hogy
minél gyorsabban közölje velem a hírt. — Azt mondták, hogy élni
fogok! ... Igen! ... Maga a professzor is azt mondta: élni fogok!

Az első pillanatban elhittem, de amint mélyebben szemébe néztem,
láttam, hogy tekintete akkor is, mint a klinikai kezelés előtt, valahol
nagyon messze járt. Már nem is volt itt közöttünk, hanem az is lehet,
hogy a Cocytus vizének túlsó partját látta a távolból kirajzolódni, s azt
is, hogy jön, egyre jobban közeleg az alvilági révész, és int, hogy az
inenség partról belépjen a ladikba.

Amikor újra láttam, fekete szempillái örökre lezárták szemét, csak
ajka körül maradt meg a halvány remény mosolya még...

Arca, alkat, jelenség, mindenfelé áradó, ható vibrációkat hordozó
lény. Járása nem menés, nem sietés, nem libbenés, és nem masculin
menetelés. Szól, megy, vagy int: ez mindig összhangban van, mint
valami egyetlenegy és oszthatatlan.

Lehet-e annak, ami maradandóan vonzó, időben határt felállítani?
És mégis kérdem: miért van az, hogy álmomban újra meg újra visszatér?

Azóta gyakran ismétlődnek ezek az ébrenléten túli találkozások, az évek növekedésével mindegyre gyakrabban. A fogyó napokkal arányosan emelkedik az álmokképek száma, mintha azt a számot akarná — meghosszabbításként — újra felírni életem táblájára, melyet tegnap, alkonyat után letöröltem.

Mosolygok.

Ez olyan kettős életérzés, mint a két párhuzamos vonal, amely a végtelenben találkozik.

Ha találkozik...?

Egyszer a Salz partján, amikor magányosan ott bolyongtam a salzburgi vár alatt, s azon tűnődtem, hogy vannak emberek, akik minden évben újra felmennek a siklón a várba, a bástya lőréssein megint kinézni a hófedte Alpok felé, hogy ugyanazt a képet újra meglássák. Talán azért, mert mindig bennük él, s ha ezt a képet felelevenítik, tovább él.

Ha bennünk él, tovább él.

S egyszerre csak úgy tűnt nekem, hogy a vár alatt ringó léptekkel Ő halad el melletttem. Úgy vettem észre, hogy megismertük egymást. Mélyen egymás szemébe néztünk, de nem álltunk meg, és nem köszöntünk egymásnak. Csak mentünk tovább, anélkül, hogy egyikünk is visszafordult volna.

Nem tudtam megmagyarázni magamnak: miért nem szólítottam meg, miért nem állítottam meg, hátha mégis...

Aztán pár év múlva a Kárpátokban találkoztunk, a Szentlélekfalvának meredélyektől szinte lefelé sodró utcájában, mely mellett egy patak hömpölygött el nagyon sietve, de Ő is nagyon siettetett, mert épp hogy csak a szemembe nézett, máris a hegykoszorúk fölött, fenn, a havasokban járt a tekintete.

Falsterbróban, amikor a Balti-tenger partján kószáltam, és soha nem látott színösszetételű vadvirágokat szedtem, ott állt egy szirten, és a tengert nézte. De alakjáról, lengő fekete hajáról, lágy ívelésű hófehér karjairól, párnás könyökéről fölismertem. Csak Ő lehet az. Senki más!... Megindultam feléje, de szólítottak a filmezők, hogy vigyem már a csokrot a fehér kastély melletti kiserdőbe, mert a Kili-mandzsáró számának felvételéhez az a jelenet következik, amikor a nyurga, fekete hajú francia énekesnő — a hideg tengeri szélről remegve — utolsó mentségül görcsös ujjakkal kebléhez szorítja a vadvirágokat.

Ki volt Ő?

Hogyan lehet erre a kérdésre az álmok mélyeiből felelni, amikor hitelük az éber szemek előtt szertefoszlik? Ki hisz az álomnak, még akkor is, amikor tudatalatti jelzései a valóságból fakadnak s ezeknek nyomai az ébrenléti emlékei között is meghúzódnak?

Jelen vannak!

Sőt az is lehet, hogy mindig jelen vannak. De az élethez való kérelhetetlen ragaszkodás ugyanannak a parancsnak a követését követeli, amely a feledést, a közönyt, a »ne gondolj rá!« intelmet tartalmazza.

Jobb annak, aki ezt be tudja tartani.

Nehezebb annak, aki az álmok mélyeiből nem tud kiszabadulni.

Ez utóbbi készlet arra, hogy a felvetett kérdésre választ adjak, magamnak is, és azoknak is, akik az álmokon innen, vagy az álmokon túl élnek s felfogják a lélek üzeneteit.

A színház vörös szalonjában életnagyságú képe előtt J. W. Goethe sorait mormolom. Hangtalanul. Inkább csak ajkam mozog.

*»... idő, állj meg
És ti suhanó percek,
várjatok.«*

A természet ajándékeként hullámszerű vonalakkal megörökített alak: fátyszerű lírai gyengédséggel telített finom vonású asszonyi kép. Szemei, hallani véled a hangtalan hangot: szólítanak. Arca, ajka, egész lénye még így, némán is beszél. Oscar Wilde érezhette ezt Dorian Gray arcképe előtt, amit én most érzek, de nem az ő dekadens lelkialkatával, hanem az életre keltés szándékával, valahogy — távolról megközelítve — úgy, mint ahogy Ady az idő fölé emelkedve ébresztette Csokonai Vitéz Mihályt.

*»Szavak, akiknek Főbusza volt Vitéz
s gazdag pillangó szárnyakat adott,
szavak, »szárnyatok bársonyára«
»szedegessetek violaszalagot«,
midőn felröpködtök Őt dicsérni.«*

Ha a belső indítás kérdés is, akkor egy szó a válasz:

— Igen!

Mert művészi lényének emléke csak úgy él tovább, ha életre keltjük, ha az általa jelenített alakokat megszólaltatja az emlékezet, s arról a helyről szólítja, amelyet a művészet értékrendjében elfoglalt: onnan elmozdíthatatlanul.

Így vallom magamnak, mint aki múlhatatlan emléket is melenget a szíve körül, és nem titkolja el, mert jobb, ha tudják. A szemembe nézve is jobb, mert akkor nekem is könnyebb hordozni a múltó évek terheit. És ebben, ha bevalljuk, ha nem: egymásra vagyunk utalva. És néha a meghallgatás is segít.

Közelebb lépek a képhez.

Ez az újabb találkozásunk két part között.

Én még élek. Ő itt élt, ennek a színháznak a falai között. Soha nem lehetett a színházi élettől, a poézistól elválasztani, mert a zene-dráma-költészet hármassága egysége magánéletét is színültig betöltötte. Igazában színészvér volt, akinek az az élete, hogy tragédiák, színjátékok, komédiák alakjaiba bújva, így átlényegülve egy leányt, egy asszonyt, egy artistanót, két malomkő között őrlődő szerelmes lényt éljen, úgy, mint aki igazán az, akit ábrázol.

Az érzések zúrzavara kavarg bennem. Kit hívjak most segítségül, hogy az igazat mondjam?

Művészetét vigyázva, a legtisztább oldalról kell megközelítenem, mert a színház — mint minden műhelye ennek a világnak — az élet siető lépteiben olykor (és nagyon sokszor) olyan feladatot is ad művésének, hogy minden szerszámját a legszívesebben a földhöz vágna azzal a végső lemondásnak tűnő kifakadással: »... ezt csinálja más!«

Őt más fából faragták. Még a legbizarrabb munka sem tudta megalázni, összetörni, megfosztani attól a hitétől, hogy többre és mindig többre képes... Mintha most is látnám a színpadon... Az epizód szerepben a röpke jelenetre is felajzottan játszott, hiszen az apró, hétköznapi tettekből tevődik össze az élet egésze. Tudta vagy érezte ezt? Soha nem kérdeztem... A főszerepekben teljes feloldódással élt. Az előbbiben egy villanással kellett egy lelkialkatot érzékeltetni, itt teljesen élni, győzve átélni, vagy vereséggel, szenvedéssel együtt elégni a katarziszban. Nemcsak tudta, érezte is: a színpadon megjelenített ember útját, ha sűrítve is, elejétől kezdve az utolsó lépésig végig kell járni, és ami a legnehezebb: mindig és újra megtenni, úgy, mintha a második, a harmadik szerepben az előbbi alak helyett valaki más lépne a színre: testében Ő, de nem csupán maszkjában, hanem telkében és érzelmeitől irányított viszonyulásaiban egy egészen más valaki... És így, ez az út — estéről estére, évadról évadra — mindig az elejéről indul...

Mindig újra indulni?!... Nehéz kenyér ez... És néha keserű is, hogy alig megy le a falat az ember torkán.

— És Ő? — mintha kérdezném az előttem álló életnagyságú képet. Nem szól, csak tekintetéből olvasom ki:

Volt valami benne, amit — aki nem színész — nehezen tud felmérni. És mércéje sem biztos, mert mivel lehetne kardiográfszerűen lejegyeztetni a lélek rezdüléseit?

Műszereim nincsenek. Csak emlékeim, érzéseim, álmaim. Őket hívom segítségül, hogy mentsenek meg a valóság eltúlzásától, még akkor is, hogy érzelmeim szirénhangjai akaratom ellenére is a rajongás felé sodornának.

Ő rajongó volt, a szó legtisztább értelmében. A művészetek jelenvalósága életének alkotórésze volt. Azon a napon, amelyből ez kiesett, jobban hiányzott számára, mint a kenyér. De a színpad többet követel: testi alkatot, s a vele született tehetség mellett sokoldalú műveltséget, amelyhez a leghalványabb árnyalatokra is érzékeny asszociatív képesség párosul.

Ezt hozta magával?... Ezt?

Nemcsak ezt!... Ennél többet.

Szinte hallom, és hallom a magnószalagról is még. Magával hozta a szavak tartalmának, jelentéseinek, jelzéseinek, és tovább: a hangok játékának, zeneiségének olyan ismeretét, amely a szöveg rejtett értékeinek interpretálására képes. Ez a skálája széles volt, és biztos támasza abban, hogy a kemény hangok mély és éles zengésétől a lírai elágyulás sóhajtásnyi halkságáig könnyedén futott végig az érzések szálain, anélkül, hogy a szenvedély görcse eltorzította vagy meghamisította volna benné annak visszfényét, ami pillanatnyi lelkiállapotában kivetésre várt.

Nem volt öntett lélek, sem önmagával megelégedő. Tudta azt is, hogy a művészi szintet a játékban, a transz állandó jelenvalósága nélkül töretlenül érvényesíteni nem lehet. Zaklatta, ajzotta a teljesség-igény. Ezért olykor sokat szenvedett, amikor már-már majdnem elérte, de nem volt elég ereje ahhoz, hogy megkapaszkodjon a csúcsok peremén, és megvalósítsa az ábrázoló művészetének azt a tökélyét, ami csak a művészet kiváltságos pillanataiban érhető el.

Költőink, művészeink kis körében, melyet Ő hívott életre — ezért neveztük el városunk Madame Staëljének —, nem egyszer beszélgetünk kesernyés hangon arról, hogy a műfajok szigorúak, kényesek. Nem elégszenek meg a hosszan és küzdelmesen keresett színpadi alkat megelégszésekkel, a cselekményben meghúzódó vezérmotívumot kifejező hangvétellel: ehhez a színművészet megköveteli a kitarullkozó arcot is, mely a ki nem mondott szó helyett, a csönd lepedázott néma játékával a lélek vívódásait tükrözi.

Ő nem szólt. Én folytattam. Valahogy így, mert többé már nem szólíthatom. Ébrenlétben soha.

Az ő mimikája az elfojtott hangok után, az utolsó hangfoszlányok elenyészése után vette át a játékot: a fekete szempár kérlelt, vagy esdekelt, vádolt, vagy lángot lövellt, vagy oly ártatlanul nézett bele a körötte forrongó világba, mint az erdő mélységes nyugalmból az országút vad kavargásába tévedt és megtorpant őz két nagy szeme. A két fekete szemöldök vonaglása, az érzékiséget hívogató és megadó kifejező ajkak, vagy félig nyitott ajkak, amikor a férfi, vagy a gyermek, a szülő, vagy a rég nem látott, elveszettnek hitt kedvese közeledő lépéseit a kitért karok már előre érzett szorítását jelzik. Mosolya boldogságot vagy keserűséget, határtalan örömet vagy vigasztalanságot kifejezőn mindig szelíden zárt maradt: poétikusan nőies életérzésének olyan meggyőző tükre, amelyen — az igényes színpadi játékokban — keresve is aligha találtuk meg a mesterkélt üres vonásait.

A könyvek mellett a zongora volt nagy magányában életre kelthető társa. Ehhez párosult harmonikusan — zeneileg is kifejezhető — mozgásritmusa. Annyira természetévé vált, hogy még magánéletében sem tudott tőle elszakadni. Tudta s érezte is: a színművészetben a legmagasabb követelmények közé tartozik a maradéktalanul érvényesülő és minden mozzanattal együttható mozgásritmus. Ezt a csúcst is igyekezett megközelíteni. Egy kicsit Bajor Gizire emlékeztető játék volt ez: az arány a két színház közti különbséggel kifejezhető. Mégis — lehet, hogy elfogultság, vagy a magasabb szint elérésének szüntelen vágya ez bennem — föllele nézve keresem a paralellát... Amikor Ő szeretett, szerelme olyan volt, mint a cserfáké: egybefonódó. Minden tagjának rezdülése ezt az érzést fejezte ki, szuggesztíven jelezve, hogy az extázisban is van esztétikum. Félelmével, rettegésével a tragikum árnyait mélyítette el, a gyermeket átölelő karjaival az anyai szeretet múlhatatlan mozzanatait érzékeltette oly híven, mintha csak saját gyermekét ölelte volna, akire egész életében vágyott.

Az igaz szó kimondására vállalkoztam, hát ebben az intim vallomásban ezt is elmondom.

Lírai lelkiakat volt. Ady neveltjeként indult el, folytatta útján az új vizeken, de a halottak élén. Sokszor, ha velünk volt is, teljes tényével nem élt közöttünk, mert tekintete, mindig szenvedő énje valahol nagyon távol járt tőlünk. Lehet, hogy ezért éreztem mindig azt, hogy művésze a tragédiában, a drámában, az igényesen megkomponált színjátékban tudott igazán kiteljesedni. Igaz, szerette a gomblyukába tűzött őszirózsás Oscar Wilde-t, de a Bunbury groteszk világa számára megközelíthetetlen volt. Nagyobb odaadással, rajongással vette kézbe Bernard Shaw, Gorkij, Milan Begović, Beaumarchais és Guillaume Figueiredo szövegkönyvét. Ezekben a szerepkörökben úgy élt és mozgott, mintha a szerzők tükreiből nézett volna felénk.

Téli estéken, kályha mellett, amikor csend van, s meditálásra idő, beszélgetés közben előkerülnek a régi színházi esték emlékei. Úgy főlelevenednek előttem, mintha tegnap láttam volna Őt. Számomra feledhetetlen utolsó fellépése Figueiredo *A róka és a szőlő* című színpadi játékában. Kleiát, a boldogságát soha meg nem lelt asszonyt alakította. Xanthos, Kleia rabszolgatartó férje zord, hideg volt, akár a jég. Kleia Ezópus, a rút rabszolga örök meséit hallgatta az elérhetelen szabadságról, s ebbe a szenvedéstől összetört, eltorzult arcú, testű emberbe szíve teljes melegével beleszeretett. Megszerette a lelkét. Hófehér ruhájában, kígyózó fehér karjaival és hullámzó fekete fürtjeivel olyan volt, mint egy görög márványszobor, és amikor asszonyi vágyakozásának lehetetnyi halkán hangot adott, utána mintha csak Ithaka partjáról szólalt volna meg Ezópus:

*»A róka a lugasban ágaskodott a szőlő után . . .
S mivel nem érte el, azt mondta rá: »még savanyú!«*

Kleia vágyakozása, és tragikus szerelmi vallomása mítikusan görög könyörgés volt Odüsszeusz ithakai öbléből:

*»Ha van öböl, hová megtérni édes,
ha van öböl, hol szenderegni jó,
ha van öböl, hová csak szent hajó
vihet meg vándort hús- vagy ezeréves
bolyongás után, ha van csücske a széles
világtengernek, csöndbe-ringató,
nem béna csöndbe, hanem enyhadó
lágyszunnyadásba, melyben semmivé lesz
a gond, a bánat, de mely álmodik
oly ébrenlétet, hová átfolyik
az álom az álmok mélyeiből,
ha van, mely elzsongít, de arra hagy
ébredni erőt, hogy ébren fogadj
minden szépséget — ez az az öböl.«*

Még nézem az életnagyságú fehér képen fekete szeme csillogását.

Az Ő Kleiája ebbe az örök öbölbe tért meg. Lám, nekünk hagyott művészetével ma is ébrenlétet álmodik.

VÁZLATOK EGY PORTRÉHOZ

Pataki László alkotókészségének legérettebb fokán

Vannak színházak, amelyeknek fejlődését nem lehet elválasztani élművészük fejlődésének legjelesebb korszakától, mert küzdelmes útjuk egybeforr. A Szabadkai Magyar Népszínház — 1951-től a Népszínház magyar tagozata — így szorosan egybetartozik Pataki László művészi tehetségének kibontakozásával. Ennek a merészen felfelé ívelésnek eredménye, hogy ma Jugoszlávia legnevesebb színművészei közé tartozik.

Mint hivatásos színművész egyidős a Népszínház magyar tagozatával: 27 termékeny évad áll mögöttük.

Azok között a fiatal rajongók között, akik 1945 őszén összejöttek, hogy Szabadkán megalakítsák a Magyar Népszínházat, Sántha Sándor, Laták István és Németh Rudolf mellett ott volt Pataki László is. Ő már akkor mintegy tízéves színpadi gyakorlattal rendelkezett, így hát nem véletlen, hogy elvállalta Balázs Béla *Boszorkánytánc* című, a népfel szabadító háború tragikus napjait felidéző drámájának rendezését, amely az új színház ünnepélyes megnyitó darabja volt. Am nemcsak rendezte, hanem Wernigerode-t, a megszálló német tisztet ő alakította ebben a színpadi játékban. Pályájának kezdetén többet foglalkozott rendezéssel, mint színjátszással, sőt, mint rendező kitüntető elismerést is kapott. Az éres évei azonban meghozták benne azt a felismerést, mely számára a színjátszás nagyobb lehetőségeket biztosít ábrázoló művészetének kibontására, s végleg a »világot jelentő deszkákra« lépett.

Indulásának éveiből is kiérződik ez már.

1916-ban született Szabadkán. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában fejezte be, majd beiratkozott a Zágrábi Egyetem Orvostudományi Tanszékére. Mint fiatal egyetemi hallgató Szarajevóban és Bihaćon végezte a tartalékos tiszti iskolát. Aztán jött a háború, a német Gefangenenlager, ahonnan 1942-ben tért haza. A háború meggátolta abban, hogy orvos legyen, ehelyett a számvevőség szürke falai közé vonult kenyérkeresőnek. A filiszteri munka monotóniája alól a felszabadulás szabadította fel, s szinte szárnyat adott neki, hogy főlröpüljön az örök és nyugtalan keresés magasságaiba, ahol majd megletti új alakjainak leghitelesebb formáit, melyeknek plasztikus vonalait a színpadon alkotta meg: azokon a deszkákon, melyeket még gyermekkorában megszeretett. Amíg más gyerekek nyáron a labda után szaladgáltak, ő nővérének szőlőskertjében gyermekelődásokat rendezett. Később, mint zágrábi egyetemi hallgató, utána mint a szarajevói tiszti

Iskola növendéke, majd Szabadkán a Népkör ifjúsági mozgalmának tagja volt a színjátszás művelője.

Markáns jelenségével, kifejező és szépen ívelő arcvonásaival, sőt tónusú, mély hangjával, született eleganciájával, s rendkívüli dictionájával mintha csak a rivaldafényre született volna. Tehetsége és munkafegyelme, őszinte szeretete a színművészet iránt kivételes fogékony-sággal és gazdag képzelőerővel párosult. Ez az adottság lehetővé tette számára azt, hogy teljes elmélyüléssel átélje azt az alakot, akit a színpadon életre keltett. Sokoldalú műveltségével és nagyszerűen érvényesíthető ésszerűségével mindig megleli az igazi hangot és kifejezőmódot, mely a túlzásoktól, eltávolításoktól menti meg, soha nem engedi meg, hogy magával ragadja temperamentuma, s nem alkuszik meg a könnyű és hatásos megoldásokkal. Alakjai olyanok, mintha egyetlen kötömből faragták volna ki. Türelemmel vési, faragja őket. Azok közé a színészek közé tartozik, akik nem másolják, hanem megalkotják a szövegekonyvból kilépő alakot. Ő — maga mondja — minden alakot tisztán és szűzen közelít meg. Előbb intuitíven érzi jelenvalóságát. És amikor a mag a földre hull, mint a népmesékben, egyszerre csak nőni, terebélyesedni kezd a fa, hogy aztán az ágak is levelekkel teljenek meg. És ezért olyan hitelesek, szuggesztívek az ő alakjai, s ugyanakkor életeseek, vaskosak és meggyőzőek. Alakjait mindig a teljesség igényével építi ki, mert az ilyen megformálásból szinte kiérezzük magának az alaknak a múltját, gyakran azt a történelmi és társadalmi alapot is, amelyből kihajtott, és azokat a hagyományokat és őseket, amelyek és akik rajta keresztül még mindig élnek. Ez különösen kiérződik azokból a hőseiből, akiket a nemzeti repertoárból kelt életre, amikor letűnt urakat, nemeseket, egyházi nagyságokat jelenít meg úgy, mint akiket ősi bölcsességük és büszkeségük keményen és megingathatatlanul a földre ástott. Jelenségével és hangjával mintha csak az epikai színházra termett volna, de ugyanakkor igen erős benne a lírai vonás, amely gyengén és fájdalmasan vibrál, amikor megszólalnak belőle O'Neill drámájából az élet letaposottjai és kiábrándultjai. A természetéből adódó epikai és lírai elem találkozása tette lehetővé számára, hogy az utóbbi időben olyan robusztus alakokat formáljon meg, mint Romulus (Friedrich Dürrenmatt *A Nagy Romulus*), mint Cervantes és Don Quijote (Dale Vassermann — Mitch Leigh *La Mancha lovagja*) és mint Jób (Deák Ferenc *Jób*).

Ő maga is előtérbe helyezi Romulust és Jóbát, jóllehet azt mondja, minden szerepét egyformán szereti, és nem választhatja külön őket. Úgy érzi, mintha mind az ő gyermekei lennének.

Romulus már megcsömörlött a háborúskodás és vérontás komédiájától, kissé belefáradt már, s az apró kis dolgokban igazában megleli élvezetét. Látni kell azt a megelegedettséget, amikor tyúkjainak a tojásait fogyasztja, vagy amikor szolgájával a tyúkjairól beszél. Figyelemmel és érdeklődéssel beszél leányával az ő szerelméről. Egyszerűségének mélységeiből magas kultúra, nemes nagylelkűség, a tapasztalatok tömkelege és az emberi esendőség tiszta ismerete árad. A császárság összeomlásának pillanatában hanyagsága, nemtörődömsége szinte a nagyság dicsfényével övezi körül, s magasan környezete fölél

emeli, amely a rémületben él. És valóban a kiváló színésznek sikerült csodálatos játékával felidézni a Nagy Romulust olyannak, ahogy azt Dürrenmatt megalkotta.

Pataki László Jóbjában van valami ódon, ősrégi. Mintha az emberiség szenvedéseit évszázadokon át napjainkig magában hordaná. Mintha az emberiségnek rajta keresztül nyílt volna ki először a szeme, s először lázadt volna fel az égi és földi mindenható és igazságtalan istenek ellen.

Don Quijote, a boldogtalan és soha meg nem értett bús lovag alakja Pataki László megjelenítésében gyermeki ártatlansággal és háttartalan optimizmussal ragyog: az a nemes eszme vezérli, hogy a rossztól megmenti az emberiséget. Játékában a tragikus és a komikus elem hullámverését érezzük. Nevetséges és szánalmas is, és ezért fáj a szívünk érte.

Pataki László, a nagy drámai színész remek komikus is. Akkor aztán »kijátssza« magát. Így felülmúlhatatlan volt Georges Feydeau *Bolha a fülbe* című komédiájában mint Emanuel Chandebise és alteregója, Poch, és Kellér Dezső *A szabin nők elrablása* című vígjátékában mint a vándor színtársulat igazgatója. Szívesen játszott még operettekben is, de Szabadkán erre nemigen nyílik alkalma. Kitűnő adottságai vannak ahhoz, hogy operettekben, musicalekben mind az énekszámokban, mind a táncszámokban érvényesítse értékeit. Épp ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy az elmúlt esztendőben Budapesten, a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon vendégszerepelt a *Charley néni* című zenés vígjátékban, az idén pedig meghívást kapott, hogy a *Gül baba* című operettben lépjen fel.

Pataki László páratlan erényekkel rendelkező szavalóművész is. Negyed évszázadon át nem egy ünnepségen és évfordulón lépett fel. A költészet belgrádi nemzetközi ünnepén, mint meghívott vendég, három estén mondta el Illyés Gyula *Bartók* című költeményét. Osztatlan sikert aratott.

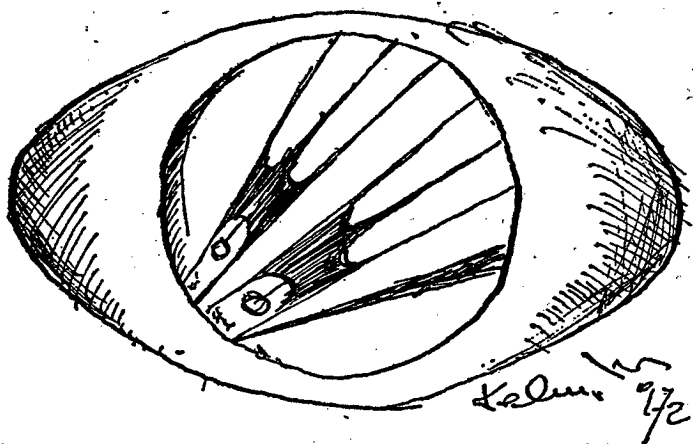
Szabadkai fellépései idején eddig több mint száz fő- és epizód-szerepet játszott, mintegy ötven darabot rendezett, de igen lehangoltan említi meg vallomásában, hogy egész színészi pályáján egyetlenegyszer sem volt alkalma Shakespeare-t játszani. Úgy érzi, hogy Hamletet, Otellót, vagy Cyranót ma is el tudná játszani.

Kiváló és feledhetetlen színészi alakításaiért igen sok elismerést és magas kitüntetést kapott. 1971-ben a Nép Szolgálatának Ezüstkoszorús Érdemrendjét kapta, 1964-ben Szabadka városa Októberi-díjjal

tüntette ki, 1962-ben a Májusi-díjjal jutalmazták, a Tartományi Hivatásos Színházak Találkozóján több értékes díjat kapott, 1971-ben a Sterija Játékok diplomával, 1973-ban pedig ugyancsak a Sterija Játékokon a legjobb színészi alakításért járó nagydíjjal ismerték el kivételes művészetét.

A színművészet mulandóságát érezve szabad óráiban festészettel és költéssel foglalkozik. A haláltól nem fél, de sokat eltűnődik a feledésen, amely már nem egy kiváló munkatársát kitörölte az emberek emlékezetéből. Úgy gondolom, ez a félelem indokolatlan, mert Pataki László nagyon sokban hozzájárult a színművészet fejlődéséhez nemcsak Vajdaságban, hanem jugoszláv viszonylatban is mint a szabadkai magyar társulat egyik legfőbb tartópillére.

Lévay Endre fordítása

OLVASÓNAPLÓ

SZELLEMI ÖRÖKSÉGÜNK ÚJRAÉRTÉKELÉSE

BORI IMRE: *Fejezetek irodalmunk természetrajzából.*
Forum, Újvidék, 1973.

Bori Imre könyveit mindig érdeklődéssel veszem kezembe. Az utóbbi években mind szembeötlőbb az az igény, hogy a jugoszláviai magyar irodalom, az irodalom- és kultúrtörténeti kutatások számára egyenrangú helyet biztosítsunk az egyetemes magyar törekvések relációján. Kulturális örökségünk feltárása, a már meglévők újraértékelése szükséges ahhoz, hogy a hagyományosan provinciális, peremvidéki minősítést, az idők folyamán tévesen kialakított nézeteket revidiáljuk ott, ahol az nyilvánvaló. Ennek a munkának eddigi oroszlánrészét Bori Imre végezte el, utat mutatva a kutatásokba újonnan bekapcsolódóknak.

Ha kritikusai olykor hiányossággal vádolják, azt hiszem, nem veszik eléggé figyelembe azokat az objektív nehézségeket, melyek a hagyományos értékítéletek revíziójakor jelentkeznek, s magának az újraértékelésre váró, szerteágazó, nehezen egységbe kényszeríthető anyagnak jellegét. Véleményem szerint a *Fejezetek irodalmunk természetrajzából* nemcsak »a jugoszláviai magyar irodalom értékeinek felfedezéséhez és pontos meghatározásához« járul hozzá — habár e megállapítás helyessége kétségtelen, ami irodalmunk jelenét illeti —, de felhívja a figyelmet irodalmi múltunk méltatlanul elfelejtett úttörőire, »különceire«. Munkásságuk értékeinek felmérése közben Bori Imre könyve tudatosítja és megerősíti bennünk azt a felismerést, hogy a vidékiesség vádját sokszor felelőtlenül alkalmazta az irodalmi köztudat olyan esetekben, amikor az értékelt mű keletkezési helye távol esett a hivatalos irodalmi központtól. Egyben figyelmeztetés ez számunkra, hogy a továbbiak során körültekintőbben határozzuk meg egy-egy kulturális örökségünk helyét.

Nem tudni, mi volt rosszabb: az-e, hogy visszhangtalanul maradt Loósz István Ady-, Csányi Endre Baudelaire-könyve, vagy pedig az igaztalanul, meggondolatlanul kimondott ítéleteknek köszönhető, hogy a köztudat számára újra fel kell fedezni azokat, kik a közöny ellenére, tennékretlen talajunkon megpróbáltak mégis tenni valamit.

Bori könyve válogatás »az elmúlt tizenkét esztendőben a jugoszláviai magyar irodalom témájára írott« tanulmányokból, melyek már előzőleg megjelentek a Hídban, a Magyar Szó *Kilátó* című mellékletében, egy-egy szerző kötetének utószavaként, »vagy előadásként hangzottak el tudományos értekezleteken«.

Az *esztétikai gondolkodásunk történetéből* című részben a hazai esztétikai jellegű tanulmányok úttörőinek munkásságára hívja fel a figyelmet a szerző, hangsúlyozva a nyíltság és aktualitás igényét és »a szellemi izgal-

mak újdonságai iránt érdeklődés« jelenlétét, de figyelmeztet az elsősorban közállapotainkból adódó ellentmondásokra, árnyékokra.

E részben kapott helyet Loós István Adyról, Szenteleky Kornél modern művészetekről írt könyvének ismertetése, Farkas Geiza tetszésesztétikájának elemzése, majd a zentai Csányi Endre Baudelaire-könyvéről, Sinkó Ervin költészetelméletéről és Kázmér Ernő impresszionista kritikai módszeréről ír Bori Imre.

A marxizmus és irodalmi kritika kapcsolatai a jugoszláviai magyar irodalomban (41—56.) az 1918 utáni »jugoszláviai magyar irodalom konstituálódása«-val egyidejűleg »parciálisan« jelentkező »marxizmus és irodalmi kritika« vázlatzerű megvilágítását adja. E probléma fölvetése, elemzése, az előmunkálatok hiánya ellenére is, ismételtelen a szerző úttörő jellegű magatartása mellett szól, a további kutatómunka szükségességét sürgetve, amelyek nélkül az »elméleti általánosítások« nem végezhetők el.

Ezt követik a *Láng Árpád aktivizmusáról* (57—72.) és *A Szervezett Munkás irodalompolitikája* (63—82.) című írások.

A Mocsár és írója (83—88.) a fiatal regényíró, Majtényi (Markovics) Mihály első jelentősebb regényének helyét jelöli ki hazai irodalmunkban. *A Népiességünk természetrajzához* (89—110.) Móra István, Novoszel Andor, Kristály István, Cziráky Imre munkásságát körvonalazza, kimutatva népiességeink legjellemzőbb sajátosságait. Az értékelést Bori nemcsak a jugoszláviai magyar irodalom szemszögéből végzi el, hanem a magyarországi népiességet is figyelembe veszi.

A háború előtti Híd (111—125. oldal) című tanulmány ismét egy mulasztást pótol, amikor a sokat emlegetett Híd-mozgalom konkrét értékeit, ti., »mi az, ami benne időállónak bizonyult, s mi maradt meg belőle történelemnek, irodalomtörténetnek«, igyekszik meghatározni.

Németh László és a jugoszláviai magyar irodalom (127—141.) című írás a magyarországi író háború előtti kapcsolataival foglalkozik. A *Gál Lászlóról* írt tanulmány (143—175.) az ötvenesztendősköltői munkásság értékelését tartalmazza. A költő verseiben jelentkező problémát csak érinti, egyben meghatározva a további kutatások feladatát.

A Napjaink éneke (177—191.) *A modern jugoszláv költészet antológiája* című összeállítást méltatja. Sinkó Ervinről, Varga Zoltán műveiről két-két írást tartalmaz a kötet: *Vox humana és Sinkó Ervin, a szépiró* 193—207. oldal, *A kötéltáncos és a Kirándulás* (209—214.) címmel.

A Tizenkét regény (215—247.) a mai jugoszláviai magyar regényirodalom jelentősebb alkotásaival, a *Vizualitás a jugoszláviai magyar költészetben* (249—255.) pedig elsősorban Tolnai Ottóval foglalkozik.

Drámák — színpad nélkül (257—283.) az 1971-es drámapályázat résztvevőinek műveit elemzi nagy vonalakban, értékelést adva külön-külön, de a pályázat egészét is figyelembe véve. Egyben utalás történik arra is, hogy a dráma igazi élete a színpad, és ebben az irányban még sok a tennivalónk a hazai drámairodalom területén.

Az olvasó jegyzetei 1970. december 17. és 1972. szeptember 13. (285—315.) között íródtak. Jelentőségük abban rejlik, hogy a keletkező, eleven irodalommal tartanak lépést, a kortársi véleményformálás magjaként illeszkednek a kötetbe, s egyben Bori Imre szerzeteagazó, mindenre kiterjedő éberségét bizonyítják újból. Irodalomkritikusunk azonnali reakciói, hozzászólásai irodalmi jelenünk problémáihoz a kortársi vélemény kialakítását segítik elő, köztudatunkat aktivizálják, hogy ne csak elvetni, de vállalni is tudjuk mai hazai magyar irodalmunkat.

A szerző ama törekvése, »hogy egy lehetséges irodalomtörténeti összefoglalás körvonalai így is kitetszenek a tanulmányokból«, úgy véljük, sikerült. Szeretnénk hinni, hogy idővel szellemi örökségünk ilyen igényű feldolgozása is megtörténik. Bori Imre eddigi munkásságát ismerve, ennek valószínűsége kétségtelen.

STOJANOVIĆ-KÄICH KATALIN

A DOKUMENTUMRIPORT »SZABADKAI MŰFAJA«

PETKOVICS KÁLMÁN: Áprilistól novemberig.

Életjel Miniatűrök 24. Szabadka, 1973.

Az *Életjel Miniatűrök* egyre gyakrabban töri át a határvonalat, néhány száz oldalasra dagadva meg olykor, kitorvra a miniatűr fogalom határán lapszám-ban és jelentőségben, és egyre inkább alakítva ki ugyanakkor a dokumentumriport »szabadkai műfaját«, amely hol az akciós film, hol inkább a levéltári anyagon alapuló szakszerű, de olvasmányos történelem formáját veszi magára, amely talán abban is különbözik a történelemkutató profesz-szorok tanulmányaitól, hogy nem csupán később is, fordításban, de már eredetileg is magyar nyelven kerül az olvasó elé. Talán emiatt is olvasn-nyos, a szépirodalmihoz közelálló stílusa, nyelve; magyar nyelven icípici lenne vajdasági olvasótábora ugyanis enélkül. A szakszerűbb, tudomán-yosabb magyar nyelvű történelem számára bizony meg kellene nyitni írónk előtt a magyarországi közönség felé vezető utat is.

Ebben a »szabadkai műfajba« tartozik a fenti könyv is, éppen a mű-fajnak egyik, talán első kialakítójától (ha eltekintünk a jóval régebben megszólaló Lukács Gyulától), aki azonban, ha témában nem is, a műfaj kialakításában bizony igenis tett újabb lépést előre, espedig a »történel-miség« felé vezető úton, holott ő volt leginkább szépirodalmi, akciós »akti-vista« képviselője a műfajnak mondjuk az ismert, lüktető ütemű *A tizen-nyolc nyárfában*. Formai, de nem csupán formai lépés ez, ha viszont témá-ban meg is maradt egy olyan témakörben, amelyből már két elődje is vá-lasztott konkrét témát például Brindza Károly: *Mondd el helyettem, elv-társ*; Lukács Gyula: *A Sárgaháztól a csendes Donig*; de Milan Dubajic: *Organizacija KPJ i SKOJ-a u Subotici 1941*; vagy Kolozsi Tibor: *Erzsébet-laktól a Maglájig* és Urbán János: *Haláltépett élet* c. munkája is a témá-körön belül mozog, hogy né is beszéljünk a rövidebb lélegzetű írásokról e témakörön, sőt, e műfajon belül. Ennek a ténynek megvannak az elfogad-ható jó okai, hiszen e témakör történelmünknek egyik leglényegesebb pontját fonja körül, amelyet a történészek, a kutatók szakszerű témáikkal és feldolgozási módszertükkel nem visznek a nagyközönség testközelébe, ami pedig nagyon is kívánatos! A Pap Pálról szóló könyv is idetartozik némileg, de inkább öleli fel Belgrádot és Dalmáciát, esetleg Újvidéket, és fordítás szerb eredetiből! A marxista történelem ugyanis — elkötelezett tör-ténelem, de az ily történelem egyik lényeges eleme a *közönség-testközelég* is, nem csupán (habár ez fő eleme!) a faktográfiai túli elemzések, általánosít-ások, értékelések, szintézisek. Aki hatni kíván, írjon úgy, hogy hathasson, hogy olvassák is! Az új, a »szabadkai műfaj«-nak ez éppen fő célja.

Ebből a szempontból tartom fontos és vonzó jelenséget azt, hogy Petkovics e könyvében összeköti a szépirodalmi olvasmányosságot a komoly történelmi kutatással és marxista elkötelezettséggel. Persze a faktográfiaival és szakszerű történelemmel azért nincs semmi kapcsolat. Ezt szinte jelképezi előttem (habár a szerző ennek valószínűleg nincsen tudatában) az, hogy számos olyan levéltári (vagy irodalmi, már közölt) okmányt publikál — sokszor oldalakon át, szóról szóra is —, amelyet a szaktörténelem már rég kivetett, hiszen a faktográfus számára — újkori történelmet tárgyalva, ahol ezer és ezer okmányt kell felkutatnia és átböngésznie a szakembernek — papír sem akadna e célra elegendő, s az anyagközlő okmánytárak is csak komoly szelekció után bocsátják a közönség elé válogatásukat. De — s ez az író érdeme — a könyv ezáltal nem vált szárazzá és okmánygyűjte-ményszerűvé, sőt talán ezzel is éppen vonzza a közönséget.

Mert Petkovics eléggé ismeri a vonatkozó szakirodalmat, az egykorú sajtót, de a levéltári anyagot, a publikált okmányokat és a memoárirodalmat is; természetesen nem oly mértékben, mint ahogyan a szakíró ismeri. Mindamellett is — ha nem is mindenütt — igyekszik megtartani akciós, tömör, rövidszavas stílusát, itt-ott az epikus hőmpolygés elevenségét, persze sokkal kevésbé már, mint *A tizennyolc nyárfában*.

Ennek megvan az elfogadható oka: nem csupán a nagyobb fokú történelemszerűség, tudományosságra törekvés, de maga a téma is, amely valóban más előadásmódot követel meg, vagy legalábbis tesz lehetővé.

A tizennyolc nyárfa egy-két napot, egyetlen akciót ölel fel — és semmi mást. Az *Áprilistól novemberig* viszont nyolc hónapot, de olyan nyolc hónapot, amely — az 1941-es lüktető eseményeken kívül — olyan témák feldolgozását is megköveteli, mint a hazug fasiszta *földbirtokpolitika*, a magyar—német fasiszta arcvonal *gabonával való ellátásának* követelménye, s csak azután együttáll az ez ellen folytatott harc kezdetét: a *gabonagyújtogatási akciót* stb. is. A birtokpolitika, a gabona-kikényszerítés stb. pedig semmi esetre sem oly témák, amelynek a »fekiáltójeles«, egyszavas mondatok drámaj stílusát alkárcsak lehetővé is tennék. Itt valóban szélesebb epikuságra van szükség. Viszont amikor akciókra kerül sor, szerzőnk viszatér ismert, megszokott akciós stílusához is.

Habár nem szokásom egyes könyvek tematikus ismertetése, s itt is inkább csak felhívnom a figyelmet magára a könyvre, amelyet ki-ki maga olvasson el, ha tartalmával ismerkedni kíván, mégis ejtenék erről is egy-két szót. Bevezetőben a szabadkai 1941. március 27-éről esik szó az akciós petkovicsi stílusban, az országos tüntetésekkel és Teleki Pál öngyilkosságával, Hitler ellenintézkedéseivel, így április 6-val kapcsolatban is, majd a szabadkai áprilisi vérengzésekre tér át, az utcán heverő holttestekre, a megrendezett, odahazudott »csetnikháborúra«, amelyet Bajcsy-Zsilinszky »operetháborúnak« nevezett el (persze igaz holttestekkel és fülbemászó Kálmán-zene nélkül. L. P.). Már eközben megtudjuk a szerzőtől, hogy itt mégsem csupán magyar—szerb (hódító és felszabadító) harcokról volt szó, hanem szerbek és szerbek, magyarok és magyarok egymás között folytatott osztályharcáról is, amelynek folyamán az osztályfront mindkét oldalán egyként voltak láthatók mind magyarok, mind szerbek is: hiszen ahogy Mayer Ottmárék ott harcoltak a felszabadító forradalmi seregben, úgy Kovácsévics Mátos detektív-főfelügyelő viszont a hódító, elnyomó német—magyar—szerb fasiszmus oldalán igyekezett a maga bestiális módján leszerelni a felszabadító és forradalmi harcot.

Ennek kapcsán olvashatunk azután Lazar Nešić meggyilkolásáról (Matko Vuković agyonverését alig említi), a szabadkai mozgalom újjászervezéséről, Mayer Ottmár szerepéről és arról a fasiszta koncepcióról is, amely az általános népközi forradalmi és felszabadító harc frontját mint szerb »csetnik« vagy zsidó («cionista») frontot próbálta a világ elé állítani, egyebek közt azzal is, hogy a magyar antifasiszta harcosok magyar nemzetiségét mindenkor elhallgatta, míg a zsidók és szerbek nemzeti mivoltát kihangsúlyozta, előtérbe helyezte, persze nem sok sikerrel, s így végül is kénytelen volt rámutatni a vádlottak osztályharcos, kommunista voltára, talán olyankor is, amikor még nem kommunista, antifasiszta harcosokról volt szó, habár ezt eleinte elhallgatni kívánta, hiszen a kommunisták között igen sok volt a fasiszta magyar ellen harcoló magyar. Ezért ölték meg egyelőre csak Nešićet, Matko Vukovićot, nem pedig Mayer Ottmárt, mintegy azt »üzenve« ezzel, hogy — amint azt szerzőnk fejezte ki —: »... magyar nemzetiségű kommunisták, titeket egyelőre még nincs szándékunkban agyonverni...«

(Itt zárójelben engedélyezzenek olvasóim egy kis lírai visszaemlékezést: Mikor április 6-a és 10-e között jelentettem Ottmárnak, hogy elmegyek katonának és ő ezt helyeselve tudomásul vette —: »Ott is szükség lesz kommunistákra!« —, hozzáfűzte e szavakat is: »En manadok. Nekem itt lesz feladatom! Horthy azzal jön, hogy „felszabadítja az itteni magyarságot” — tehát, minket, magyarokat, magyar kommunistákat egyelőre nem fog bántani, hiszen eddig mint kommunisták — szerinte — „Jugoszlávia ellen”

harcoltunk. Csak akkor fordul majd ellenünk, ha a magyar megszállás ellen vesszük fel a harcot. Tehát lesz néhány hónap időm arra, hogy megszervezzem a harcot Horthyék ellen, mielőtt lekapnak, mielőtt végeznek velem!»)

De június végén — júliusban fordult a kocka: Hitler a szovjet ellen támadt, a Jugoszláv Kommunista Párt pedig elérkezettnek látta az időt — már felkészülten — a fegyveres harcra a megszálló fasiszmusok ellen. Így augusztusra Horthy is felvette a harcot a kommunisták ellen — tekintet nélkül arra, hogy szerb »csetnikek«, zsidó »cionisták« vagy magyarok voltak-e. A szerző, miután az agrárpolitikáról, Bácska gazdaságának felhasználásáról stb. írt, vagy akár a bérpolitikáról is, ami mind kihívta Bácska elnyomottjainak, kizsákmányoltjainak haragját maga ellen, az újabb szervezkedésre, majd a fegyveres osztályharc formáira, a Licht—Hegedüs »perre«, az Ottmár-perre, november 18-ára, a kivégzésekre tér át.

Itt még egyszer felhívnam a figyelmet a könyv két, egymástól — módszerben is, témában is — eltérő részére: 1) az agrár- és gabonakérdésre, majd 2) a búzagyújtogatásra és a kommunistaellenes terrorra. A második részben szerzőnk elemében volt akció, felkiáltójeles, rövid, pattogó szavú módszerét követve. Az első rész új módszert követelt: történelmi bizonyító módszert, amelyben szerzőnk szintén otthon érezte magát, s a néhány, általa is ismert okmányokból — melyeket leginkább szóról szóra közöl, nem pedig csupán ismertet — helyes következtetésekre jut, holott az erről a tárgyról szóló terjedelmes kéziratot nem ismeri, sőt ennek talán még közölt kivonatát sem látta. Nem ismerve a kérdés hatalmas levéltári anyagát (Újvidéken, Karlócan, Pesten stb.), mégis csak itt-ott, egy-két kisebb jelentőségű mozzanatban tévedett, így pl. abban, hogy a bácskai gazdasági élet feltérképezése csak későbbi fokon, talán a magyar megszálló katonai parancsnokság leváltása után fogja csupán érdekelni a megszálló hatalmat. Ez természetesen Petkovics Kálmán pompás intuíciójára vall, amelyet ilyenkor itt-ott csupán a történelmi materialista módszer támogatott. A legfőbb kérdésekben persze a levéltári s egyéb forrásanyag (az intuitív publicista s a kutatómódszer kapcsolása) vezette a szerzőt a helyes következtetések irányába, akiről így meg lehet állapítani, hogy jó történelmi kutatót nevelhet ki magából.

A próba sikerült: Petkovics felismerte, hogy eddig riportstílusa és módszere elégtelen a gazdasági-társadalmi-politikai elemzések terén, hogy új módszerekhez kell folyamodnia, új munkamódszert és stílust kell kifinomálnia, s a két módszer kiépítése, társítása és szintézisbe hozása sikerült is.

Kevésbé sikerült 1941 novemberével lezárnia egy, az életben még nem lezárt korszakot, és ha itt követett is el, tett is téves történelmi és irodalmi lépéseket, nagyjából helyesen rándult itt-ott ki az 1943-as események felé: meglátva, hogy például a fasiszta »birtokpolitika« valóban jórészt 1943-ban zárul le (nem pedig 1944 őszén, a megszállás végével!).

Egy ember természetesen nem tudja véglegesen kialakítani nem csupán egész Vajdaság történelmét, de talán Szabadka történetét, a »szabadkai műfaj«-t sem. Már régóta többen (főleg szabadkaiak, de nem csupán szabadkaiak!) végzik ezt a munkát — a műfaj útjában, ez út egyenetlenségének munkáját, hogy a történelemírást egyszerűen tömegcikké tegyék, hiszen Vajdaságban vagyunk, ahol már a XVI. században hozzáfogtak e munkához Szerémi-Sremac, Brodarics, Verancsics s annyian mások Tüberóék, Tancsicsék vagy Tinódiék mellett is. Én magam is tettem itt-ott egy-két lépést e téren: annál inkább érdekel, mennyire lesz sikeres a szabadkaiak útja!

A tizennyolc nyárfa egy szabadkai eseménnyel foglalkozott. Jelen könyv nyolc hónapot ölel már fel, de szintén csak egy város életéből! A város életének megismerése, feldolgozása után újabb hatalmas lépésre lesz szükség: az áttérésre Vajdaság riportszerű felkutatására. Mert az a lépés előbb-utóbb be kell hogy következzen. Előbb-utóbb meg kell látni a nagy összefüggéseket is, és meg kell találni ennek riportszerű feldolgozási módszerét!

LŐRINC PÉTER

EGYMÁS IRODALMÁNAK MEGISMERÉSE

A jugoszláv népek irodalmának gyöngyszemei
Csuka Zoltán fordításában és válogatásában

Arra, hogy a magyarországi olvasóközönség megismerje a szomszédos országok népeinek irodalmát, csak a Nyugat c. folyóirat fordított napjaink magyar könyvkiadóihoz hasonló nagy gondot. A Nyugat szerkesztői annak idején egész fordítógárdát neveltek ki. Közülük sokan magyarországiak voltak, de sokan éltek a szomszédos országokban is, és nemcsak ismerték azok irodalmi törekvéseit, hanem részt is vállaltak bennük. Így például az általam összeszámolt hetvenkét jelentősebb korabeli vajdasági író közül húszan publikáltak a század mindmáig legnagyobb eredményeket felmutató magyar folyóiratában, általában egy-két, esetleg négy-öt alkalommal. Legtöbbjük — versek, szépróza, tanulmányok és kritika közlése mellett — fordításokkal is rendszeresen jelentkezett. Ebben a tekintetben — a legszélesebb értelemben véve is — elvitathatatlan érdemeket szereztek a vajdasági írók a Nyugat hasábjain. Elsősorban nekik köszönheti a folyóirat, hogy a kezdeti periódusban a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok fejlesztése terén (lényegében kialakításában is) jelentős eredményeket érhetett el. Ilyen jellegű törekvéseiben a Nyugat magasan kiemelkedik a kortárs folyóiratok közül. Arra a szerepre vállalkozott, hogy megtörje azt a szemléletet, amely Európa alatt mindig csak Nyugat-Európát értette.

A jugoszláv népek irodalmát bemutató, illetve a kölcsönös irodalmi és egyéb műveltségi hatásokat feldolgozó tanulmányok előkészítői annak a nagyarányú összehasonlító irodalmi tevékenységnek, amelyet éppen napjainkban láthatunk kibontakozni.

Herceg János — az akkor még nagyon fiatal író — már a negyvenes évek elején kísérletet tesz arra, hogy felmérje Ady költészetének visszhangját a délszláv irodalomban.

Kázmér Ernő nagyszabású munkájában a horvát irodalom múltjának, jelenének és jövőjének perspektíváinak vizuálására mer vállalkozni, nyilván éppen azért, mert jól ismerte a jugoszláv népeknek nemcsak az irodalmát, hanem a nyelvét, a kultúráját, az életét is; hiszen hosszabb ideig élt Zágrábban és Belgrádban.

Ha célunk lenne, egész halom adattal szolgálhatnánk még. Itt azonban csupán villanásszerűen szeretnénk láttatni az előzményeket.

Az akkori fordítógárda nagy részét azonban már elbúcsúztattuk az elmúlt évtizedekben. A második világháború különösen sok áldozatot követelt közülük is. A régieket új költők és írók váltották fel, akik szintén jól ismerik mind a magyar, mind pedig a szláv, román vagy német és más irodalmakat.

Mindez azt jelenti, hogy a nemzetiségi sors nemes funkciót nyert: összekötő kapcsot képez a nemzetek és népek között. Híd épül így. Híd, amely átível a tájékozatlanság és az előítéletek szakadéka felett.

A régi nagy »öregek« közül azonban többen még ma is kiváló egészséggel örvendenek, és a fiatalokat megszegényítő munkatempóval dolgoznak. Közéjük tartozik a hetvenkét éves Csuka Zoltán is, aki a jugoszláv népek irodalmának mindmáig egyik legjobb ismerője és legismertebb tolmácsolója. A költő — aki fiatalkori éveit éppen itt, Vajdaságban töltötte — ma Erdligeten él, nevéhez számtalan — mintegy nyolcvan —

délszláv irodalmi mű magyar nyelvre való átültetése fűződik. Időnket meghaladó feladatra vállalkoznánk, ha csupán felsorolni szeretnénk is ezeket. De korai is lenne még egy efféle »számvetés«, összegezés, hiszen Csuka Zoltán költői-írói pályája még mindig felfelé ível. A folyamat tart, s eredményeként szinte minden évben egy-két új kötet kerül az olvasó asztalára.

A fentieket bizonyítja, hogy csupán az elmúlt hónapokban három olyan könyv jelent meg a budapesti kiadók gondozásában, amely a délszláv népek irodalmából nyújt ízelítőt a magyar olvasónak, s amely létét Csuka Zoltán kiapadhatatlan alkotókészségének és munkabírásának köszönheti.

De vegyük sorra őket!

MATEJ BOR: *Atkelt a vándor az atomkoron.*

Európa Könyvkiadó, Budapest, 1972.

»A poéma, melyet az olvasó a kezében tart, a mai szlovén Parnasszus egyik legkifejezőbb, erőt sugárzó alkotása: Matej Bor lírája, epikája és drámája« — írja bevezetőjében a kötetről Borko Božidar.

A mű a szlovén irodalom legértékesebb darabjai közé tartozik. Csuka Zoltán különösen nagy feladatra vállalkozott, amikor elhatározta: ajándékként odateszi a kötetet a magyar olvasó könyvespolcára is.

Matej Bor (Vladimir Pavšič) a jugoszláv népek népfelzabadító harcának a költője. Ellenállással és lázadással teli dalai valamikor a partizánokat lelkesítették. Ma az új nemzedékeket emlékeztetik arra, hogy mai világunk megteremtése nem volt könnyű.

A poémát eddig szerbhorvátra, angolra, franciára, németre és részben más nyelvekre is lefordították, de tökéletességében a magyar sem marad el a többi mögött.

A költemény átültetése során Csuka Zoltán elsősorban a mű eredeti szférájának megőrzésére törekedett. S ezzel lényegében a poéma legsajátosabb vonását emelte ki: azt a dilemmát, amely az emberiség létének, életének központi kérdése: a kollektív »lenni vagy nem lenni« problémáját. A felelősségérzés nemcsak egy népé: éppúgy szlovén, mint amennyire angol, francia vagy magyar.

A kötet Matej Bor mélységes humanizmusának a megfogalmazása, tükrözője, s így az emberiség legtisztább igényeit elégíti ki. Érthető tehát, ha csak üdvözlőlni tudjuk a szándékot, amely lehetővé tette, hogy magyarul is olvashassuk.

Csillagok és szívek. Mai szlovén költők.

Európa Könyvkiadó, Budapest, 1973.

A kis válogatás a szlovén nép lírájának háború utáni termését, az elmúlt negyedszázad legszebb, legsajátosabb verseit mutatja be a magyar olvasónak, aki a szlovén költészetből eddig jóformán csak France Prešern szonettkoszorújával ismerkedhetett meg anyanyelvén.

A kitűnő válogatás a szlovén irodalom legkitűnőbb költőinek verseit tartalmazza — a magyarországi és a jugoszláviai fordítógárda legjobb tagjainak átültetésében. A kötet költőinek sora Oton Zupančičtól Vladimir Gajšekig tart. A két név közötti távolság különösen akkor szembeütő, ha évszámokban gondolkozunk: az előbbi 1878-ban, az utóbbi pedig 1946-ban született. A közbeékelődő időszakban — természetesen — az európai irodalmak számos hulláma kavarta fel a szlovén irodalom mélyvizeit is. Ebben az irodalomtörténeti periódusban söpört végig az Alpokon az újromantika

(Župančič, Gradnik, Novy, Golia, Gruden, Glazer) és az expresszionizmus (Vodnik, Taufer, Mrzel, Kocbek, Vodušek) szélvihara. Az *újromantika, a kései expresszionizmus és az újrealizmus választóján* című fejezetben Udovičot, Kačičevát, Bort, Vipotnikot, Žnidaršičet, Filipičet és Brejčtet tárgyalja Csuka Zoltán a válogatáshoz fűzött utószavában. A modernizált romantikus formák felé tendáló költői kísérletek képviselőiként Zuzeket, Smitet, Kosmačot, Levecet, Škerlt, Oblakot, Minattit és Krakart említi meg. A fiatalok első világháború utáni hullámanak legkiemelkedőbb alakjaiként Zlobecet, Pavčeket, Pižerniket, Menartot, Hofmant és Kovačot mutatja be. A neoexpresszionizmus és a szürrealizmus között jelöli ki a helyét Zajcnak, Štrnišanak, Taufernek, Forstneričnek és Vegrinek. A kötetben szerepelnek a szlovén költészet legfiatalabbjai is: Zagorčnik, Pisk, Snoj, Jug, Košuta, Juvan, Kramberger, Cundrič, Makarovič, Olaj, Grafenauer, Salamun, Prunč, Škunca és Gajšek.

A válogatás méltónak bizonyult a szimbólumhoz, amelyet a címében hordoz: megszünteti a távolságot.

MILOŠ CRNJANSKI: *Čarnojević naplója*.

Európa Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Čarnojević naplója a szerb expresszionizmus legértékesebb és legszébb alkotásai közé tartozik. Csuka Zoltán azzal a tisztelettel és figyelemmel nyúlt a könyvhöz, amely már az ítéletet is magában rejti: nagy alkotó nagy művének magyar nyelvre ültetését kell elvégezni! Hogy ez szükséges volt, az nyilvánvaló. Crnjanski a jugoszláv irodalom élő klaszszikusa.

A magyar olvasónak, aki Ady líráján nőtt fel, mindenképpen ismernie kell Crnjanskiét. Azt a szerb író, aki Adyt bemutatta a szerb kortársaknak. Tanozásából próbált tehát törleszteni a magyar irodalom, amikor a figyelmet a jugoszláv irodalom nagy öregjének munkásságára irányította. Nehéz munkára vállalkoznának a kutatók, ha mindazokat a momentumokat fel szeretnék dolgozni, amelyek kapcsán Crnjanski és a magyar irodalom együtt emlegethető.

A csongrádi születésű író a monarchia hadseregében szolgált. Regényének stilisztikai sajátosságai is közös emlékeket idéznek. Sorait olvasva akaratlanul is a Nyugat fénykorára emlékezünk. Később azonban rájövünk: az asszociáció nem véletlen. Hiszen Crnjanski részben Adyéval, Babičsával egy kulturális örökségen osztozott.

Az önéletrajzi ihletésű kisregényt akár hosszú prózai versnek is nevezhetnénk. Nyelvi szépsége lenyűgöző. A fiatalságot, a szerelmet, az érzések örvényét ábrázolja, s olyan művészi hitelességgel, amely már azt is lehetővé teszi a számunkra, hogy világirodalmi mércékkel mérjük eredményét.

Távozás és megtérés; nyomor és szerelem, szerencsés menekülés a háború viharából és lassú sorvadás a kor betegségében, a tudóbajban — ilyen ellentétek feszülnek a regényben. S az emberek is szinte egész Európát képviselik: szerbek, bosnyákok, csehek, lengyelek, osztrákok, magyarok...

Sárosan, éhesen, nyomorultul támadnak vértől ázott lövészárkokat. És mégis marad erejük szépeket álmodni.

A fordítónak nem volt könnyű dolga. A szerb ikonokat kellett magyar nyelven megszólaltatnia úgy, hogy ez a hang ne legyen hamis.

CSORDÁS MIHÁLY

MŰLT SZÁZADI TABLÓ

JAKOV IGNJATOVIĆ: *Örök völegény.*
Forum, Újvidék, 1972.

Klasszikus művet adott nemrég a magyar olvasó kezébe a Forum könyvkiadó. Annak az írónak a művét, akiről Veljko Petrović azt mondta, hogy a világon kívül élt, aki nem sorolható egy csoportba se, nem tartozik a fiatalokorukban sokat ígérő, de csakhamar elhallgató alkotók közé. Ellenkezőleg: azok közé a ritka tehetségek közé tartozik, akiknek művészete fokozatosan bontakozik ki, s utolsó művük a legérettebb, legjelentősebb, legnemesebb.

Ez a különös ember és különös író Jakov Ignjatović, a *Milan Naranadžić*, a *Čudan svet*, a *Trpen spasen*, a *Vasa Rešpekt*, a *Večiti mladoženja* és a *Patnica* című regények szerzője, aki a magyarországi szerbek nagymúltú városában, Szentendrén született egyesek szerint 1822-ben, mások szerint ugyanabban az évben, amikor Branko Radičević, s ugyanakkor kezdett el írni, amikor a *Džakbucsu* hallhatatlan költője.

Élete is, művészete is ellentmondással teli. Hú kívánt maradni hazájához, de népéhez és annak történelmi hagyományaihoz is. A negyvennyolcas forradalomban a magyarok oldalán állt, ezért annak bukása után kénytelen volt elmenekülni. Amikor visszatért, képviselőnek választották meg a pesti nemzetgyűlésbe. Kitagadottan halt meg hatvan-négy éves korában Újvidéken. Róla is, munkásságáról is sokáig megfigyelkedtek. Csak századunkban foglalta el azt a helyet a szerb irodalomban, amely joggal megilleti, jóllehet Svetozar Marković már a hetvenes években megállapította róla, hogy »elsőnek mutatta meg, milyen hatalmas kincsesbánya a költők számára — a mindennapi élet.« Igaz, korai művei romantikus ihletésű történelmi regények, de már ezekben is megtalálhatók a realista vonások. A társadalmi regényig, a társadalom sokrétű, erőteljes, életes ábrázolásáig azonban csak utolsó előtti művében, az 1878-ban írt *Örök völe-*

gényben jutott el, amelyet Jovan Skerlić, a századelő kiváló irodalomtörténésze, aki igen sokat tett a méltánytalanul mellőzött Ignjatović megismertetése érdekében, szerzőnk legjobb alkotásának tartott. Joggal, mert ebben sikerült leghitelesebben ábrázolnia a bomlásnak induló szentendrei iparos-kereskedő társadalmat, hű rajzot adnia azokról, akik képtelenek úgy élni, ahogyan szüleik éltek, s könnyű szívvel elherdálják a nehéz vereztekkel megszerzett apai vagyont.

A két részből álló regény középpontjában Sofronije Kiric kereskedő-kocsmáros és családja áll. Az első részben az ő és barátj körének életébe nyerünk bepillantást. A Duna menti kisváros két köztisztelőben álló polgára, Kiric és Jovan Krečar Krakškoba indul, hogy borukat eladják és helyette vásznat vegyenek. Az utazás viszontagságai során megismerkedünk az élelmes, találékonny, vagyont szerző apákkal, s velük párhuzamosan a korabeli magyarországi és lengyelországi viszonyokkal.

A második részben ismerjük meg Sofronije Kiric két fiát, az idősebb Perát és a fiatalabb Šamíkat. Az előbbi kereskedőnek szánja az apja, de az elzúlik, mert a kocsmájukban iszákos dunai hajósokkal barátkozik meg. Az utóbbiból ügyvédet szeretne nevelni, de az elkényeztetett, gyöngye akarató fiú mindvégig apja nyakán élösködik. Állandóan nők társaságában forog, jobban ért az asszonyi dolgokhoz, mint maguk a nők. Mikor Pera végképp elzúlik, Sofronije azt szeretné, ha Šamíka megnősülne, de az sehogyan sem tudja rászanni magát erre, s menyasszonyait máshoz adja férjhez, csakhogy megszabaduljon tőlük. Ő lesz a város örök völegénye, mert valahányszor meg akar nőszülni, mindig olyan akadályok merülnek föl, amelyeket képtelen vagy nem is akar legyőzni. Jóllehet az irodalomban nem ismeretlenek az ilyen jel-

lemek (például Kísfaludy Károly telhetetlen Sulyosdi Simonja — Samikához hasonlóan — ugyancsak sohasem nőül meg), a Kirić fiú alakja mégis eleven, olyan ember jelképe, aki egész életében tétovázik, maga sem tudja, mit akar.

Remek figurák elevenednek meg előttünk. Ez és a realista szemlélet feledtetni tudja velünk a szerkesztés fogyatékosait és a stílus darabosságát, annál is inkább, mivel a cselekmény vontatottsága tudatos. Ignjatović a téma érdekes megmunkálásával még kifejezőbbé akarta tenni alakjait, azokat a polgárokat, akiknek egyetlenegy céljuk van csak: minél több vagyont szerezni, hogy gyermekeik minél könnyebben élhessenek. Nem balzaci Gortiot apók ők, akik pénzszerzésükben nem válogatják eszközeiket, hanem becsületes dolgozó emberek, akiknek minden cselekedetét józan eszük diktálja. A szerző szándéka nyilvánvaló: bemutatni, hogy a dolgos apáknak milyen léha gyermekeik vannak;

hogy az utóbbiak minden idejüket dözszöléssel töltik, s gyorsan elverik a pénzt, amelyet olyan nehéz volt megszerezni.

Az *Örök völegény* nemcsak a szerb irodalom jelentős műve azért, hogy az első realista regény, hanem a magyar irodalomban is fontos alkotás, mert a korabeli magyar társadalom sajátos világának, egy nemzetiség polgárságának művészi rajza. Öszinte, igaz alkotás, színes, érdekes figurák felejthetetlen tablójával, nemes veretű próza, amelyből ki-kicsendül a szerző szenvedélyes igazságszeretete.

Szép gesztus a Forum részéről, hogy Ignjatović születésének százötvenedik évfordulója alkalmából — Csúka Zoltán gondos, korhű fordításában és érte utószavával — végre eljuttatta a magyar olvasóhoz, s így az, megírása után csaknem száz évvel, megismerhette ezt az irodalomtörténeti szempontból is igen fontos olvasmányos regényt.

HETÉNYI VILMA

VÁLASZÚTON

VOJISLAV SEKELJ: *Detinjstvo*.

Osvit, Subotica, 1972.

MARIJA ŠIMOKOVIĆ: *Sam čovek*.

Osvit, Subotica, 1972.

Marija Šimokovićnak is, Vojislav Sekeljnek is tavaly jelent meg első kötete.

Vojislav Sekelj gyűjteményének címadó verse (*Detinjstvo* — *Gyermekkor*) két részből áll s a kis könyv »úrtartalmának« felét teszi ki. Van, aki rögtön ezt a következtetést vonná le: tárgyköre árulkodó: kezdő költő, hiszen legtöbbet gyermekkorából merít. De másként is viszonyulhatunk ehhez a kérdéshez:

nagyon beleivódhatott az a kor, s emberré, költővé érését döntően befolyásolta.

Magyar Zoltán illusztrációi is ezt az elképzelést látszanak igazolni. A fedőlapon az egy pontból kiáramló sugárzás, s a szóban forgó költeményhez kapcsolódó grafikák pedig mintha a gyökerek világába vinnének le bennünket, a sarjadó növényi lét örökké változó mikrokozmoszába. Ezek a fölszín alatti, ál-

landó fermentációban levő rétegek lehetnek a gyermekkor, amelyből táplálkozik a versek sűrű bozótja. Nem is bozót, inkább emlékek hajszolta sodrás, melynek hömpölygő árján ott suhannak vagy kavarnak a testi szerelem árnyfoltjai, az életről vallott hitvallástörödékek, trágárságok, bizarr, szürrealista képek.

Számomra a humor csillanása teszi vonzóvá a következő sorokat, a gyerekek egészséges életösztönének jelenléte még a temetőben, temetéskor is:

*Obale djetinjstva
Senčansko groblje
I posljednje zbogom
Križ do križa
Ovdje leži i počiva
A mi djeca —
Ovdje leži i reži*

*(Gyermekkorom partjai
A Zentai temető
A végső istenhozzád
És a sok kereszt
Itt nyugszik békében
Mi meg gyerek módra —
Itt nyugszik dühösen)*

A 24 miniatűr szűrtebb. 4—14 sorosaiban a költő lényegretörőbben, a műfaj követelményeivel összhangban, fogalmazza meg az élet és halál kérdéseiről kialakított véleményét:

a) *Prolaze godine i retki su trenuci
Kada svijet doživljavamo kao
[more mogućnosti
Mogućnost konja da postane pas
I ne razmišljamo o životu kao
[pandanu smrti*

*(Múlnak az évek és ritkák a
[pillanatok
Amikor a világot a lehetőségek
[tengerének érezzük
Mint a ló kutyává válhatna
És nem gondolunk az életre mint
[a halál megfelelőjére)*

b) *U glavi kristalno svjetlucanje
[umorne misli
Zbog čega živjeti duže od sjenke
I kraće od smisla*

*(Fejemben a fáradt gondolat
[kristálycsillogása
Életünk mért nyúlik hosszabbra
[az árnyéknál
És zsugorodik kisebbre mint az
[értelem)*

Miközben demisztifikál: egyenlőség jelét teszi templom, múzeum és árnyékszék közé; befejezetlen mondatokkal zárja egyik miniatűrját, mintegy belefáradva az érvelésbe; az angol nonsense-versre emlékeztetőn képtelenségeket vet papírra, akár Weöres vagy Rsumović:

*Šišmiš mada slijep
Baci pogled na svoj džepni sat
Koji zakuca pa zanijemi.*

*(A denevér bár vak
Zsebórájára pillant
Amely ketyegni kezd majd
[elnémul)*

Marija Šimoković kötetét olvasva magától adódik a két kortárs költő írásainak tartalmi és formai összevetése.

A nő elődök nyomán, járható úton siet előre, a férfi magavágta ösvényeken halad. Ezért az első nyelvezete hajlékonyabb, mondhatnám dallamosabb, gördülékenyebb; a másodikiké darabosabb, de markánsabb, egyénibb. Marija Šimoković főleg szerelmi versei gyakran emlékeztetnek francia sanzonokra, helyenként Jacques Prévert költeményeire (*Dodi, Ljubavi moja — Gyere, Szerelmem*). Vojislav Sekelj képi világa azonban sokkal frissebb, gazdagabb.

Ha halmazállapotban kellene meghatározni a két kötet anyagát, az utóbbi verseit szilárdaknak, az előbbiét cseppfolyósaknak mondanám. Szilárdság benyomását kelti a tömörítés, a szűkszávúság; cseppfolyóságát pedig a szavak ismétlése, refrének, a »több szóval élés«, a nyelv elemeinek az omlatagság ábráiba való elrendezése.

Költői magatartást takarnak ezek a formai jegyek. Nem csoda tehát, ha Marija Šimoković kötetében a szerelem egy elvontabb formája jelenik meg, míg Vojislav Sekeljnél e földi érzés vaskosabb megfogalmazásban kerül papírra.

Szenzuális költészet Marija Šimokoviće, amelyben az érzékszervek közlései fontos szerepet játszanak:

*vidim več izdaleka behar
i osećam mu miris ovako s proleća
kada kiše padaju u najkrupnijim
[kapima*

*(már messziről látom a virágzó
[gyümölcsfát
és érzem illatát így tavasszal
amikor a legnagyobb cseppekben
[esik az eső)*

Ennek a költészetnek forrásvidéke után kutatva újra eljutunk a gyermekkorhoz, a szerelemhez, a magányossághoz, az idő múlása fölötti merengéshez, halálhoz:

*a) ostajem tu između dva dlana
jednako siva
i znam
prođe još jedan dan
uzalud*

*(itt maradok tenyereim között
változatlan szürkén
és tudom
még egy nap elmúlt
hasztalan)*

*b) smrt je kada se krv pretvara
u bele bisere
i misliš dolazi obilje
a biseri lažni*

*(a halál az amikor a vér
fehér gyöngyökké keményül
s azt gondolod ime a bőség
ám a sok gyöngy mind hamis)*

A művészi fotók szép kiegészítői a kötetnek, kár, hogy a közbeszúrt két grafika nem illeszkedik bele az előbb említett műfaj keretébe.

Az első kötet ígéret, a fejlődés alaprajza, útkereszteződés, ahonnan különböző irányokba lehet elindulni. Hisszük, hogy a két költő a tehetségének legmegfelelőbb úton halad tovább.

VIRÁG ÁGNES

Zalun

DUDÁS ANTAL

Esti táj távvezetékekkel Horgosnál

Tartályvagon

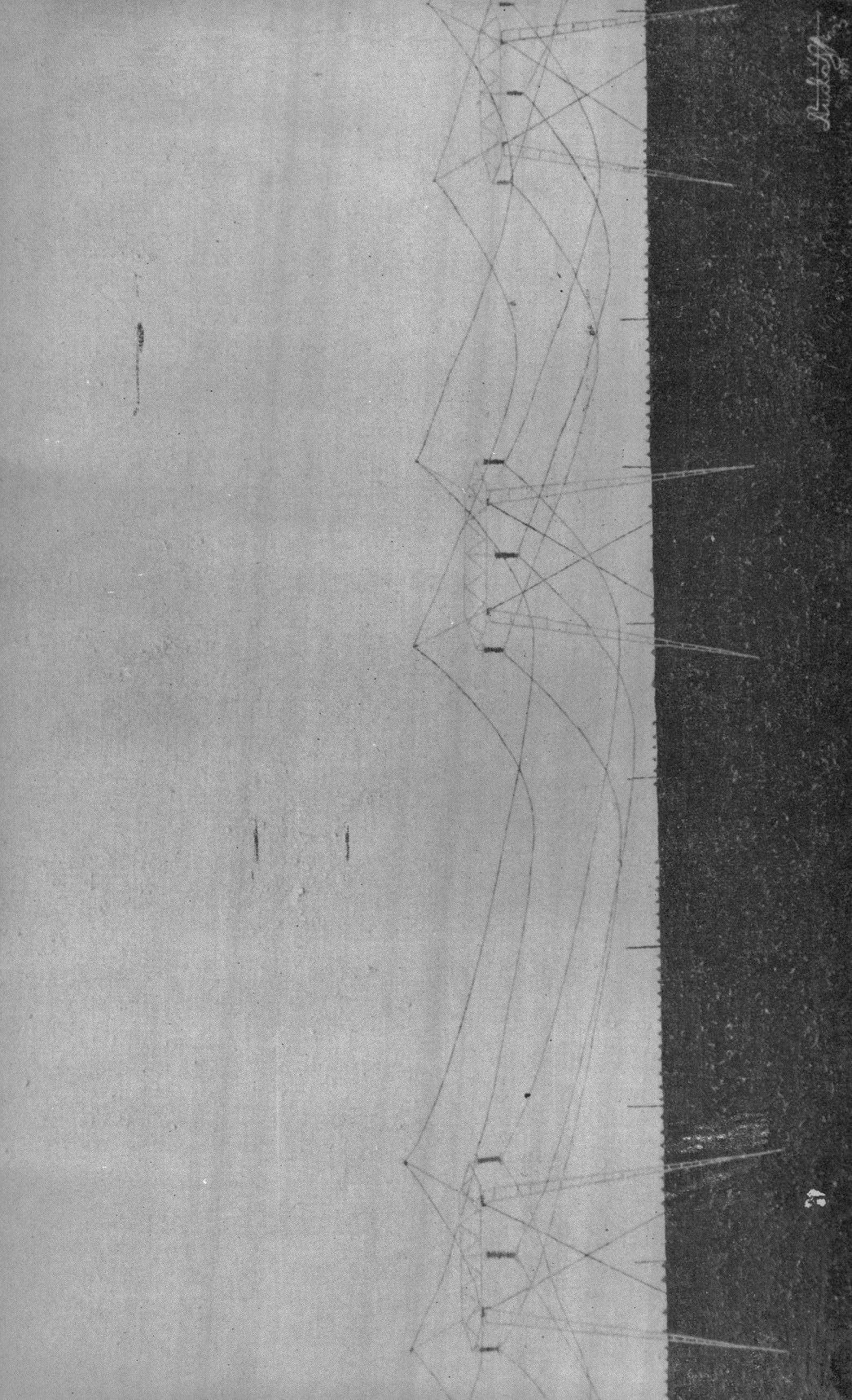
Szemafórok

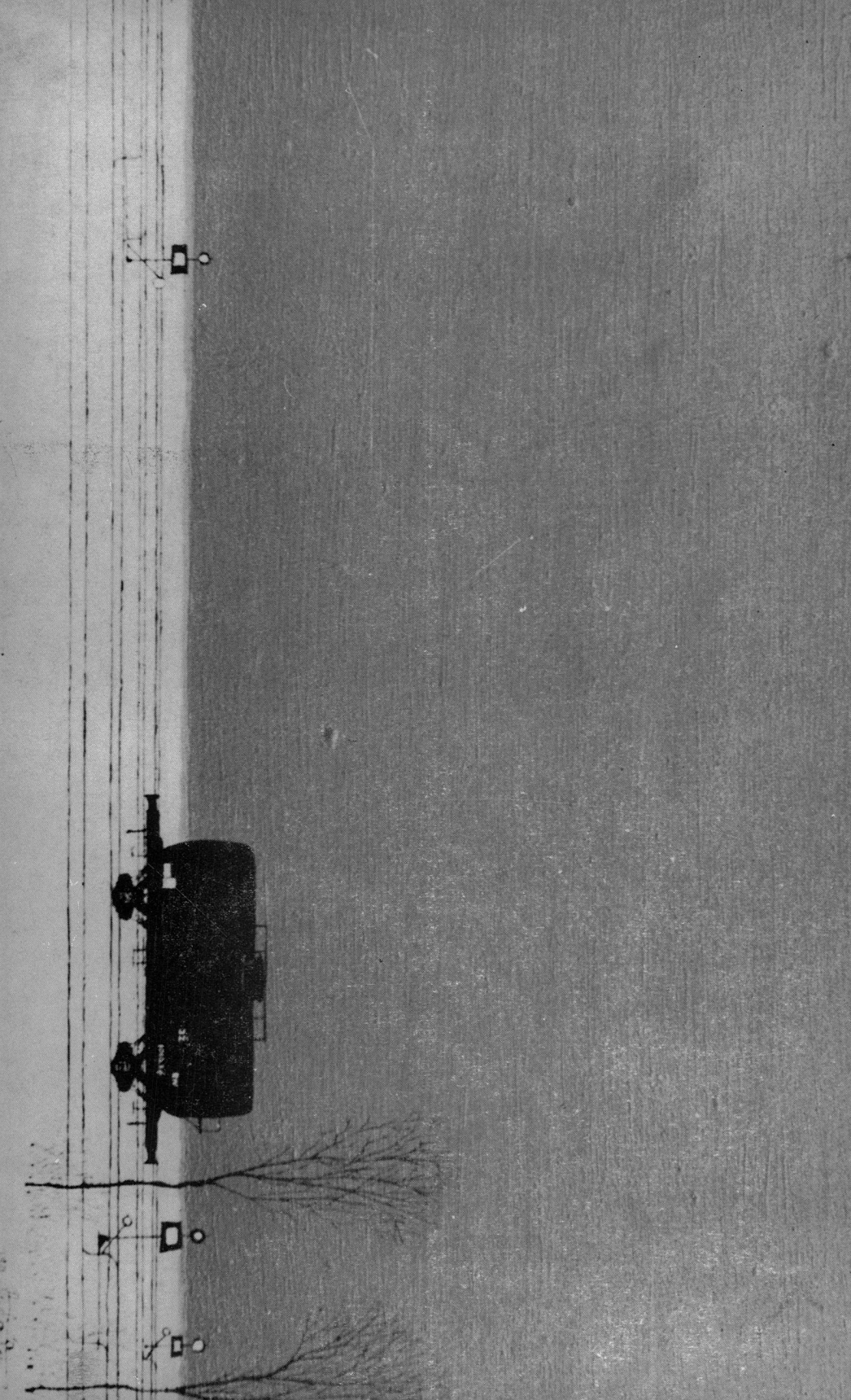
A kerékpáros

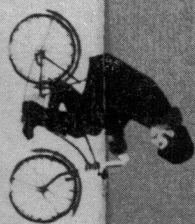
Körhinta

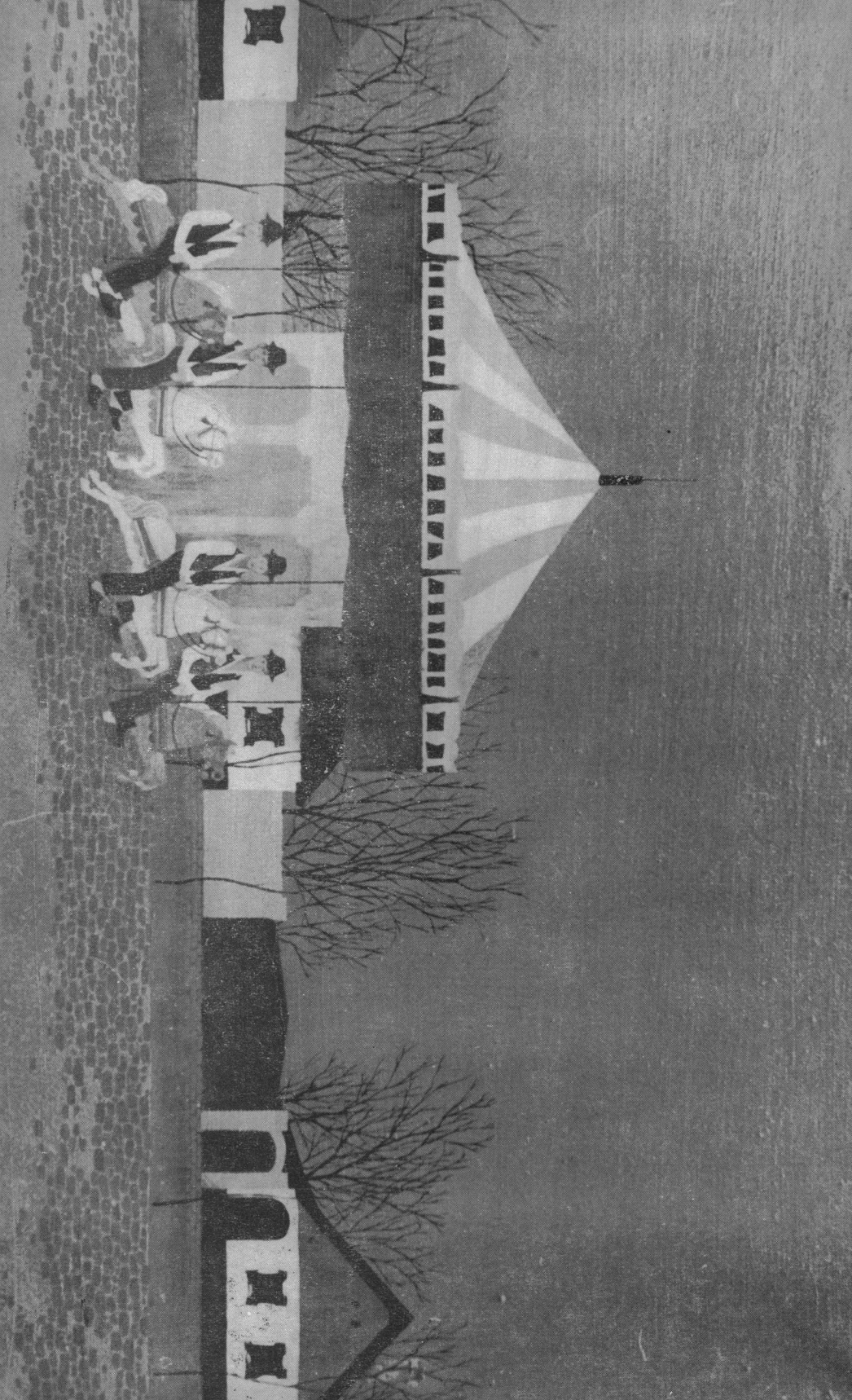
Szállások

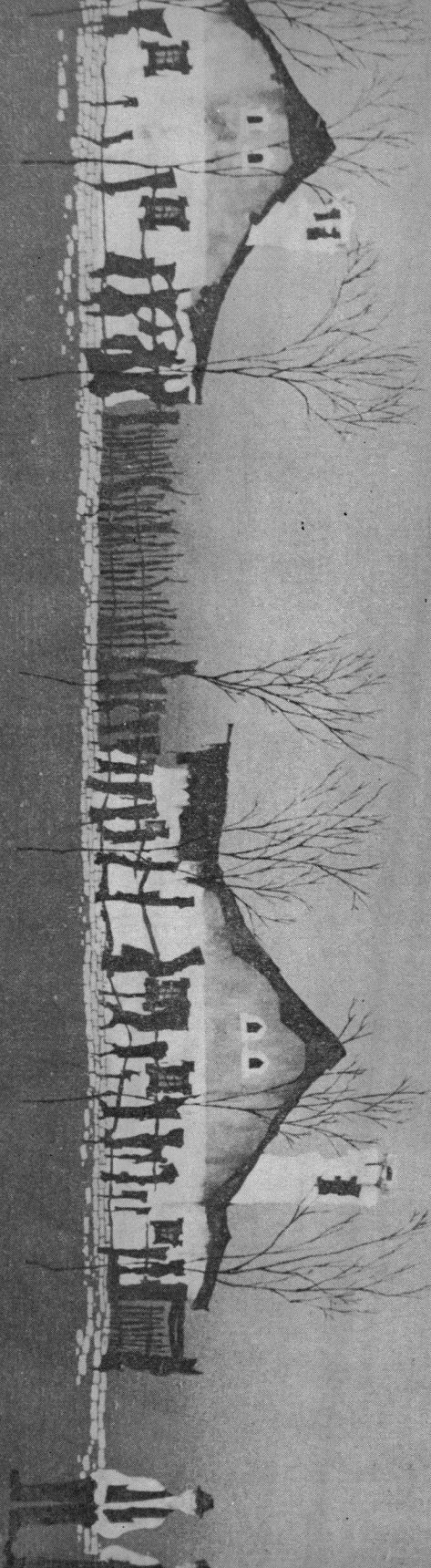
Ritchey

AZ ÉLETJEL MINIATÚRÓK – szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(Tanulmány)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: KORTÁRSAIM
(Versciklus)	elfogyott
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTÜZ FÉNYÉBEN
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGO PALETTA
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(Monodrámája)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)	elfogyott
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőköri évei)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezetel)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGŐDÉS
(Farkas Béla napjal)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN
(A mártír költő versel)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: »MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: SZABADKAI DIÁKEVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPÁD: IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NEGYVENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)	9 dinár
22. DÉR ZOLTÁN: A TUDÓS TANÁR
(Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár
23. KOLOZSI TIBOR: ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG
(Kizur István forradalmi életútja)	22 dinár
24. PETKOVICS KÁLMÁN: Ápriltól novemberig
(Dokumentumriport)	15 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15) személyesen vagy utánvétellel, vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámúra: Radnički univerzitet – Munkásagyetem – Életjel – 66600-603-661
Postadíj: 2 dinár fizetemenként.

Megjelent az Életjel könyvek első kötete

Csépe Imre

HATÁRDOMB

Vallomások

Irodalmunk egyre több ágazatú hajtásai közül Csépe Imre költeményei, elbeszélései, tárcái, karcolatai ennek a tájnak a vadvirágai. Nem rendekben termettek, mint ahová gondos megművelés után ültetik a magot, hanem vadon, ahogy ez a föld magától megtermi a saját különös flóráját, s a nap bármilyen szögből is tűzzön le rá, mindig eredeti színeivel él, és úgy, ahogy termett: vaskos, göcsörtös, vagy lágy hajlású vonalait mutatja föl a napkorong felé.

Csépe Imre mint őstehetség indult el a földtúrók világából az irodalom hívogató útjain. De nem kintornás hanggal, mint a Telecskai dombok alján a vőfélylegények; már első verssorai sem voltak ákombákomok, hanem egy élet áradt belőlük olyan mélyről, mint amilyen mélyek a kubikosgödrök; olyan nyersen és olyan súlyosan, amilyen nyersekek és súlyosak a rögök, minél mélyebben hatolunk le a földbe. Itt a léptek nehezek, a sár lábat marasztaló, az ég túl messze van a földtől, és csak távolból hallatszanak az ég madarainak hangjai.

Ezek az írások, melyeket itt kötet formájában közreadunk, az író, az ember életét tárják fel. Intimebben, mint ahogy eddigi kötetei megmutatták, mert ezek az őszinte vallomások, karcolatok, útirajzok lírai lelkének rejtekeibe nyújtanak bepillantást. Arról vallanak, hogy ez a robusztus ember rendkívül érzelmes alkotásával hogyan fogadta be az őt megrohanó élményeket, a képzetek társulása hogyan kerítette hatalmába, hogyan sodorta egyik ámulatból a másikba: a természet szépsége a természet megszépitéséig, magával vitte szinte a természetimádatig, melynek ígézetében gyermeketegen lelkendezett.

A természet embere volt, és mindig az is maradt, akár barangolásai idején, akár otthonában, könyvei, kéziratai, akár elmaradhatatlan búfelejtői között. Ezért nem volt benne semmi mesterkéeltség, népszerűség szülte póz. Nem tudott, és nem is akart elszakadni azoktól, akik közül jött. Mindig betöltötték képzeletvilágát, és mindig is az övéké maradt.

Vallomásaiban ezt is elmondja, és azt is, hogy az élet még az erőstől is többet követel, mint amennyit adni tud... És — ha erősebb lett volna — még többet is adhatott volna azoknak, akik mindig szeretettel várták írásait, és akiknek az életét a maga módján maradéktalanul szerette volna megörökíteni. De alkotói útja élete delén félbeszakadt, s csak vázlatokban maradt hátra az, ami az íráshoz nehezen szokott paraszti kéznek még sok-sok verejtékes munkával feldolgozásra várt.

A halálának egyéves évfordulójára megjelent, 160 oldalas könyv ára 12 dinár.